

Over-leven in Nederland; een kwalitatief onderzoek naar hoe kinderen overleven

Mariël Verduijn

Doctoraalscriptie algemene Pedagogiek, RU Groningen

Afkortingen

AMA	Alleenstaande Minderjarige Asielzoeker
AZC	Asielzoekerscentrum
COA	Centraal Orgaan opvang Asielzoekers
GGZ	Geestelijke Gezondheidszorg
IND	Immigratie- en Naturalisatie Dienst
MOA-medewerker	Medische Opvang Asielzoekers medewerker. Een medewerker werkzaam voor de GGD bij de Medische Opvang Asielzoekers. De MOA-medewerkers betrokken in dit onderzoek zijn jeugdartsen en jeugdverpleegkundigen
O&I centrum	Oriëntatie en Inburgering centrum. Asielzoekerscentrum gericht op Oriëntatie en Inburgering
TNV	Tijdelijke Nood Voorziening

Voorwoord

Het is meer dan een jaar geleden sinds ik Pharos benaderde voor een stageplek en zij een onderzoek naar de leefwereld van asielzoekerskinderen voorstelde. Met mijn interesse voor kinderen die opgroeien in een cultuur verschillend van hun thuiscultuur en met enige bekendheid met de leefwereld van asielzoekers raakte ik meteen enthousiast. Ik heb genoten van mijn stageperiode binnen de organisatie Pharos en wil alle medewerkers en medestagiaires bedanken voor de gezelligheid en de kennis die ze met me hebben gedeeld op het gebied van onderzoek doen naar asielzoekerskinderen en onderzoek doen in het algemeen.

Specifiek wil ik Marola Sproet bedanken die me vanuit Pharos geweldig begeleidt heeft. Ik heb veel geleerd van haar bekwaamheid, creativiteit en haar scherpzinnigheid om te onderscheiden wat van belang is voor het praktijkveld. Bij het schrijven van mijn scriptie stimuleerde ze om mijn eigen tempo te volgen.

Tijdens de lange periode van het schrijven van mijn scriptie vormden de kinderen die ik had ontmoet in het AZC en de aardige mensen die me daar hebben geholpen een inspiratiebron. Ik wil hen ook allemaal hartelijk bedanken. De kinderen voor hun openheid tijdens de interviews en de professionals voor hun zorgvuldigheid en tijd bij het invullen van de vragenlijsten. Op het AZC Dronten en Zwolle hebben verschillende personen mij geholpen om in contact te komen met de kinderen. Ik wil hen bedanken voor de hulp die ze hebben geboden bij de uitvoering van het onderzoek. Zonder hen was het onderzoek niet gelukt. Ook alle mensen van het COA die mij aan de telefoon hebben geholpen wil ik noemen. Het COA tot slot wil ik bedanken voor het verlenen van toestemming om het onderzoek uit te voeren.

Bij het schrijven en vooral bij het doorzetten met het schrijven van mijn scriptie zijn nog een aantal andere mensen van belang geweest: ouders, broer, zusje, vrienden, vriendinnen, vriend. Laatstgenoemde wil ik nog bedanken voor het doorlezen van mijn scriptie met het oog op taalgebruik. Greta Schaafsma bedank ik voor het maken van enkele analyses van het datamateriaal.

De illustratie op het voorblad van mijn scriptie is gemaakt door de illustrator Ing Lwan Taga ter gelegenheid van een boekje over vluchtelingkinderen en is te vinden op haar website www.histil2000.net. Ik wil haar bedanken dat ik deze afbeelding mocht gebruiken voor mijn scriptie.

Tot slot heeft Pauline Schreuder de begeleiding van mijn afstudeerproject halverwege overgenomen van Philip Hermans. Ik wil haar bedanken voor haar nuttige commentaar en stimulans om uiteindelijk een eind te kunnen breien aan het onderzoek. Mijn tweede beoordelaar, Jan Pieters, bedank ik voor zijn kritische blik met betrekking tot de onderzoeksoptiek en de gebruikte onderzoeksmethoden.

Groningen, mei 2006

Samenvatting

Via het netwerk van Pharos, het landelijke kenniscentrum voor gezondheid en vluchtelingen, zijn meerdere signalen ontvangen van professionals werkzaam met asielzoekerskinderen, dat zij zich zorgen maken over de situatie van asielzoekerskinderen (Tuk, 2005; MOA Noord Nederland, 2004). Verder blijkt uit twee recente onderzoeken, dat vluchtelingengezinnen negatieve gevolgen ervaren vanuit de asielperiode voor hun integratie in de Nederlandse samenleving (Pels & De Gruijter, 2005; Klaver, Mateman & Tromp, 2005). Er is nog weinig bekend over hoe asielzoekerskinderen hun situatie in Nederland beleven en de verwachtingen die ze hebben voor de toekomst. Tot nu toe is alleen een afstudeeronderzoek naar de leefwereld van asielzoekerskinderen uitgevoerd door Van Diessen (2004). Het is de vraag of de beleving van asielzoekerskinderen overeenkomt met de signalen die zijn afgegeven door professionals. Naar aanleiding van bovenstaande heeft Pharos besloten een onderzoek uit te voeren. De volgende vraagstelling staat centraal: hoe beleven asielzoekerskinderen en professionals werkzaam met asielzoekerskinderen de leefsituatie van asielzoekerskinderen, met het oog op integratie? Het doel is om inzicht te verkrijgen in hun belevingen en op basis hiervan aanbevelingen te formuleren.

Onder het begrip leefsituatie worden de concrete omstandigheden verstaan waarin mensen verkeren en waar ze mee te maken krijgen (Peeters & Woldringh, 1993). Gekozen is om onderscheid te maken tussen het gezin, de school, vrije tijd en vriendschap, de woonsituatie en de samenleving. Met het oog op integratie wordt gevraagd naar de verwachtingen die er bestaan over de toekomst, wanneer het kind een verblijfsvergunning zou krijgen en in een Nederlandse gemeente gaat wonen. Het onderzoek is kwalitatief en exploratief van aard. Deze vorm van onderzoek is geschikt om zonder bestaande theorie of hypothese de beleving van de onderzoeksgroepen te onderzoeken. Bij de keuze voor deze onderzoeksvorm speelt deels ook de gevoeligheid van de te onderzoeken materie mee. Door een zo open mogelijke insteek kunnen de asielzoekerskinderen zelf aangeven waar ze over willen praten.

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden zijn twee deelonderzoeken uitgevoerd, waarna de resultaten met elkaar vergeleken zijn. Ten eerste is de beleving van de asielzoekerskinderen zelf onderzocht. Achttien kinderen in de leeftijd van zes tot twaalf jaar zijn geïnterviewd in het O&I centrum te Dronten. De volledige onderzoeksgroep is benaderd. Tijdens de interviews werd gebruik gemaakt van kindvriendelijk interviewmateriaal om aan te sluiten bij de beperkte reflectieve vaardigheden van kinderen in de basisschoolleeftijd. Zo bouwden de kinderen op een groot vel papier hun wereld met figuurtjes, poppetjes en stenen. De gebouwde wereld werd geordend naar de vijf leefsituaties, waarna aan de hand daarvan per leefsituatie is gevraagd wat daar gebeurde, wie daar zijn en wat zij daarvan vinden. In het geval dat zij negatief waren over een onderwerp, is hen gevraagd hoe zij zouden willen dat het was en wie daarvoor zou kunnen zorgen. Ze konden daarbij aangeven of ze zelf een rol dachten te kunnen spelen of dat ze hulp van anderen nodig hadden.

De resultaten van het deelonderzoek naar de beleving van asielzoekerskinderen, komen in grote mate overeen met de resultaten uit het leefwereldonderzoek van Van Diessen (2004). Het blijkt dat asielzoekerskinderen het contact met hun gezin erg belangrijk vinden, maar dat het gezin soms ook een bron van zorgen en problemen voor hen vormt. Broers en zussen zijn niet alleen trouwe speelmaatjes, maar kunnen ook (extra) problemen veroorzaken. Vriendschappen maken het leven in het AZC leuker. Ruzies en pesterijen tussen de kinderen onderling beïnvloeden echter zowel de beleving van hun vrije tijd als hun tijd op school negatief. Over het algemeen gaan de kinderen graag naar school. Wanneer ze niet weten wat ze kunnen verwachten worden ze echter onzeker. Met name in verband met verhuizingen

speelt deze factor een rol. Het terrein en de landelijke omgeving van het AZC Dronten biedt asielzoekerskinderen uitgebreide speelmogelijkheden. Binnenshuis ondervinden ze vaak hinder van het ruimtegebrek bij het spelen. De afstand naar nabijgelegen woonkernen geeft weinig gelegenheid om te winkelen of gebruik te maken van andere voorzieningen. De kinderen verschillen met elkaar in beleving van hun woonsituatie. Over de Nederlandse samenleving en haar inwoners zijn de kinderen verder positief. Wel wordt een verschil tussen henzelf en Nederlanders ervaren. De gedwongen verhuizingen vinden de kinderen, samen met de onzekerheid rondom een status, de grootste beperking van hun leven als asielzoeker. Voor de toekomst hebben de kinderen hoge verwachtingen over hun nieuwe levensomstandigheden. Over het contact leggen met Nederlandse kinderen verschillen de kinderen in verwachtingen met elkaar. Wel zien ze er allemaal tegenop om afscheid te moeten nemen van hun huidige vrienden en contacten.

Oplossingen die de kinderen toepassen zijn vooral het inschakelen van volwassenen of zelf ingrijpen. Ze hebben behoefte aan hulp voor hun ouders bij (praktische) problemen, stabiliteit in hun leefsituatie, geen gedwongen verhuizingen en een grotere of normale woning. Ze verlangen naar veel vriendschappelijke contacten en het samenzijn met vrienden van vroeger. Op (een nieuwe) school willen ze inzicht in van wat van hen verwacht wordt en bij beperkte speelmogelijkheden hebben ze behoefte aan kinderactiviteiten. Goede verbindingsmogelijkheden vinden ze nodig naar woonplaatsen in de buurt. Voor veel situaties noemen de kinderen een status als oplossing. Tot slot zouden ze net zo willen zijn als alle andere kinderen.

Ten tweede is de beleving van de professionals over de leefsituatie van asielzoekerskinderen onderzocht. De professionals bestaan uit leerkrachten, woonbegeleiders en MOA-medewerkers werkzaam met kinderen in de leeftijd van zes tot twaalf jaar uit de vijf O&I centra die er in Nederland zijn. Het materiaal voor het tweede deelonderzoek is verzameld met behulp van vragenlijsten. Ook hier is de volledige onderzoeksgroep benaderd. Van de ongeveer 55 gedistribueerde vragenlijsten zijn 17 teruggestuurd. In de vragenlijst is gevraagd naar risicofactoren in de leefsituaties van asielzoekerskinderen en mogelijk oplossingen hiervoor. De onderdelen komen overeen met de leefsituaties die ook bij de asielzoekerskinderen aan bod zijn gekomen, zodat de resultaten met elkaar vergeleken kunnen worden. Daarnaast is bij de professionals gevraagd naar risicofactoren in de ontwikkeling van het kind en naar sterke kanten van het kind. Bij de asielzoekerskinderen is wegens de gevoeligheid van dit onderwerp hier niet naar gevraagd.

Uit de resultaten van het deelonderzoek naar de ervaringen van professionals blijkt dat zij de leefsituatie vooral geïsoleerd vinden van de rest van de samenleving. Samen met de vooroordelen die bestaan binnen de Nederlandse samenleving over asielzoekers, werkt dit volgens de professionals bedreigend voor de binding van de kinderen aan de Nederlandse samenleving. Professionals ervaren verder een tekort aan speelvoorzieningen en activiteiten voor kinderen op het AZC en geven aan dat ouders te weinig ondernemen met hun kinderen. Ouders schieten tekort in hun rol als opvoeder, doordat ze vaak te kampen hebben met problemen. In de toekomst zien de professionals vanuit ouders ook de nodige problemen ontstaan. Ze verwachten dat kinderen in een spagaat terecht zullen komen tussen hun wereld thuis en hun wereld op school. De woningen van asielzoekerskinderen vinden professionals onrustig en te klein. Ze ervaren een tekort aan zowel individuele- als gezinsprivacy. Bewoners op het AZC met (psychische) problemen zorgen volgens hen voor onveiligheid. De leefsituatie van asielkinderen is verder instabiel als gevolg van de vele verhuizingen en wisselingen. Op school ervaren ze een risico voor asielzoekerskinderen in het bestaan van niveauverschillen binnen de klas, de leer- en taalontwikkelingachterstand en de beperkte toerusting die scholen krijgen.

Het verbeteren van de leefsituatie van asielzoekerskinderen begint volgens de professionals vooral met het verbeteren van de situatie van de ouders. Een gezonde woonsituatie vinden ze belangrijk en daarbij denken ze aan stabiliteit, voldoende individuele privacy en het aanpakken van factoren die tot onveiligheid leiden. Voor de school zien de professionals een extra opvoedkundige taak weggelegd. Een stimulerende vrijetijdsbesteding voor kinderen vinden ze ook belangrijk. Ze pleiten verder voor interactie met Nederlanders. Wanneer de woonsituatie van asielzoekers vergelijkbaar wordt gemaakt met de woonsituatie van Nederlanders, zal volgens hen dit bijdragen aan de doorbreking van het isolement van asielzoekers. Integratie vinden zij zowel de verantwoordelijkheid van asielzoekers als van Nederlanders.

In de ontwikkeling van asielzoekerskinderen ervaren de professionals verschillende risicofactoren. Enkel van hen noemen in de lichamelijke ontwikkeling problemen op het gebied van groei, gewicht, motoriek en mondhygiëne van asielzoekerskinderen. Vooral op de andere ontwikkelingsgebieden signaleren de professionals echter problemen. Voor de cognitieve ontwikkeling wijzen ze op concentratieproblemen, stagnatie in de cognitieve ontwikkeling en onbekendheid met het normale leven. Op het gebied van de emotionele ontwikkeling ervaren ze een problematische uiting van emoties, veelvuldige angstige emoties en de invloed van traumatische ervaringen. In de sociale ontwikkeling noemen ze problemen in de sociale omgang en de binding aan mensen. De professionals zien echter ook sterke kanten in zowel de leefsituatie van het kind als in het kind zelf. Zij noemen de schoolgang, het contact met andere asielzoekerskinderen, het zich af kunnen sluiten voor problemen thuis en het aanpassingsvermogen, de overlevingsdrang en de stressbestendigheid van kinderen.

De resultaten van de twee deelonderzoeken zijn vervolgens met elkaar vergeleken. Daarbij dient een kanttekening gemaakt te worden. Het is namelijk de vraag in hoeverre de resultaten te vergelijken zijn, aangezien de wijze waarop de resultaten van de deelonderzoeken verkregen zijn van elkaar afwijken. Ondanks deze verschillen is er voor gekozen na te gaan in hoeverre de beleving van de kinderen overeenkomt met dan wel uiteenloopt van de beleving van de professionals. Uit de vergelijking valt op dat zowel overeenkomsten als verschillen bestaan. Beide groepen signaleren problemen bij de ouders en onderstrepen in relatie daarmee het belang van een sociaal netwerk. Kinderen noemen echter nog broers en zussen als mogelijke veroorzaker van problemen, maar benadrukken daarbij ook de steun die ze vanuit hun gezin ervaren. Verder zijn er vooral op het gebied van school overeenkomsten. De contacten tussen asielzoekerskinderen vinden beide groepen waardevol, maar ze signaleren ook verschillende problemen. In de beleving van de woonsituatie is de vergelijking niet eenduidig te trekken, aangezien het beeld vanuit de kinderen verschillend is. De kinderen en professionals kijken wel anders aan tegen de betekenis van het grote aantal bewoners op het AZC en denken verschillend over de hoeveelheid speelvoorzieningen op het AZC. De professionals en kinderen verschillen in hun beleving van de positie van asielzoekerskinderen ten opzichte van de samenleving. De kinderen en professionals verschillen echter het meest in de verwachtingen die ze hebben van de toekomst, wanneer de asielzoekerskinderen in Nederland mogen blijven.

Naar aanleiding van de conclusies is een aantal aanbevelingen geformuleerd. Belangrijk is hierbij om rekening te houden met het feit dat de conclusies in principe alleen gelden voor de onderzoeksgroepen waar het onderzoek bij uitgevoerd is. De aanbevelingen zijn geformuleerd op het gebied van beleidsmedewerkers, aanbevelingen voor praktijkmedewerkers en aanbevelingen voor verder onderzoek. De belangrijkste aanbevelingen worden eruit gelicht.

Het is belangrijk dat beleidsmedewerkers zich sterk maken voor een stabiele leefsituatie voor asielzoekerskinderen. Dit betekent dat verhuizingen koste wat het kost

voorkomen moeten worden. Een punt dat hier nauw mee samenhangt, is het voorzien in continuïteit tussen leefsituaties. Bijvoorbeeld wanneer verhuisd wordt naar een woning in een Nederlandse gemeente, maar ook wanneer een verhuizing naar een ander AZC onvermijdbaar blijkt te zijn. Tot slot is aandacht nodig voor de opvoedkundige situatie van asielzoekersgezinnen. Ruimte voor begeleiding van ouders bij hun problemen en de opvoeding is van belang, maar ook het uitbreiden van de opvoedkundige rol van anderen, zoals de school.

Voor praktijkmedewerkers (zoals leerkrachten, woonbegeleiders en MOA-medewerkers) is het van belang dat ze oog hebben voor de opvoedkundige rol die ze hebben in de levens van de kinderen. Het is nodig dat zij de kinderen stimuleren tot een positieve omgang met elkaar. Tussen de wereld van het kind op school en de wereld thuis kunnen praktijkmedewerkers een brugfunctie vervullen. Asielzoekerskinderen hebben tot slot ondersteuning nodig in het contact leggen met Nederlanders.

Verder onderzoek kan zich richten op het uitdiepen van onderwerpen die in dit onderzoek naar voren zijn gekomen.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Pharos is het landelijk kenniscentrum voor vluchtelingen en gezondheid. In die functie richt zij zich op het bevorderen van de gezondheid van vluchtelingen door middel van het verzamelen, ontwikkelen en overdragen van specialistische en praktijkgerichte kennis. Pharos is daarvoor actief op verschillende gebieden: methodiekontwikkeling en onderzoek, preventie en gezondheidsvoorlichting, scholing en training, informatie en advies en documentatie en publicaties. Hierbij werkt Pharos nauw samen met organisaties in de zorg en met vluchtelingen zelf (Pharos, 2005).

Via het netwerk van Pharos zijn meerdere signalen ontvangen van professionals werkzaam met asielzoekerskinderen, dat zij zich zorgen maken over de situatie van de kinderen (Tuk, 2005; MOA Noord Nederland, 2004). Verder blijkt uit twee recente onderzoeken, dat vluchtelingengezinnen negatieve gevolgen ervaren vanuit de asielperiode voor hun integratie in de Nederlandse samenleving (Pels & De Gruijter, 2005; Klaver, Mateman & Tromp, 2005). Naar aanleiding hiervan heeft Pharos besloten een onderzoek te doen naar het leven van asielzoekerskinderen in Nederland en het aspect integratie hierin te betrekken. Vervolgens ben ik als stagiaire aangetrokken om het onderzoek uit te voeren binnen het project Jeugd, onder begeleiding van drs. Marola Sproet.

Probleemstelling

Asielzoekerskinderen zijn met hun gezin naar Nederland gevlucht in de hoop op een beter bestaan. Dat deze kinderen een moeilijke start hebben is duidelijk. Het merendeel heeft voorafgaand aan het verblijf in een AZC enerverende gebeurtenissen meegemaakt. Daarnaast is het migratie- en acculturatieproces in Nederland ook van invloed. In hoofdstuk drie wordt ingegaan op de betekenis van deze factoren voor de ontwikkeling van kinderen. Volgens Van Willigen (2004) vormt het meemaken van deze gebeurtenissen namelijk een risico voor de psychosociale gezondheid en voorspoedige ontwikkeling van kinderen. Ondanks de veerkracht van asielzoekerskinderen blijkt uit onderzoek dat hun psychosociale gezondheid gemiddeld lager is dan die van leeftijdsgenootjes (Sokal, 2001; Fazel & Stein, 2003).

Het is de vraag hoe asielzoekerskinderen hun situatie beleven nu ze in Nederland zijn en welke verwachtingen ze hebben van hun toekomst in Nederland. Volgens Adriani & Smit (1998) is een zekere mate van welbevinden noodzakelijk voor het verwerken van meegemaakte gebeurtenissen en het vooruit kunnen kijken naar de toekomst voor het opbouwen van een nieuw bestaan. Uit eerder onderzoek is bekend dat de leefsituatie waarin asielzoekerskinderen in Nederland terecht komen meerdere problemen kent (Pels & Gruijter, 2005; Klaver e.a., 2005). De meegemaakte asielperiode wordt door het merendeel van de onderzochte volwassenen als negatief ervaren. De genoemde oorzaken zijn vooral de drukte en het gebrek aan privacy in de centra, onzekerheid over de verblijfsvergunning, het hebben van psychische problemen en zorgen over achtergebleven familie en vrienden. Daarnaast geven ouders in het onderzoek van Pels en De Gruijter (2005) aan zich zorgen te maken over de psychosociale gezondheid en ontwikkeling van hun kinderen en de risico's die dit met zich meebrengt voor een voorspoedige integratie. Deze bevindingen worden bevestigd door diverse professionals werkzaam met asielzoekerskinderen (Tuk, 2005; MOA Noord Nederland, 2004). Van zowel ouders als professionals zijn dus gegevens bekend over hoe zij de situatie van asielzoekerskinderen ervaren. Over de beleving van asielzoekerskinderen zelf en hun verwachtingen van de toekomst is nog weinig bekend. Welke betekenis verlenen zij

aan de situatie waarin ze verkeren en de gebeurtenissen die ze meemaken? Komt hun beleving overeen met de beleving van professionals?

Tot nu toe is één eerder onderzoek uitgevoerd naar de leefwereld van asielzoekerskinderen, in opdracht van de Nationale Stichting ter Bevordering van de Vrolijkheid (Van Driessen, 2004). Dit onderzoek had een exploratief karakter. Verder bestaan er onderzoeken naar een specifiek gebied uit de leefwereld van asielzoekerskinderen, zoals afscheid nemen (Zdrnja, 2004). Er is ook onderzoek gedaan naar de beleving van een bepaalde bevolkingsgroep (Smit, 2001). Lautenbach (2004) heeft een oudere leeftijdscategorie onderzocht, wat ook het geval is bij onderzoeken naar de beleving gecombineerd met aspecten van integratie (Hullegie & Ravenswaay, 1999; Luske, 2004). Deze onderzoeken zijn allemaal uitgevoerd in het kader van afstudeerprojecten. Andere onderzoeken naar de beleving van asielzoekerskinderen zijn nog niet bekend.

1.3 Onderzoeksdoel, onderzoeksvraag en subdoelen

Naar aanleiding van bovenstaande kom ik tot het volgende onderzoeksdoel: het verkrijgen van inzicht in hoe asielzoekerskinderen en professionals de leefsituatie van asielzoekerskinderen beleven, met het oog op integratie, om op basis hiervan aanbevelingen te kunnen formuleren. Het gaat dus om de beleving van de leefsituatie nu en de verwachtingen die asielzoekerskinderen en professionals hebben voor de toekomst. De onderzoeksvraag van het onderzoek is: hoe beleven asielzoekerskinderen en hoe ervaren professionals werkzaam met asielzoekerskinderen de leefsituatie van asielzoekerskinderen, met het oog op integratie?

Hiervoor zijn twee deelonderzoeken uitgevoerd, met bijbehorende subdoelen. Ten eerste het verkrijgen van inzicht in hoe asielzoekerskinderen hun leefsituatie beleven, met het oog op integratie. Dit is uitgewerkt door achttien kinderen in de leeftijd van zes tot twaalf jaar te interviewen in het O&I centrum te Dronten. Het subdoel van het tweede deelonderzoek luidt het verkrijgen van inzicht in hoe professionals werkzaam met asielzoekerskinderen de leefsituatie van asielzoekerskinderen beleven, met het oog op integratie. Hiermee worden de eerder genoemde signalen in kaart gebracht, die in eerste instantie aanleiding tot dit onderzoek gaven. Daarnaast biedt de analyse van de ervaringen van professionals een waardevol tweede perspectief op de leefsituatie van asielzoekerskinderen. In de onderzoeksopzet worden de onderzoeksvraag en de subdoelen verder uitgewerkt in deelvragen. Het materiaal voor het tweede deelonderzoek is verzameld met behulp van vragenlijsten, die verstuurd zijn aan professionals werkzaam met kinderen in de leeftijd van zes tot twaalf jaar in de vijf O&I centra. De professionals bestaan uit leerkrachten, woonbegeleiders en MOA-medewerkers. De resultaten van deelonderzoek I en deelonderzoek II worden met elkaar vergeleken. Naar aanleiding van de resultaten worden aanbevelingen geformuleerd, gericht op verbetering van de leefsituatie van asielzoekerskinderen.

1.4 Wetenschappelijke relevantie

Met dit onderzoek wordt kennis toegevoegd aan datgene wat bekend is over de leefwereld van kinderen en wel van een specifieke categorie kinderen, namelijk asielzoekerskinderen. Naast het afstudeeronderzoek van Van Diessen (2004) is er tot nu toe weinig bekend over de leefwereld van asielzoekerskinderen. Vanuit de vakliteratuur zijn er wel enkele theoretische beschouwingen te vinden over de situatie en ontwikkeling van deze kinderen (Van Willigen, 2003; Macksoud, 1995; Van der Veer, 1989). Vanuit de empirie is echter weinig bekend over het welbevinden van asielzoekerskinderen. Dit onderzoek bouwt verder op het bestaande onderzoek van Van Diessen (2004) en voegt daarnaast het aspect integratie toe.

Dit onderzoek heeft wetenschappelijke relevantie voor het uitvoeren van onderzoek onder niet-westerse bevolkingsgroepen in Nederland, in een bijzondere leeftijdscategorie: kinderen in de leeftijd van zes tot twaalf jaar. Andere onderzoekers met vluchtelingen als onderzoeksobject kunnen er baat bij hebben te lezen hoe er in dit onderzoek tot de onderzoeksgroep is gekomen en hoe zij benaderd zijn. De methode die is opgezet om met kinderen in gesprek te raken over hun leefwereld, kan bruikbaar zijn voor andere onderzoekers, die een kwalitatief onderzoek met kinderen voor ogen hebben.

1.5 Maatschappelijke relevantie

Het belang van dit onderzoek ligt vooral in de maatschappelijke relevantie. Deels is dit al naar voren gekomen bij de bespreking van de aanleiding en probleemstelling. De signalen die afgegeven zijn door praktijkwerkers vormen namelijk de aanleiding om de situatie in kaart te brengen en de beleving van asielzoekerskinderen zelf te onderzoeken. Dit is belangrijk, aangezien in de hulpverlening steeds meer vanuit de hulpvraag wordt gewerkt. Het doel is om uiteindelijk handvatten te kunnen bieden om de ervaren discrepantie tussen de huidige situatie en een wenselijke situatie te overbruggen. Daarnaast is inzicht in de beleving van de doelgroep volgens Watters (2001) noodzakelijk om te voorkomen dat asielzoekerskinderen worden gezien als een homogene groep met een pathologische identiteit.

Verder zijn kinderen in het algemeen een kwetsbare groep en vindt de noodzaak om hun rechten te beschermen weerklank onder brede lagen van de bevolking. Dit wordt bijvoorbeeld weerspiegeld in de ondertekening van het Verdrag voor de Rechten van het Kind van de Verenigde Naties door Nederland in 1995. De concrete uitwerking van dit verdrag wordt door Oldenhuis (2005) samengevat als ‘het voorzien van verzorging, bescherming en respect voor ieder kind onder de achttien jaar’. De term ‘ieder kind’ sluit ook de asielzoekerskinderen in Nederland in. Het is dus de verantwoordelijkheid van de Nederlandse samenleving om te voorzien in een leefsituatie die beantwoordt aan de kaders die geschetst worden in dit verdrag.

Tot slot is het, naast een ethische verantwoordelijkheid, ook in het belang van de Nederlandse samenleving, om bij te dragen aan de normale ontwikkeling van asielzoekerskinderen. Een gedeelte van deze kinderen zal in de toekomst deel uit gaan maken van onze maatschappij. Het is gebleken uit zowel het verleden, de huidige situatie, als de situatie in andere immigratielanden, dat de integratie van nieuwkomers niet vanzelfsprekend voorspoedig verloopt. Wanneer er dan ook nog sprake is van een problematische ontwikkeling van de jonge nieuwkomers, wordt de opgave om te integreren alleen maar groter.

1.6 Opbouw scriptie

Na dit inleidende hoofdstuk, gaat hoofdstuk twee in op algemene informatie over asielzoekers in Nederland. Onder andere de aantallen asielzoekers in Nederland en het verloop van de asielprocedure in Nederland komen naar voren. Hoofdstuk drie behandelt de leefwereld van asielzoekerskinderen. Verschillende modellen over de leefwereld van het kind komen langs, waarna het hoofdstuk toespitst op de leefwereld van asielzoekerskinderen. Bepalende factoren in het leven van asielzoekerskinderen (migratie, eneroverende gebeurtenissen en acculturatie) worden besproken, waarna een beschrijving volgt van de leefsituaties van asielzoekerskinderen. Het hoofdstuk sluit af met een overzicht van de situatie rondom integratie van asielzoekers met een status in Nederland. Na dit hoofdstuk gaat hoofdstuk vier in op de onderzoeksoepzet. Met een beschrijving van de onderzoeksvragen, de onderzoeksgroepen, de methode van onderzoek en de periode van materiaalverzameling en data-analyse wordt inzichtelijk gemaakt hoe het onderzoek is opgezet en uitgevoerd. Ook de geldigheid en betrouwbaarheid van het onderzoek komen aan bod. De presentatie van de

resultaten volgt daarna in hoofdstuk vijf. Eerst worden de resultaten van de beleving van asielzoekerskinderen en professionals weergegeven, waarna de uitkomsten met elkaar vergeleken worden. Op basis van dit totaaloverzicht worden in hoofdstuk zes conclusies getrokken. Hoofdstuk zeven bediscussieert tot slot het onderzoek, waarna aanbevelingen gericht op beleidsmakers en praktijkmedewerkers worden geformuleerd ter verbetering van de leefsituatie, en aanbevelingen worden gedaan voor het doen van verder onderzoek.

2. Algemene informatie over asielzoekers in Nederland

2.1 Inleiding

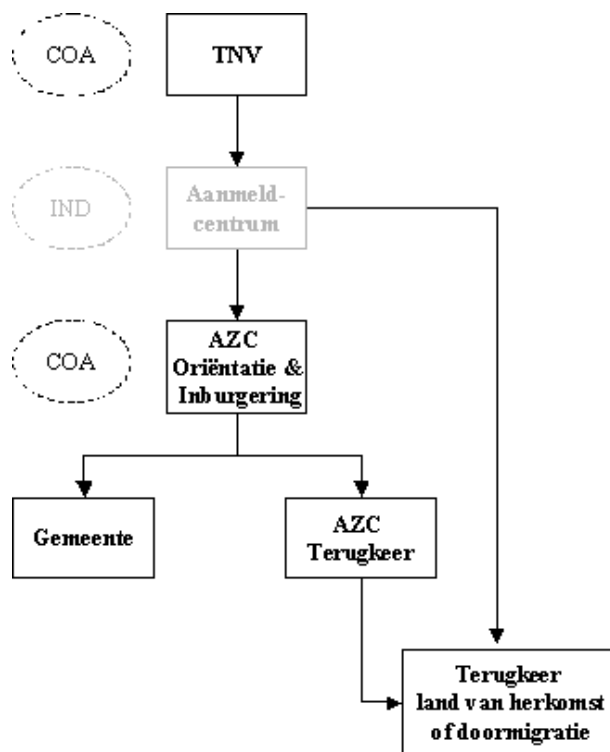
In dit hoofdstuk komen verschillende feiten aan bod over asielzoekers in Nederland. Zo wordt ingegaan op de gebruikelijke terminologie voor asielzoekers, de asielprocedure die doorlopen wordt in Nederland en aantallen asielzoekers in Nederland. Het hoofdstuk spitst toe op het O&I centrum te Dronten, waar een groot gedeelte van het onderzoek uitgevoerd is.

2.2 Terminologie

Een asielzoeker is iemand die om uiteenlopende redenen in een ander land dan het land van herkomst, asiel (bescherming) aanvraagt. Op het moment van de asielaanvraag is echter nog niet vastgesteld of hij voldoet aan de vereisten om ook daadwerkelijk asiel te ontvangen (IND, 2005). De term vluchteling wordt gebruikt voor iedere persoon die volgens het vluchtelingenverdrag van Genève in eigen land gegronde vrees heeft voor vervolging vanwege een godsdienstige of politieke overtuiging, nationaliteit, ras of het behoren tot een bepaalde sociale groep (Justitie, 2005). Wanneer een persoon van het IND op basis van dit verdrag een verblijfsvergunning ontvangt wordt hij erkend als vluchteling. Naast deze juridische definitie van het begrip vluchteling, gebruikt men soms ook existentiële argumenten bij het definiëren van een persoon als vluchteling. Men gaat in dit geval uit van de actuele situatie in het land van herkomst en de doorgemaakte ervaringen van een persoon, in plaats van de juridische status (Hogenhorst, 2005). In dit onderzoek bestaat de onderzoeksgroep asielzoekerskinderen, juridisch gezien, uit een groep asielzoekers (zonder verblijfsvergunning) en vluchtelingen (met verblijfsvergunning). In alle gevallen wordt echter om praktische redenen de term asielzoekerskinderen gebruikt, om aan te geven dat het gaat om kinderen woonachtig in een AZC.

2.3 De asielprocedure

In de vreemdelingenwet 2000 ligt de procedure vastgelegd die mensen sinds april 2001, doorlopen wanneer ze asiel aanvragen in Nederland (Justitie, 2005). Het asielproces begint met het indienen van de asielaanvraag bij één van de vier aanmeldcentra van de IND, na aankomst in Nederland. Het kan gebeuren dat de asielzoeker niet direct gehoord kan worden door het IND en een korte tijd moet wachten. Gedurende deze wachtp periode verblijft hij in een TNV. Na het eerste gesprek met de IND krijgt de asielzoeker binnen 48 werkuren te horen of verder onderzoek nodig is of dat zijn verzoek is afgewezen. In dit laatste geval kan de asielzoeker in beroep gaan, maar mag hij de uitspraak van de rechter niet in Nederland afwachten. Wanneer verder onderzoek nodig is bevonden, neemt de IND de asielaanvraag verder in behandeling. Tijdens dit onderzoek verblijft de asielzoeker in een AZC gericht op Oriëntatie & Inburgering. Sinds januari 2005 werkt het COA met dit nieuwe opvangmodel bestaande uit O&I centra en Terugkeercentra. Daarmee is het opvangproces ook nog volop in ontwikkeling. In figuur 2.1 is het opvangproces schematisch weergegeven.

Figuur 2.1 Het opvangproces (COA, 2005)

De fase van de asielprocedure bepaalt in dit model het type centrum waarin de asielzoeker verblijft (COA, 2005). De IND streeft ernaar om binnen zes maanden een beslissing over de aanvraag te nemen. Is de beslissing van het IND over het asielverzoek positief, dan krijgt de asielzoeker een vergunning om voor bepaalde tijd in Nederland te blijven. Totdat er geschikte woonruimte gevonden is verblijft hij dan nog in een AZC gericht op Oriëntatie & Inburgering. Met een vergunning voor bepaalde tijd mag een persoon zolang in Nederland blijven als bescherming nodig is (maximaal drie jaar) en moet hij terugkeren zodra bescherming overbodig wordt. Als de asielzoeker na drie jaar nog steeds bescherming nodig heeft kan hij in aanmerking komen voor een verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd. Wordt tijdens de asielprocedure de aanvraag echter afgewezen door het IND, dan verhuist de asielzoeker van een AZC gericht op Oriëntatie & Inburgering naar een centrum gericht op Terugkeer. Hier kan hij een beroepsprocedure aanspannen, die hij in Nederland mag afwachten. Wanneer ook deze aanvraag wordt afgewezen, moet hij Nederland alsnog binnen vier weken verlaten en wordt de opvang via het COA beëindigd. In het AZC gericht op Terugkeer wordt de asielzoeker voorbereid op terugkeer naar het eigen land of doormigratie naar een ander land.

2.4 Aantallen

Het aantal ingediende asielaanvragen toont golfbewegingen, maar is de afgelopen jaren drastisch gedaald. Het hoogtepunt van ingediende aanvragen lag in 1994, op 52.576 aanvragen en is nu gedaald tot 18.667 in 2002, 13.402 in 2003 en 9.872 aanvragen in 2004 (IND, 2006). Door het teruglopende aantal asielzoekers neemt de vraag naar opvanglocaties voor asielzoekers ook af. De directeur van het COA geeft in een interview in Trouw (de Fijter, 2004) aan dat de afgelopen twee jaar tientallen centra zijn gesloten en in 2005 er nog eens dertig van de ongeveer tachtig centra zullen sluiten. Toch verblijven er nog altijd 32.247 mensen in de opvang voor asielzoekers, waarvan ongeveer éénderde in de leeftijd van nul tot negentien jaar. Het merendeel is afkomstig uit landen als Irak, Afghanistan, Azerbeidzjan, Iran en Joegoslavië (COA, 2005).

Van het totale aantal asielzoekers krijgt uiteindelijk ongeveer 15% een verblijfsvergunning van de IND (idem, 2005). Tabel 2.1 geeft weer dat dit betekent dat van de bijna 12.000 asielzoekers onder de 19 jaar, er uiteindelijk ongeveer 1800 in Nederland zullen mogen blijven.

Tabel 2.1: Aantal asielzoekers op 1 september 2005 in de opvang met een schatting van het aantal dat uiteindelijk een verblijfsvergunning ontvangt.

	Totaal	Waarvan in de leeftijd van 0–19 jaar
aantal asielzoekers in de opvang op 1 mei 2005	32.247	11.687
schatting aantal asielzoekers dat een verblijfsvergunning ontvangt	5.483	1.754

(COA), 2005

2.5 O&I centrum te Dronten

Met de invoering van het nieuwe opvangmodel zijn vijf van de circa tachtig centra in O&I centra veranderd. Naast het centrum in Dronten zijn dit de centra te Gilze en Rijen, Leiden, Veldhoven en Zwolle. Het centrum in Zwolle is ondertussen gesloten en daarvoor in de plaats is het Terugkeer centrum te Nijmegen veranderd in een centrum gericht op Oriëntatie & Inburgering.

Het AZC Dronten ligt aan de Roggebotsluis, halverwege Kampen en Dronten, precies waar de polder begint, midden tussen de weilanden. Het centrum biedt plaats aan 800 bewoners, ondergebracht in vakantiewoningen met ruimte voor vier of zeven personen. Alle bungalows zijn toegerust met kook- en wasmogelijkheden. Op het centrum zijn verder diverse voorzieningen zoals een basisschool, een tweedehandskledingwinkel, een recreatieruimte, een crèche en een fitnessstudio. Ook zijn er een basketbal- en volleybalveldje op het terrein te vinden. Bewoners hebben de mogelijkheid om zelf recreatieve initiatieven te ondernemen. Zo werden er een tijdje kickboks- en breakdancelessen gegeven voor bewoners.

3. De leefwereld van asielzoekerskinderen

3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk gaat in op de leefwereld van asielzoekerskinderen. Eerst wordt gekeken naar verschillende theoretische modellen over de leefwereld van het kind. Het begrip leefwereld wordt behandeld en het ecologisch model van Bronfenbrenner komt aan bod. Historisch gezien is leefwereldonderzoek verbonden met de fenomenologische stroming, terwijl Bronfenbrenner tot de sociaal-ecologische benadering behoort. In het model van Bronfenbrenner is de wereld van een kind opgebouwd uit verschillende in elkaar grijpende systemen. Vervolgens wordt gekeken uit welke onderdelen, leefsituaties genoemd, de leefwereld opgebouwd kan worden, waarna deze worden teruggekoppeld naar het model van Bronfenbrenner. Een kleine uitstap volgt naar de psychosociale hulpverlening en het daarbinnen veelgebruikte draagkracht/draaglast model. Ook binnen de hulpverlening aan asielzoekerskinderen is dit een bekend model en bepaalt het veelal het kader van waaruit hulpverleners de leefsituatie van asielzoekerskinderen benaderen. Deze paragraaf richt zich deels al op de situatie van asielzoekerskinderen. Op deze voet wordt verder gegaan in de rest van het hoofdstuk. Eerst worden drie bepalende factoren in het leven van asielzoekerskinderen besproken. Daarna volgt een beschrijving van de leefsituaties van asielzoekerskinderen in Nederland. Het hoofdstuk sluit af met een paragraaf over de integratie van asielzoekersgezinnen in Nederland.

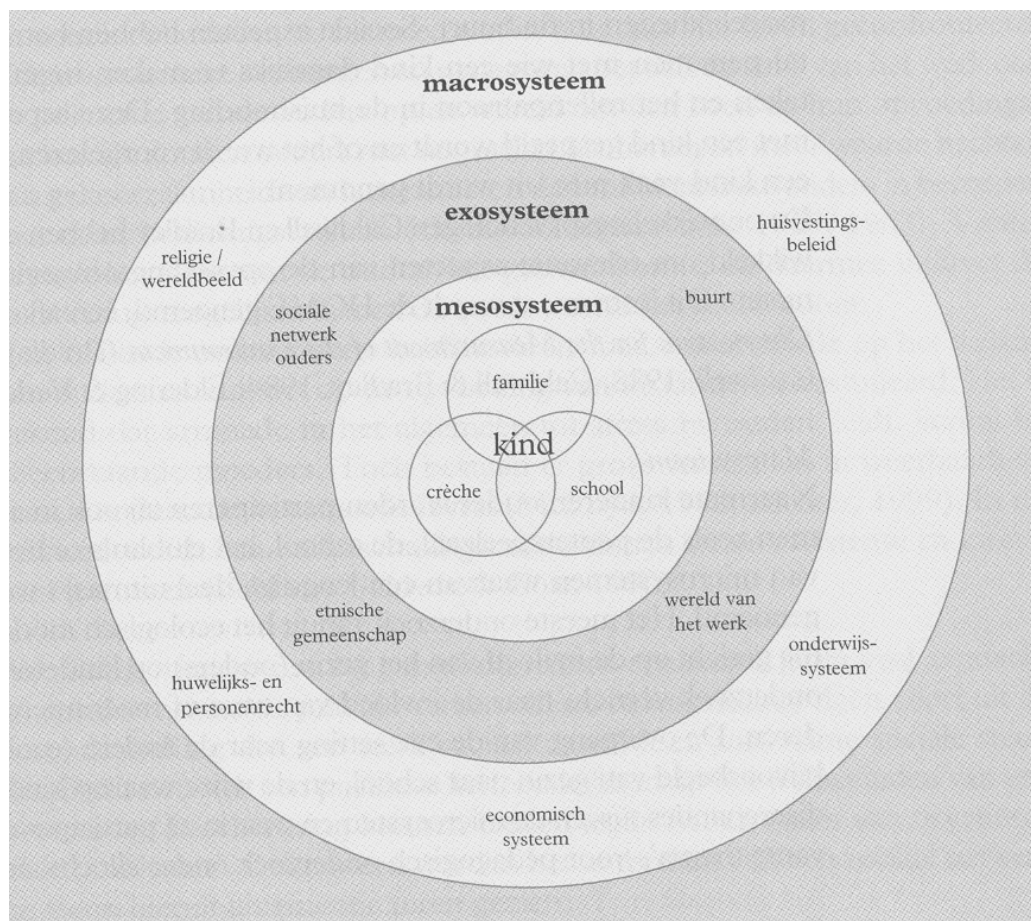
3.2 Het begrip leefwereld

Onder het begrip leefwereld wordt het samenhangende geheel van situaties verstaan, waarin mensen verkeren en waarmee ze in wisselwerking staan. Mensen worden door deze situaties beïnvloed, maar oefenen daar tegelijk zelf ook invloed op uit. Op persoonlijke wijze verlenen mensen betekenis aan de situaties waarin ze leven en creëren zo hun eigen *leefwereld*. Centraal hierin staat de subjectieve beleving en ervaring van het individu (Van der Linden, 1990). De nadruk op de betekenis die mensen zelf geven aan gebeurtenissen of objecten wordt binnen sociaal-wetenschappelijk onderzoek historisch gezien verbonden met de fenomenologie (Beekman & Mulderij, 1977). In hoofdstuk vier wordt hier verder op ingegaan bij de bespreking van de onderzoeksmethoden. De fenomenologische benadering beïnvloedt namelijk de wijze waarop de werkelijkheid wordt onderzocht en de methoden die daarbij worden gebruikt.

Mensen staan in wisselwerking met hun omgeving en worden dus ook beïnvloed door de situaties waarin ze verkeren. Wanneer de nadruk wordt gelegd op de invloed van de omgeving waarin kinderen opgroeien op hun ontwikkeling en gedrag noemt men dit een sociaal-ecologische benadering. Een bekend model binnen deze stroming is het model van Bronfenbrenner. In de volgende paragraaf wordt dit model behandeld.

3.3 Het ecologisch model van Bronfenbrenner

Bronfenbrenner ontwikkelde het ecologisch model als alternatief voor traditionele benaderingen in de ontwikkelingspsychologie die weinig of geen aandacht besteden aan de leefomgeving van kinderen. Hij wilde de nadruk leggen op de menselijke ontwikkeling als een voortgaande, wederzijdse aanpassing tussen een opgroeiend kind en zijn directe omgeving. De ontwikkeling van het kind wordt daarom ook wel een transactioneel proces genoemd (Hermanns, 1997). In figuur 3.1 is het ecologisch model weergegeven.

*Figuur 3.1
Het
ecologisch
model
(Bronfenbr
enner in
Eldering,
2002)*

Elk kind wordt in dit model gezien als een complete identiteit, omgeven door een uniek ecosysteem (Van der Ploeg, 1997). Het ecosysteem is opgedeeld in verschillende opeenvolgende en in elkaar grijpende systemen. Bronfenbrenner noemt de systemen uit zijn model achtereenvolgens het micro-, meso-, exo- en macrosysteem.

Een microsysteem behelst de verschillende relaties tussen een kind en zijn omgeving in een bepaalde setting. Settings zijn zowel fysisch als sociaal op te vatten. Fysische aspecten zijn bijvoorbeeld de huisvesting, de aanwezigheid van speelgoed, veiligheid en speelmogelijkheden in de buurt. Sociale aspecten hebben betrekking op de persoonlijke contacten waar een kind mee te maken heeft. Het gezin vormt het belangrijkste microsysteem voor een kind. In niet-westerse culturen behoort hier ook de *extended family* toe (zoals grootouders, ooms en tantes). Wanneer kinderen opgroeien, breidt het aantal microsystemen waarin zij participeren zich uit. Zij gaan naar school, bezoeken het clubhuis of hebben deelname aan een sport. Al deze microsystemen samen worden het mesosysteem genoemd. Deze microsystemen bevinden zich niet in een sociaal vacuüm, maar worden beïnvloed door de bredere fysische en maatschappelijke context. De beïnvloedende context heet het exosysteem en bestaat uit bijvoorbeeld de buurt, de kennissenkring van de ouders, de werksituatie van de ouders en de etnische en religieuze gemeenschap waarvan het gezin lid is. Meestal ervaart het kind dit systeem indirect via de ouders. Tot slot heeft het macrosysteem betrekking op de cultuur of heersende ideologie van een samenleving. Deze culturele of religieuze ideologie komt tot uitdrukking in macro-structuren, zoals het economische systeem, het rechtssysteem, het systeem van sociale voorzieningen en het onderwijssysteem. Het macrosysteem is van invloed op de lagere systemen van de ecologische omgeving en uiteindelijk op de kinderen.

Volgens Eldering (2002) is het ecologisch model van Bronfenbrenner beperkt toepasbaar in transculturele situaties. Bronfenbrenner baseerde het model namelijk op kinderen die opgroeien in monoculturele settings. Allochtone kinderen hebben echter meestal te maken met biculturele settings. Ze worden vrijwel op alle niveaus geconfronteerd met sociale structuren in zowel hun land van herkomst als in de Nederlandse samenleving en omgeving. Het model geeft echter goed inzicht in de verschillende systemen en settings waaruit het ecosysteem is opgebouwd. Ook de leefwereld, het begrip dat in de vorige paragraaf behandeld is, kan worden opgedeeld in verschillende systemen. In navolging van Peeters & Woldringh (1993) wordt in dit onderzoek hiervoor de term leefsituatie gebruikt. De volgende paragraaf bespreekt verschillende leefsituaties en plaatst deze binnen het ecologisch model van Bronfenbrenner.

3.4 Leefsituaties binnen de leefwereld

Onder het begrip leefsituatie worden de concrete omstandigheden verstaan, waarin mensen verkeren en waar ze mee te maken krijgen. Van der Linden (1990) onderscheidt bijvoorbeeld de leefsituaties primaire leefverband (voor kinderen meestal het gezin), de dagtaak (school) en de vrijetijdsbesteding en het sociale netwerk (vrije tijd en vriendschap). In het ecologisch model van Bronfenbrenner kunnen deze leefsituaties herkend worden als microsystemen. Er kunnen nog andere leefsituaties onderscheiden worden. In dit onderzoek wordt in verband met de onderzoeksvraag nog gekozen voor de leefsituaties ‘woonsituatie’ en ‘samenleving’. Voor de woonsituatie is gekozen aangezien de woonsituatie van asielzoekerskinderen op het AZC in belangrijke mate afwijkt van de woonsituatie van het gemiddelde Nederlandse kind. De leefsituatie samenleving is onder andere gekozen omdat in dit onderzoek het aspect integratie meegenomen wordt. Binnen het model van Bronfenbrenner kan de woonsituatie worden opgevat als de fysische aspecten van een microsysteem. De leefsituatie samenleving kan gedeeltelijk in het exosysteem en gedeeltelijk in het macrosysteem geplaatst worden. In dit onderzoek is dus gekozen om de leefwereld te onderscheiden naar de volgende leefsituaties: gezin, school, vrije tijd en vriendschap, woonsituatie en samenleving.

3.5 Een korte uitstap naar de psychosociale hulpverlening

Hoewel dit onderzoek gericht is op de beleving van asielzoekerskinderen en professionals en hen wil ontmoeten zonder vooropgezette schema's of theorieën, wordt in deze paragraaf een korte uitstap gemaakt naar de psychosociale hulpverlening. De al eerder genoemde sociaal-ecologische benadering speelt tegenwoordig in de (transculturele) psychosociale en sociaal pedagogische interventie- en onderzoekspraktijken een belangrijke rol. Deze benadering bepaalt het kader van waaruit professionals veelal de situatie van asielzoekerskinderen benaderen (Eldering, 2002; Bakker, Pannebakker & Snijder, 1999). Aangezien het kader waar professionals vanuit werken ook hun beleving van de leefsituatie beïnvloedt wordt hier kort op ingegaan.

Bij het indexeren van de psychosociale gezondheidssituatie van asielzoekerskinderen wordt het draagkracht/draaglast model veelvuldig gebruikt (Van Willigen, 2003). In dit model gaat het om het zoeken van balans tussen risico- en beschermende factoren. Risico en beschermende factoren kunnen voorkomen op zowel individueel, sociaal als maatschappelijk niveau. Een risicofactor wordt gedefinieerd als een gebeurtenis die kinderen kan overkomen of een eigenschap die kinderen kunnen hebben, waarvan bekend is dat er een statistische samenhang bestaat met problematische ontwikkelingsuitkomsten (Hermanns, 1992). Beschermende factoren kunnen een tegenwicht bieden aan risicofactoren (Bakker e.a., 1999).

De interactie tussen risico en beschermende factoren kan gezien worden als een balans tussen de draaglast en draagkracht van een kind. De draaglast wordt daarbij bepaald door de cumulatie van risicofactoren en de draagkracht door het totaal aan beschermende factoren. De

ernst van de situatie wordt dus niet zozeer bepaald door de aanwezigheid van risicofactoren, maar door de mate van verstoring in de balans tussen draagkracht en draaglast (idem, 1999).

Volgens Van Willigen (2003) is er in het leven van asielzoekerskinderen sprake van een cumulatie van risicofactoren. Deze stressfactoren zijn vooral terug te leiden tot drie bepalende gebeurtenissen of processen in het leven van asielzoekerskinderen. Dit zijn achtereenvolgens migratie, enerverende gebeurtenissen en acculturatie (Van Willigen, 2003; Adriani & Smit, 1998). In de volgende paragraaf zal verder worden ingegaan op deze drie factoren. In veel gevallen lukt het asielzoekerskinderen ondanks wat ze hebben meegemaakt, een normaal bestaan op te bouwen. Men spreekt in dit geval van de veerkracht van een kind (Van Willigen, 2003).

3.6 Bepalende factoren in het leven van asielzoekerskinderen

De volgende drie factoren zijn bepalend in het leven van gevluchte kinderen: migratie, enerverende gebeurtenissen en acculturatie (Van Willigen, 2003; Adriani & Smit, 1998). Het welbevinden of onwelbevinden van asielzoekerskinderen hangt in sterke mate samen met het verloop van deze processen en de wijze waarop kinderen hiermee omgaan. Daarnaast is nog een aantal andere factoren van invloed, zoals het al dan niet (volledig) beschikbaar zijn van ouders en de wijze waarop de ontvangende samenleving asielzoekers ontvangt.

Achtereenvolgens zullen de factoren migratie, enerverende gebeurtenissen en acculturatie worden besproken en de reactie van kinderen in de basisschoolleeftijd op deze processen.

Wanneer mensen migreren komen verschillende processen op gang. De fase tussen het oude bestaan in het land van herkomst (separatie) en het nieuwe bestaan in het migratieland (reïntegratie) wordt de transitiefase genoemd. Het verleden speelt nog een grote rol in deze periode, de migrant is kwetsbaar en vaak is er sprake van stress bij de migrant. Kenmerkend in deze periode zijn ambiguïteit en ambivalentie in de sociale en culturele oriëntaties van de migrant. Het accent in deze periode ligt vaak op verlieservaringen als gevolg van de migratie, in zowel de persoonlijke sfeer als met betrekking tot de cultuur. Er is bijvoorbeeld verlies van dierbaren, van houvast, van toekomstperspectief, van respect en eer en van de uitgebreide familie. Asielzoekerskinderen zijn migranten en hebben ook te maken met bovengenoemde verlieservaringen, de kwetsbaarheid van de overgangsfase en de bijbehorende stress. Het gedwongen karakter van hun migratie betekent een verhoogde kwetsbaarheid en een bemoeilijking van de verwerking. Het vertrek uit het land van herkomst is meestal plotseling, zonder tijd om afscheid te kunnen nemen van familie en vriendjes (Mooren, Wolters, Kleber & Van Willigen, 1993). Kinderen in de basisschoolleeftijd lopen risico leerstoornissen te ontwikkelen en er kan verwijdering tussen ouder en kind ontstaan (Adriani & Smit, 1998).

De tweede factor die een rol speelt in het leven van asielzoekerskinderen zijn meegemaakte enerverende gebeurtenissen. De situatie in het herkomstland en redenen voor de vlucht verschillen per gezin. Het ene gezin komt uit een oorlogssituatie, het andere gezin is gevlucht wegens politieke of religieuze overtuigingen, weer een ander gezin is vertrokken wegens armoede, met hoop op een beter bestaan. Hoe verschillend de achtergronden ook mogen zijn, de aanloop van gebeurtenissen tot de vlucht en de vlucht zelf zijn van ingrijpende betekenis voor een kind. Kinderen in de basisschoolleeftijd zijn in staat de betekenis van enerverende gebeurtenissen te bevatten. Na het meemaken van angstige en pijnlijke ervaringen is het normaal dat kinderen stressverschijnselen of problematisch gedrag vertonen. Macksoud (1995) noemt in haar handreikingen aan leerkrachten en ouders, de volgende kenmerkende reacties: slechte concentratie, rusteloosheid, leerproblemen, angst, pijn (in de zin van lichamelijke klachten), agressiviteit, depressiviteit, regressie (terugval in een eerdere leeftijdsfase, bijvoorbeeld opnieuw in bed plassen of bij ouders in bed willen slapen) en slaapproblemen.

De derde factor die van invloed is op het leven van asielzoekerskinderen is het proces van acculturatie. Terwijl het proces van verwerking van de migratie-ervaringen en enerverende gebeurtenissen nog volop aan de gang is, moet er ondertussen ook al gewerkt worden aan het opbouwen van een nieuw bestaan. Op individueel niveau resulteert volgens Eldering (2002) het acculturatieproces van personen in veranderingen van attitudes en gedrag.

Gedragselementen van de nieuwe cultuur worden aangeleerd en vertrouwde gedragselementen van de eigen cultuur achterwege gelaten. In de meeste gevallen leidt dit niet tot problemen, maar soms ontstaat er acculturatiestress met als gevolg onrust, depressie, vervreemding, psychosomatische klachten en identiteitsproblemen (Adriani & Smit, 1998). Daarnaast bestaan er grote verschillen tussen de individuele acculturatie van personen als gevolg van de mate van participatie aan de samenleving. Ook binnen gezinnen kunnen zich grote verschillen in acculturatieniveau voordoen (Eldering, 2002). Hoe het acculturatieproces verloopt, is afhankelijk van verschillende factoren, zoals demografische kenmerken (leeftijd, sekse, opleiding en etnische achtergrond), ervaringen voorafgaand aan de migratie, de acculturatieattitude van de migrant, de ervaringen na de migratie en de sociale context waar de persoon na de migratie in terecht komt (Adriani & Smit, 1998). Volgens Mooren, e.a. (1993) beïnvloedt de asielprocedure het acculturatieproces negatief en is het de vraag in hoeverre asielzoekers gedurende deze periode al in staat zijn te bouwen aan een nieuw bestaan.

Bovengenoemde processen spelen zich af in de tijd en beïnvloeden elkaar wederzijds. Wanneer de verwerking van het migratieproces en meegemaakte enerverende gebeurtenissen adequaat verloopt, is de kans groter om een succesvol nieuw bestaan op te kunnen bouwen. Anderzijds vergemakkelijkt een voorspoedige acculturatie het verwerkingsproces. De mate van onwelbevinden van asielzoekerskinderen wordt deels beïnvloed door normale stressreacties tijdens verwerkings- en acculturatieprocessen en deels door stagnaties in deze processen.

Na te zijn ingegaan op bepalende factoren in het leven van asielzoekerskinderen, bespreekt de volgende paragraaf de verschillende leefsituaties die tot de leefwereld van asielzoekerskinderen gerekend kunnen worden en wat daar vanuit onderzoek over bekend is.

3.7 Leefsituaties van asielzoekerskinderen

Deze paragraaf gaat in op de vijf leefsituaties waar in dit onderzoek de leefwereld in wordt opgedeeld. Achtereenvolgens zijn dit: het primaire leefverband (voor kinderen meestal het gezin), de dagtaak (school), vrijetijdsbesteding en het sociale netwerk (vrije tijd en vriendschap), de woonsituatie en de samenleving. Hierbij wordt zowel aandacht besteed aan de concrete situatie als de beleving van de situatie (leefwereld). Wat betreft de situatie is er vooral geput uit het onderzoek van Mooren e.a. (1993) waarin interviews gehouden zijn met hulpverleners werkzaam met asielzoekers. De bespreking van de beleving is met name gebaseerd op de afstudeeronderzoeken van Van Diessen (2004) en Hogenhorst (2005). Van Diessen (2004) voerde een exploratief onderzoek uit naar de leefwereld van asielzoekerskinderen in het AZC Utrecht en het AZC Voorthuizen, in opdracht van Stichting ter Bevordering van Vrolijkheid. Hogenhorst (2005) geeft in haar literatuurscriptie een overzicht van recente (afstudeer)onderzoeken over de situatie van jonge asielzoekers. Tot nu toe zijn er geen andere recente onderzoeken gedaan naar de beleving van asielzoekerskinderen.

3.7.1 Het gezin

Voor kinderen vormt het gezin meestal het primaire leefverband. In Nederland spreken we over het kerngezin, bestaande uit vader, moeder en kinderen. In veel niet-westerse culturen

speelt ook de bredere familie van opa's, oma's, ooms, tantes, neefjes en nichtjes een essentiële rol. Dit wordt de *extended family* genoemd (Haviland, 1999).

Een warm en ondersteunend gezin is belangrijk voor de ontwikkeling van opgroeiende kinderen (MOA Noord Nederland, 2004). Ook asielzoekerskinderen zelf vinden een goede band met hun ouders belangrijk en waarderen het samenzijn met (jongere) broers en zussen (Van Diessen, 2004). Broers en zussen vormen vaak de trouwste speelkameraadjes. In het geval dat er meer familie naar Nederland is gevlucht, wordt nauw contact met hen onderhouden. Familiebezoek ervaren de kinderen als een feestelijk uitstapje, waar ze kunnen spelen met neven en nichten en verwend worden door hun familie. Ouders voelen zich over het algemeen betrokken bij de ontwikkeling van hun kind en zien de zorgtaak als één van de weinig echt zinvolle bezigheden in hun dagelijks bestaan. Zij maken zich vaak zorgen over de situatie waar hun kinderen zich in bevinden en betreuren het feit dat er slechts een beperkt activiteitsaanbod is voor hun kinderen.

Volgens Adriani & Smit (1998) zijn veel ouders echter verminderd beschikbaar voor de begeleiding en opvoeding van hun kinderen. Ze gaan op in hun eigen problemen en kampen met lichamelijke en/of psychische klachten. In het onderzoek van Pels & De Gruijter (2005) bevestigen moeders terugkijkend op de asielperiode dat zij dit ook zo ervaren. Doordat ouders geconfronteerd worden met verschillende culturele opvattingen, voelen zij zich daarnaast onzeker over hun opvoedingsstijl (Mooren e.a., 1993). Kinderen blijken uit het onderzoek van Van Diessen (2004) gevoelig te zijn voor de problemen binnen het gezin. Ze maken zich zorgen over hun ouders, broers en zussen en ook over (achtergebleven) familieleden.

Binnen gezinnen bestaat er in wisselende mate openheid van communicatie over meegemaakte gebeurtenissen (Mooren e.a., 1993). In veel gevallen kunnen ouders het emotioneel niet aan om over traumatische ervaringen te spreken of vermijden zij het onderwerp om hun kinderen te beschermen. Zo kunnen echter gezinsgeheimen ontstaan, met als mogelijk gevolg dat kinderen fantasieën creëren over wat gebeurd zou kunnen zijn in het verleden (Van Essen, 2001).

Door veranderingen in het leefpatroon en de gezinsstructuur van asielzoekersgezinnen, worden rollen opnieuw verdeeld en kunnen spanningen ontstaan. Men is bijvoorbeeld erg afhankelijk van externe instanties, de vrijheid voor vrouwen is meestal groter dan in het thuisland en de sociaal-economische positie van gezinnen verandert (Mooren e.a., 1993). Verder zijn er veel incomplete gezinnen, waarbij één van de ouders voor of tijdens de vlucht is weggefallen. Ook wordt de steun van de *extended family* gemist. Hierdoor verschuiven verantwoordelijkheden naar een oudere broer of zus en moet er opnieuw een balans binnen het gezin worden gezocht. Doordat het acculturatieproces van kinderen meestal sneller verloopt dan dat van hun ouders en zij ook de Nederlandse taal gemakkelijker leren, kan parentificatie ontstaan. Kinderen proberen in dit geval te voorzien in de behoeften van hun ouders en zetten hun eigen zorgbehoeften op de tweede plaats. Dit kan, maar hoeft geen nadelige gevolgen voor de ontwikkeling te hebben (idem, 1993).

Door de meegemaakte gebeurtenissen en de huidige situatie kunnen relatieproblemen tussen de ouders ontstaan. Ook in de relatie met de kinderen kunnen veranderingen optreden. Volgens Mensinga Wieringa (2005) is de kans op verwaarlozing en mishandeling van asielzoekerskinderen groot. Traumatische ervaringen, moeizame leefomstandigheden en een onzekere afloop van de asielprocedure zijn specifieke risicofactoren die kunnen leiden tot opvoedingsproblemen. In extreme gevallen kan kindermishandeling het gevolg zijn. Kindermishandeling kan leiden tot een ondermijnd zelfvertrouwen bij kinderen en weinig gevoel van eigenwaarde.

De situatie van AMA's verschilt in grote mate van kinderen die met ouders of gezinsleden naar Nederland komen. In dit onderzoek wordt daarom verder niet ingegaan op hun situatie.

3.7.2 De school

Asielzoekerskinderen vallen onder de leerplichtwet en zijn dus verplicht een school te bezoeken ongeacht hun status. Wanneer de kinderen aankomen in Nederland gaan zij naar een speciale afdeling van de basisschool bestemd voor asielzoekers. Wonen ze al langere tijd in Nederland op éénzelfde plaats en zijn ze de Nederlandse taal voldoende machtig, dan worden ze eventueel overgeplaatst naar een reguliere basisschool.

Het belang van school voor asielzoekerskinderen wordt door veel onderzoekers onderstreept (Hogenhorst, 2005). Volgens hen is de school een veilige plek, waar het geschonden vertrouwen van kinderen in volwassenen kans krijgt zich te herstellen. Daarnaast biedt de school structuur in het leven van asielzoekerskinderen. Er heerst regelmaat en er worden eisen aan de kinderen gesteld, waardoor hun gevoel van eigenwaarde gestimuleerd wordt. School geeft afleiding van de situatie waarin de kinderen zich bevinden en vormt een instrument waarmee ze hun toekomstperspectieven en dromen kunnen verwezenlijken. Uit het onderzoek van Van Diessen (2004) komt naar voren dat asielzoekerskinderen erg gemotiveerd zijn om naar school te gaan. Ze hebben contacten met leeftijdsgenoten en vinden steun bij elkaar en bij leerkrachten. Ook raken ze vertrouwd met de Nederlandse taal, cultuur en samenleving.

De meeste kinderen uit het onderzoek van Van Diessen (2004) bezochten een reguliere school. Ze voelen zich hier echter niet altijd begrepen door hun Nederlandse klasgenoten en leerkrachten. Vanwege de vele verhuizingen binnen de asielprocedure, zijn de kinderen gewend om regelmatig opnieuw een plek te vinden op school. Dit verloopt echter niet altijd gemakkelijk. Volgens Van Diessen (2004) hebben de voornaamste problemen op school te maken met het feit dat ze zich moeilijk thuis voelen.

Andere problemen die asielzoekerskinderen op school ondervinden zijn taal- en concentratieproblemen. Door meegemaakte gebeurtenissen en de onzekere huidige situatie hebben asielzoekerskinderen vaak moeite zich te concentreren. Daarnaast hebben ze vanwege hun migratie een taalachterstand. Uit onderzoek van Mulder (2000) blijkt dat asielzoekerskinderen gemiddeld een half jaar ouder zijn dan hun Nederlandse klasgenoten. Bij binnenkomst worden asielzoekerskinderen in een lagere groep geplaatst dan ze op basis van leeftijd zouden thuishoren. Leerkrachten geven aan dat asielzoekerskinderen beter zouden kunnen presteren dan ze feitelijk doen. De scores van asielzoekerskinderen zijn vergelijkbaar met die van andere allochtone kinderen. Tussen de kinderen onderling bestaan echter grote verschillen en dit lijkt samen te hangen met het land van herkomst.

3.7.3 Vrije tijd en vriendschap

Vriendschappen worden sterk gewaardeerd door asielzoekerskinderen (Van Diessen, 2004). Niet alleen ervaren ze plezier door samen leuke dingen te doen, maar ze ontvangen ook steun van elkaar wanneer ze verdrietig zijn. Volgens de kinderen zijn vertrouwen en wederzijds begrip essentiële elementen voor vriendschap.

Door de vele overplaatsingen van asielzoekersgezinnen binnen de asielprocedure worden de meeste contacten echter gekenmerkt door een tijdelijk karakter. Het geeft de kinderen veel verdriet wanneer zij moeten verhuizen en afscheid nemen van vriendjes en vriendinnetjes. Uit het afstudeeronderzoek van Zdrnja (2004) blijkt dat kinderen uit de onderbouw van de basisschool sterker contact maken met elkaar en met leerkrachten dan kinderen in normale situaties, maar de vriendschappen inhoudelijk niet anders zijn dan wanneer ze in een meer zekere situatie zouden zijn aangegaan. Kinderen in de bovenbouw zijn zich meer bewust van de tijdelijke aard van hun vriendschappen. Dit kan tot gevolg

hebben dat ze terughoudend worden in het aangaan van nieuwe vriendschappen en minder snel in deze vriendschappen investeren.

Vriendschappen zijn erg belangrijk voor kinderen, maar het contact met kinderen op het AZC biedt meestal weinig zorgloze afleiding, wegens de problemen die binnen asielzoekersgezinnen voorkomen. In het onderzoek van Van Diessen (2004) geven de kinderen aan dat ze maar weinig vriendschappen met Nederlanders onderhouden. Schaamte voor hun situatie, het gevoel niet begrepen te worden en een gebrek aan vertrouwen spelen hierin een rol. In het geval dat zij Nederlandse contacten hebben, zijn deze voornamelijk op school ontstaan en maar heel zelden het gevolg van deelname aan recreatieve voorzieningen zoals de sportclub.

De vrije tijd wordt voornamelijk spelend doorgebracht. De kinderen begeven zich zowel binnenshuis als buitenshuis en spelen rondom het centrum en op straat. De centra verschillen qua speelruimte sterk van elkaar. In het AZC Utrecht waar een deel van het onderzoek door Van Diessen (2004) is afgenomen, spelen gevoelens van onveiligheid een grote rol bij het buitenspelen. Hoewel de meeste kinderen graag buiten spelen zijn hier risico's aan verbonden en blijven veel kinderen binnenshuis. Daar kijken ze televisie, knutselen of luisteren muziek. Vergeleken met Nederlandse kinderen, hebben asielzoekerskinderen binnenshuis weinig speelruimte. Het activiteitenaanbod per centrum is verschillend, maar de meeste kinderen uit het onderzoek van Van Diessen (2004) vinden het saai om op een centrum te wonen. Er is weinig te doen en de kinderen vervelen zich.

Jongens hangen het liefst buitenshuis rond op het centrum, luisteren naar muziek of sporten. Ook meisjes houden van sporten en van het luisteren naar muziek, maar brengen meer tijd binnenshuis door. Ze helpen mee in het huishouden, passen op jongere broertjes en zusjes of houden zich bezig met het maken van huiswerk. De belevings- en gevoelswereld van jongens in de leeftijd van zeven en elf jaar, onderzocht door Van Diessen (2004) lopen sterk uiteen. Enerzijds lijken zij te genieten van kinderlijke computerspelletjes, anderzijds willen zij de grote jongen uithangen en met jongeren alcohol gebruiken. De meisjes worden in beslag genomen door thema's als verliefdheid, angst voor terugkeer en onzekerheid over de asielprocedure.

De kinderen uit het onderzoek van Van Diessen (2004) maken maar beperkt gebruik van recreatieve voorzieningen georganiseerd buiten het AZC. Het gebrek aan financiële middelen, onbekendheid met bepaalde regels en het zich niet goed verstaanbaar kunnen maken in het Nederlands creëren een hoge drempel. De kinderen geven tot slot aan behoefte te hebben aan afleiding en ontspanning. Dit biedt ze een ontsnapping aan de harde realiteit waarin ze leven en een kans om gewoon even kind te zijn. Sport, spel en dans zijn geliefde vormen van ontspanning. Een vrolijke en feestelijke sfeer heeft verder een positieve uitwerking op de stemming van de kinderen.

3.7.4 De woonsituatie

Het asielzoekerscentrum is het thuis voor asielzoekerskinderen en vormt het decor van hun leefwereld (Van Diessen, 2004). Het bestaan in het centrum wordt gekenmerkt door restricties en een grote verscheidenheid aan belangengroepen. Honderden woningen bevinden zich vlak naast elkaar en vormen het enige tijdelijke eigendom van de bewoners. De meeste gezinnen proberen hun woning huiselijk in te richten. De mate waarin ook de rest van het centrum als thuis wordt ervaren verschilt sterk per persoon. Met name voor meisjes is dit niet het geval, terwijl de jongens het AZC als hun terrein beschouwen.

Het gebrek aan ruimte en privacy en het samenwonen met mensen uit andere culturen speelt volgens Van Diessen (2004) een grote rol in de woonsituatie van asielzoekerskinderen. De slaapkamer wordt gedeeld met een broertje of zusje en soms ook met ouders. Alhoewel kinderen niet anders gewend zijn, ondervinden zij wel gevolgen van het tekort aan ruimte.

Kinderen hebben vaak moeite met in slaap vallen en ervaren te weinig ruimte te hebben voor het maken van huiswerk. Kinderen geven aan behoefte te hebben aan een eigen ruimte waarin ze kunnen spelen en zich terug kunnen trekken. Veel kinderen schamen zich voor hun woonsituatie en durven geen Nederlandse vriendjes mee naar huis te nemen. Wat betreft het samenwonen met mensen uit andere culturen, bestaat er verdeeldheid tussen verschillende bevolkingsgroepen, die soms tot conflicten leiden. Mensen uit het Midden Oosten en Afrika hebben onderling weinig contact. Jonge kinderen lijken zich hier niet veel van aan te trekken, maar oudere kinderen voelen deze verdeeldheid.

Ouders in het onderzoek van Van Diessen (2004) vinden het AZC geen veilige plek voor hun opgroeiende kinderen. Ze ervaren weinig toezicht op hun kinderen. Veel jonge meisjes mogen niet buiten spelen zonder de aanwezigheid van hun oudere broer. Op het terrein hangen mensen rond die hun tijd proberen te verdrijven. Soms escaleren ruzies, waar de politie aan te pas moet komen. Kinderen vertellen verder over zelfmoordpogingen en radeloze bewoners die gek lijken te worden. Tot slot voelen de meisjes zich soms geïntimideerd door oudere jongens op het centrum.

3.7.5 De samenleving

In het AZC wonen asielzoekerskinderen enigszins afgeschermd. Evenwel groeien zij op binnen de Nederlandse samenleving. Ze bezoeken een Nederlandse basisschool, leren Nederlands spreken, krijgen soms Nederlandse vriendjes, kijken naar Nederlandse televisie, winkelen, reizen, ontmoeten Nederlanders en krijgen te maken met de Nederlandse wetgeving.

In het onderzoek van Van Diessen (2004) geven asielzoekerskinderen aan dat ze zich vaak onbegrepen voelen door Nederlanders en te maken hebben met vooroordelen en discriminatie. Zij ervaren dat Nederlanders denken dat alle asielzoekers gelijk zijn. Asielzoekers zouden zonder gegronde reden gevlucht zijn en de oorzaak van veel problemen in de samenleving vormen. Van der Veer (1989) spreekt in dit verband van stigmatisering. Bepaalde groeperingen krijgen een slechte naam en individuen uit deze groepering gaan zichzelf als outcast zien. Asielzoekerskinderen willen volgens Van Diessen (2004) echter niets liever dan gewoon als kind gezien worden. De reacties van Nederlanders roepen agressie of schaamte op en veroorzaken verdriet.

Asielzoekerskinderen worden regelmatig geconfronteerd met hun nadelige positie als asielzoeker. Ze hebben te maken met onzekerheid over hun situatie, de gevolgen van huisvesting in een AZC en financiële beperkingen. De meeste kinderen onder de twaalf jaar weten niet veel van de asielprocedure af (Hogenhorst, 2005). Wel blijken ze de gevolgen ervan binnen hun gezin en bij anderen te ervaren. Ook de onzekerheid die de procedure teweegbrengt gaat niet aan hen voorbij. Zij houden zich sterk bezig met de vraag of en wanneer zij een verblijfsvergunning zullen krijgen. Het besef heerst dat hun leven van de een op de andere dag een andere wending kan krijgen. De huisvesting tijdens de procedure vormt een andere onzekere factor. Regelmatig verhuizen gezinnen naar een ander centrum. Uit een onderzoek naar de gezondheid van kinderen in centra in Noord-Nederland, blijkt dat gezinnen gemiddeld vijf keer overgeplaatst worden tijdens hun verblijf in de centrale opvang, met uitschieters naar tien (Bouwman e.a., 2004). Het gevolg van deze verhuizingen voor kinderen uit de bovenbouwgroepen van de basisschool is de ontwikkeling van een wereldbeeld waarin niets blijvend en zeker is en waarin alle sociale contacten van korte duur blijken te zijn (Baan, 2005). Jongere kinderen hebben nog niet zozeer de vermogens deze gebeurtenissen in een bepaald kader te plaatsen en accepteren het meer als deel van hun leven. Naarmate zij ouder worden zullen zij echter meer en meer bewust worden van wat dit voor hun leven betekent. Tot slot hebben asielzoekersgezinnen te maken met een beperkte financiële situatie. Asielzoekers mogen per jaar slechts een aantal weken werken en het werk dat zij kunnen doen

is vaak slecht betaald. Zodoende zijn zij in grote mate afhankelijk van het beperkte budget dat ze verstrek krijgen door het COA. In het onderzoek van Kramer, Bala, Van Dijk & Öry (2003) geven de respondenten bijna zonder uitzondering aan dat het moeilijk is van dat geld rond te komen. Door de financiële situatie is het ondernemen van recreatieve activiteiten er vaak niet bij en kunnen kinderen niet deelnemen aan sociale activiteiten buiten het centrum, zoals sport. Volgens Van Diessen (2004) zoeken ouders naar creatieve oplossingen om toch tegemoet te komen aan de wensen van hun kinderen. De financiële situatie kan minderwaardigheidsgevoelens tegenover Nederlandse kinderen veroorzaken en gevoelens van falen bij de ouders (Hogenhorst, 2005).

De meeste kinderen uit het onderzoek van Van Diessen (2004) zien hun toekomst in Nederland en hebben daar grote dromen over. Ze beseffen echter dat deze dromen pas werkelijkheid kunnen worden, wanneer hun gezin een verblijfsvergunning ontvangt. Een enkeling zou terug willen naar het land van herkomst, maar weet tegelijkertijd dat de toekomstperspectieven daar niet rooskleurig zijn.

In het geval dat asielzoekers een verblijfsvergunning ontvangen verlaten zij (wanneer een woning beschikbaar is), de opvang en gaan in een Nederlandse gemeente wonen. Hier kunnen zij (verder) integreren in de Nederlandse samenleving. Wordt de aanvraag van een verblijfsvergunning afgewezen, dan kunnen asielzoekers de asielopvang op de volgende manieren verlaten: terugkeer naar hun land van herkomst, doormigratie naar een ander land, of vertrek met onbekende bestemming (wat meestal de illegaliteit betekent). Aangezien dit onderzoek uitgevoerd is met het oog op integratie, wordt alleen de mogelijkheid van vertrek uit de asielopvang met een verblijfsvergunning behandeld.

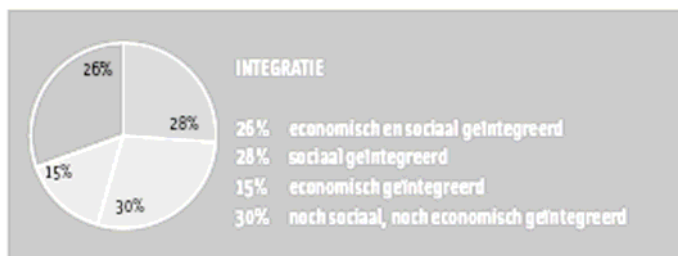
3.8 Integratie

Wanneer asielzoekers zich in Nederland vestigen ontstaat er een langdurig interactieproces met de Nederlandse samenleving. Dit proces kent verschillende, met elkaar samenhangende deelprocessen, waarvan acculturatie en integratie als de belangrijkste worden gezien. Het begrip acculturatie is in paragraaf 3.6 al gedefinieerd op individueel niveau. Op collectief niveau wordt door Eldering (2002) onder acculturatie het culturele veranderingsproces verstaan dat op gang komt wanneer twee groeperingen met een verschillende cultuur in contact komen. Dit proces wordt beïnvloed door culturele, sociale en psychische factoren, zoals de mate van openheid en flexibiliteit, de aansluitings- en machtsverhoudingen en de ervaringen die al zijn opgedaan tussen de groeperingen in het verleden. In het model van Berry (1990) wordt integratie gezien als de meest wenselijke strategie tijdens het acculturatieproces. Zowel aan de eigen culturele identiteit als aan het onderhouden van relaties met andere groepen in de samenleving, wordt binnen deze strategie waarde gehecht. Algemeen gezien heeft het begrip integratie primair betrekking op de participatie van immigranten in maatschappelijke instituties zoals het onderwijs, de arbeidsmarkt, de woningmarkt en hun sociale mobiliteit (Eldering, 2002).

In twee recente onderzoeken is de integratie onder vluchtelingen in kaart gebracht. De Integratie Barometer is een uitgebreid onderzoek uitgevoerd onder ruim 200 vluchtelingen door het onderzoeksbureau Regioplan, in opdracht van VluchtelingenWerk Nederland (Klaver e.a., 2005). Het tweede onderzoek richt zich specifiek op de opvoeding en ondersteuning van vluchtelingengezinnen in Nederland (Pels & De Gruijter, 2005). Tachtig moeders afkomstig uit Iran, Irak, Somalië en Afghanistan zijn hiervoor geïnterviewd. Achtereenvolgens worden de resultaten van deze twee onderzoeken behandeld.

De Integratie Barometer maakt bij de meting van de mate van integratie onderscheid tussen sociaal-economische en sociaal-culturele integratie. Wat betreft de sociaal-economische integratie blijkt de participatie van vluchtelingen beperkt te zijn. Een minderheid heeft een baan (30%) of heeft een opleiding in Nederland gevolgd (35%). Terwijl juist een diploma in Nederland sterk de kansen op een baan verhoogt (60% van de mensen met een mbo-opleiding en 71% met een hbo-opleiding heeft een baan). Wel hebben vluchtelingen een sterke gerichtheid op het vinden van werk. De slechte arbeidspositie betekent meestal een lage inkomenspositie. Veel vluchtelingen hebben moeite om in financieel opzicht het hoofd boven water te houden (66%). Het grootste gedeelte van de onderzochte vluchtelingen is voor hun levensonderhoud geheel of gedeeltelijk afhankelijk van een uitkering (75%). Het verstrijken van de tijd blijkt een belangrijke factor te zijn bij het verbeteren van de sociaal-economische participatie. Dit hangt samen met het toenemen van de beheersing van de Nederlandse taal.

Het beeld voor de sociaal-culturele integratie is niet eenduidig. Vluchtelingen voelen zich redelijk thuis in Nederland (74%) en het belangrijkste wat ze zochten, namelijk vrijheid en veiligheid, hebben ze gevonden. Ze vinden dat ze goed op de hoogte zijn van Nederlandse regels en gewoonten (80%) en hebben privé contacten met Nederlanders (83%). Vluchtelingen kennen over het algemeen voldoende mensen die hen ondersteuning kunnen verlenen bij eventuele problemen (79%). Tegelijkertijd zijn vluchtelingen echter in sterke mate gericht op hun eigen etnische groep. Het merendeel (64%) gaat vooral om met mensen uit het eigen land van herkomst, hoewel zij zich niet opzettelijk in hun eigen groep terugtrekken. Een groot percentage (83%) geeft aan behoefte te hebben aan meer contact met Nederlanders. Dit kan betekenen dat de basis van bestaande contacten met Nederlanders niet erg breed is. Daarnaast zegt een derde te maken te hebben met discriminatie en vindt 27% dat de Nederlandse samenleving niet voldoende kansen biedt aan vluchtelingen. Ook geeft éénderde aan het niet leuk te vinden in Nederland. Een gebrekkige aansluiting bij de Nederlandse samenleving, het verlies van sociale status en het zich niet geaccepteerd voelen spelen hierin mee. In figuur 3.2 zijn de uitkomsten van de Integratie Barometer samengevat.

Figuur 3.2 Percentages economische en sociale integratie (bron Vluchtelingenwerk, 2005)

Uit bovenstaande figuur blijkt dat éénderde van de vluchtelingen noch sociaal, noch economisch geïntegreerd is. In deze groep bevinden zich zowel laagopgeleiden als hoogopgeleiden. Het merendeel van deze groep is nog maar kort in Nederland en beschikt niet over een Nederlands diploma. De aansluiting met de Nederlandse maatschappij ontbreekt vooralsnog voor deze groep.

Uit het tweede onderzoek naar de integratie van vluchtelingengezinnen (Pels & De Gruijter, 2005), blijkt dat veel van de gezinnen in een kwetsbare leefsituatie verkeren, zowel op materieel als op sociaal-emotioneel vlak. Ten eerste komt naar voren dat veel gezinnen kampen met financiële zorgen, met name eenoudergezinnen en gezinnen met een hoog kindertal. Ten tweede signaleert driekwart van de moeders veelal ernstige, psychosomatische klachten bij zichzelf en in mindere mate ook bij haar partner of kinderen. Deze problemen relateren zij aan het vlucht- en asiolverleden. Verder geeft een kwart aan te kampen met

sociale problemen, die meestal te maken hebben met een negatieve ontvangst vanuit de Nederlandse samenleving en het verlies van sociale status. Wat de opvoedingsdoelen betreft hebben alle groepen gemeen dat zij hoge prestatieverwachtingen koesteren over de prestaties van hun kinderen in het onderwijs en de maatschappij. Dit vertaalt zich in een sterk accent op controle en toezicht op het doen en laten van hun kinderen. Vluchtelingenmoeders blijken gemiddeld een grote mate van zorg en onzekerheid te hebben over de opvoeding van hun kinderen, vooral in vergelijking met andere (allochtone) moeders. De zorgen van de moeders gaan uit naar het welzijn van hun kinderen en de opvoeding die ze hun kinderen moeten geven in een land dat zo verschilt van hun land van herkomst. Ze maken zich ook zorgen of hun kind wel mee kan komen op school. Ouders blijken andere verwachtingen van de school te hebben dan leerkrachten. Verder geeft meer dan de helft van de moeders aan dat hun kinderen enigszins tot veel gepest worden. Moeders vinden het tot slot moeilijk weerstand te bieden aan de toenemende vrijheidseisen van hun kinderen. Zij vrezen dat hun kinderen fouten zullen maken door de vele verleidingen waaraan zij bloot staan in de Nederlandse maatschappij.

4. Onderzoeksopzet

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk komt de onderzoeksopzet aan de orde. De doelstelling uit hoofdstuk één wordt herhaald, gevolgd door de onderzoeksvragen die hieruit af te leiden zijn. De twee gekozen onderzoeksgroepen die gekozen zijn worden beschreven, waarna wordt ingegaan op de gebruikte onderzoeksmethoden. Vervolgens komt de materiaalverzameling per deelonderzoek aan bod. Eerst worden de gegevens van de respondenten beschreven, gevolgd door een uiteenzetting over het proces van materiaalverzameling. Daarna wordt ingegaan op de dataverwerking. Het hoofdstuk sluit af met een bespreking van de betrouwbaarheid en de interne en externe geldigheid van het onderzoek.

4.2 Onderzoeksdoel, subdoelen en onderzoeksvragen

Het doel van dit onderzoek is het verkrijgen van inzicht in hoe asielzoekerskinderen en professionals de leefsituatie van asielzoekerskinderen beleven, met het oog op integratie, om op basis hiervan aanbevelingen te kunnen formuleren.

Hiertoe zijn twee deelonderzoeken uitgevoerd met bijbehorende subdoelen:

- Subdoel deelonderzoek I: inzicht verkrijgen in hoe asielzoekerskinderen hun leefsituatie beleven, met het oog op integratie.
- Subdoel deelonderzoek II: inzicht verkrijgen in hoe professionals werkzaam met asielzoekerskinderen deze leefsituatie beleven, met het oog op integratie.

Uit deze onderzoeksdoelen zijn de volgende onderzoeksvragen afgeleid:

- I a) Hoe beleven asielzoekerskinderen van zes tot twaalf jaar hun leefsituatie met het oog op integratie?
- b) Welke oplossingen dragen asielzoekerskinderen aan voor de door hun ervaren problemen?
- II a) Hoe beleven professionals de ontwikkeling van asielzoekerskinderen?
- b) Hoe beleven professionals werkzaam met asielzoekerskinderen de leefsituatie van asielzoekerskinderen met het oog op integratie?
- c) Welke oplossingen dragen professionals aan voor de door hun ervaren problemen?
- III) In hoeverre komt de beleving van deze twee groepen met elkaar overeen?

4.3 Onderzoeksgroepen

Deelonderzoek I

De onderzoeksgroep asielzoekerskinderen bestaat uit kinderen in de basisschoolleeftijd van zes tot twaalf jaar die deel uitmaken van een gezin en verblijven in het O&I centrum te Dronten. Voor dit centrum is door het COA toestemming verleend om het onderzoek uit te voeren. De asielprocedure van de kinderen in de onderzoeksgroep is nog open of er bestaat al een positieve uitslag en de kinderen wachten met hun gezinnen op geschikte woonruimte in een Nederlandse gemeente. De situatie van AMA's is buiten beschouwing gelaten in dit onderzoek, aangezien deze in behoorlijke mate verschilt van die van kinderen die met hun gezin naar Nederland zijn gekomen. Als selectiecriteria geldt tot slot dat het kind voldoende Nederlands spreekt en het ook psychisch in staat is om deel te nemen aan het interview. Een contactpersoon op het AZC, die bekend is met de situatie van de kinderen, heeft een lijst geleverd met namen van kinderen die aan bovenstaande omschrijving voldoen.

Deelonderzoek II

De onderzoeksgroep professionals werkzaam met asielzoekerskinderen bestaat uit leerkrachten, woonbegeleiders en MOA-medewerkers (jeugdartsen en jeugdverpleegkundigen). In hoofdstuk twee hebben we gezien dat er vijf O&I centra bestaan in Nederland. Uit deze centra zijn leerkrachten en MOA-medewerkers benaderd. In de centra waarvoor toestemming is verkregen van het COA zijn ook de woonbegeleiders van het COA betrokken. Dit zijn de centra te Dronten en Zwolle. Wegens sluiting van het centrum te Zwolle is het niet mogelijk geweest om in dit AZC voldoende interviews met kinderen af te nemen voor het onderzoek, maar zijn wel vragenlijsten uitgedeeld aan de woonbegeleiders. De vragenlijsten voor de professionals zijn persoonlijk uitgereikt, verstuurd via de post of verspreid via contactpersonen. Onder de leerkrachten en de woonbegeleiders is een contactpersoon gezocht die de verantwoordelijkheid wilde dragen over het uitdelen van de overige vragenlijsten. Daarbij is benadrukt alleen die personen te betrekken in het onderzoek die werken met kinderen in de leeftijd van zes tot twaalf jaar. De vragenlijsten voor de MOA-medewerkers zijn persoonlijk uitgedeeld of op naam verstuurd, behalve in het O&I centrum te Zwolle, daar zijn ze uitgedeeld via een contactpersoon.

4.4 Onderzoeksmethoden

Dit onderzoek is kwalitatief exploratief van aard. Deze vorm van onderzoek wil ontdekken welke kenmerken van het onderzoekselement van belang zijn, zonder daarbij vanuit een bestaande theorie of hypothese te werken (Segers, 2002). Exploratief onderzoek wordt veelal gebruikt als er nog weinig over een onderwerp bekend is en verkennend werk nodig is om mogelijke verbanden aan te duiden (Baarda & de Goede, 2000). Bij de keuze voor de onderzoeksvorm speelt deels ook de gevoeligheid van de te onderzoeken materie mee. Vanwege de aanwezigheid van problematiek in de leefwereld van asielzoekerskinderen is gekozen voor een zo open mogelijke insteek, zodat de kinderen zelf kunnen aangeven waar ze over willen en kunnen praten. Ook in de verdere opzet van het onderzoek komt het zoeken naar deze open insteek terug. De fenomenologische benadering is hiervoor een geschikte methodiek. In hoofdstuk drie is ook al gekort gerefereerd aan de fenomenologie. Het gaat bij deze stroming niet zozeer om feitelijkheden, maar om de betekenis die mensen geven aan gebeurtenissen of objecten. Het uitgangspunt van de fenomenologische kennisverwervingsmethode is de wereld zoals hij door het subject beleefd wordt (Beekman & Mulderij, 1977). De onderzoeksgroepen zijn gevraagd hun belevingen te verwoorden, waarna in de analyses van het belevingsmateriaal gezocht is naar de kern van het materiaal. Op basis van de resultaten zullen aanbevelingen worden geformuleerd. Daarnaast heeft dit onderzoek het beschrijven van de belevingen van de onderzoeksgroep tot doel en de mate waarin deze belevingen voor de hele onderzoeksgroep gelden. Er is dus steeds gekeken naar hoeveel asielzoekerskinderen of professionals de situatie op een bepaalde wijze beleven.

Ter beantwoording van de onderzoeksvragen zijn verschillende onderzoeksmethoden gebruikt om materiaal te verzamelen. Deze methoden staan samengevat in tabel 4.1, waarna een toelichting volgt.

Het interviewmateriaal bestaat ten eerste uit een groot gekleurd papierenvel en bij elkaar gezochte figuurtjes. Dit zijn onder andere houten poppetjes, dieren, bomen, huisjes, playmobiel poppetjes en voorwerpen, auto's, blokken en een voetbal. Verder bevat het interviewmateriaal emotiegezichtjes en een stoplicht. De bron voor de emotiegezichtjes zijn emotion cards ontwikkeld door een Britse organisatie voor jonge mensen met speciale onderwijskundige behoeftes (Institute for Citizenship, 2005). De emotiegezichtjes zijn vertaald, uitgeprint en uitgeknipt in de vorm van rondjes, waarna ze zijn geplakt op een stevige ondergrond in dezelfde ronde vorm. Het stoplicht is in elkaar geknutseld met gekleurd karton en bamboehout.

Met behulp van de poppetjes, figuren en bouwstenen konden de kinderen hun wereld bouwen op het papierenvel en aan de hand daarvan vertellen over hun beleving. Deze wereld werd vervolgens geordend naar de vijf leefsituaties, waarna per leefsituatie gevraagd is aan de kinderen wat daar gebeurde, wie daar zijn en wat zijzelf daarvan vinden. In het geval dat de kinderen negatief waren over een onderwerp, is hen gevraagd hoe zij zouden willen dat het was en wie daarvoor zou kunnen zorgen. De kinderen gaven daarbij aan of ze zelf een rol dachten te kunnen spelen of dat ze daar hulp van anderen voor nodig hadden. In illustratie 4.2 is een voorbeeld van een gebouwde leefwereld te zien.

Illustratie 4.2
Voorbeeld van een gebouwde leefwereld

Door de kinderen hun leefwereld te laten bouwen konden ze vanuit een bepaalde distantie vertellen over hun werkelijkheid. Hun werkelijkheid werd namelijk geneutraliseerd tot niet echt door de figuren en poppetjes. Volgens Sproet (2002) worden de opgeroepen gedachten, gevoelens, ideeën, enzovoort wel als werkelijk beleefd. Met deze methode is geprobeerd aan te sluiten bij de beperkte reflectieve vaardigheden van kinderen in de basisschoolleeftijd. Het kan lastig zijn voor kinderen in deze leeftijd om hun gevoelens en meningen onder woorden te brengen. Door een goede gespreksmethodiek worden zij in staat gesteld hun eigen gevoelens te onderscheiden en te verbinden aan ervaringen uit hun eigen levenssituatie (Van Doorn & Louwe, 2005). Met het gebruik van de emotiegezichtjes is geprobeerd de kinderen hier verder in tegemoet te komen. De kinderen konden de emotiegezichtjes gebruiken om aan te wijzen welke gevoelens bij een bepaalde situatie hoorden. Tot slot is de kinderen een gevoel van controle over het verloop van het interview gegeven met het gebruik van het stoplicht. Met de rode zijde van het stoplicht konden de kinderen aangeven dat ze niet over een onderwerp wilden praten. De andere zijde was oranje gekleurd en was bedoeld voor de kinderen om aan te geven wanneer zij een pauze nodig hadden.

Toelichting deelonderzoek II

De professionals kregen een vragenlijst met open vragen uitgereikt, waarin ze hun beleving van de leefsituatie van asielzoekerskinderen konden ordenen (zie bijlage II). Gevraagd werd naar risicofactoren voor de ontwikkeling van het kind, naar sterke kanten van het kind en naar risicofactoren die zij signaleren in de leefsituatie en mogelijke oplossingen voor deze

factoren. Om de resultaten van deze twee deelonderzoeken te kunnen vergelijken zijn de onderwerpen van de vragenlijst gebaseerd op dezelfde leefsituaties als die uit de interviews met de asielzoekerskinderen. Bij de asielzoekerskinderen is echter wegens de gevoeligheid van het onderwerp niet gevraagd naar hun eigen beleving over hun ontwikkeling. In het geval van de professionals is ook de volledige onderzoeksgroep benaderd.

4.5 Materiaalverzameling

4.5.1 Deelonderzoek I

De kinderen

In totaal zijn achttien kinderen geïnterviewd, voorafgegaan door enkele pilotinterviews. Tijdens deze pilotinterviews werd het interviewinstrument uitgeprobeerd en konden mijn interviewvaardigheden worden geoefend. Drie kinderen gaven aan dat ze niet mee wilden doen met het onderzoek. Bij één kind speelde het feit dat haar moeder bijna nooit thuis was en er dus geen toestemming kon worden verkregen, een rol. De redenen van de andere twee kinderen zijn niet bekend. In verband met privacy van de kinderen zijn niet alle gegevens per kind in een grote tabel weergegeven, maar worden de gegevens voor de groep als geheel beschreven. In de onderstaande tabel is de verdeling naar sekse en leeftijd weergegeven. Gekozen is om de leeftijd te verdelen in een categorie van jongere kinderen (zes tot negen jaar) en een categorie oudere kinderen (tien tot twaalf jaar) om inzicht te krijgen in de verdeling van jongere en oudere kinderen. Uit de tabel blijkt dat er meer jonge kinderen hebben meegedaan en dat dit vooral het geval is onder de meisjes.

Tabel 4.2 Asielzoekerskinderen naar leeftijd en sekse

	meisje	jongen	Totaal
6 – 9 jaar	6	5	11
10 – 12 jaar	3	4	7
Totaal	9	9	18

Te zien is in bovenstaande tabel dat evenveel jongens als meisjes zijn geïnterviewd en dat de jongere leeftijdsgroep iets groter is dan de categorie tien tot twaalf jarigen. Wat betreft de periode doorgebracht in Nederland, zijn zowel kinderen die nog niet zo lang in Nederland zijn, als kinderen die hier al langere tijd wonen, in de onderzoeksgroep opgenomen. Sommige kinderen zijn minder dan een jaar in Nederland, de meeste kinderen wonen hier tussen de één en vijf jaar, maar ook een aantal leeft hier al meer dan vijf jaar. In hun periode in Nederland zijn de meeste kinderen meerdere keren verhuisd, wat ook blijkt uit het feit dat het merendeel van de kinderen nog niet zo lang in Dronten woont, terwijl ze al wel langer in Nederland zijn. In tabel 4.3 is te zien dat de meerderheid van de kinderen minder dan een jaar in het AZC Dronten verblijft.

Tabel 4.3 Periode asielzoekerskinderen woonachtig in AZC Dronten

Periode	Totaal
< 1 jaar	11
1 jaar	4
2 jaar	1
4 jaar	1
5 jaar	1

Bij het grootste gedeelte van de kinderen is er nog geen definitief besluit gevallen over hun procedure. Zeven van de achttien kinderen zijn wel in het bezit van een verblijfsvergunning en wachten op hun verhuizing naar een geschikte woning in een Nederlandse gemeente. Zes

van de achttien kinderen behoort tot éénoudergezinnen, waarvan bij vier kinderen de ontbrekende ouder in een ander AZC in Nederland woont. In de onderzoeksgroep bevinden zich ook broers en zussen van elkaar. Twee kinderen bezoeken verder een basisschool buiten het centrum, de overige kinderen gaan naar de basisschool op het centrum. De kinderen zijn afkomstig uit landen als Irak, Afghanistan, Angola, Soedan en Slowakije. Vergeleken met de landelijke cijfers van de landen van herkomst in de asielopvang (zie hoofdstuk twee), blijkt dat in onze onderzoeksgroep kinderen uit Afrikaanse landen oververtegenwoordigd zijn en kinderen uit ex-sovjetrepublieken ondervertegenwoordigd. In twee gevallen kwam tijdens het interview naar voren dat het kind ook bij de GGZ in behandeling is of net geweest is.

In het O&I centrum te Zwolle zijn ook nog vier kinderen geïnterviewd, aangezien hier ook toestemming voor was verkregen. Het gaat slechts om een klein aantal kinderen en wegens sluiting van dit centrum, kon het aantal niet verder worden uitgebreid. In de resultaten van dit onderzoek zijn deze gegevens verder niet meegenomen.

Interviewomstandigheden en verloop

Het afnemen van de interviews duurde van eind mei tot september 2005. De interviews die rond mei/juni zijn afgenomen, vonden plaats op school en meestal onder schooltijd. Bij de kinderen die richting september werden geïnterviewd, gebeurde het gesprek thuis of in een kantoor van de woonbegeleiders van het COA. De duur van de interviews varieerde van drie kwartier tot twee uur, met een gemiddelde van ongeveer een uur. In vergelijking met de interviews afgenomen rond mei, was er sprake van veel storingen tijdens de interviews aan het einde van de interviewperiode. Dit heeft vooral te maken met de locatie en het tijdstip waarop het interview plaatsvond. Wanneer de kinderen thuis werden geïnterviewd, was er vaak een nieuwsgierig broertje of zusje dat even binnen kwam lopen, een ouder die regelmatig wat lekkers kwam brengen, of vriendjes of vriendinnetjes die vrij waren en met het kind wilden spelen. Verder speelde mee dat het kind eigenlijk vrij was, terwijl tijdens de interviews afgenomen op school, het kind even uit de klas weg mocht en dit meestal als een leuke onderbreking werd ervaren. In de meeste gevallen zijn de interviews opgenomen met een taperecorder. Drie kinderen gaven aan dat ze dit liever niet wilden. Wanneer geen gebruik kon worden gemaakt van de taperecorder zijn aantekeningen gemaakt. Bij twee van deze drie kinderen zijn gedeeltes van het gesprek ook een derde persoon aanwezig geweest. Eén van die kinderen was onder behandeling bij de GGZ en wilde op het moment van het interview alleen deelnemen, als de deur open stond en één van de ouders er zo nu en dan bij kwam zitten. In het andere geval ging het om een jong kind waarvan op het moment van de afspraak bleek dat de moeder erop stond dat de oudere broer meeging.

Het interviewen van de kinderen is wisselend verlopen. De meeste kinderen vertelden gemakkelijk uit zichzelf. Wanneer een kind echter erg verlegen is of weinig vertelt over zijn leefsituatie, loopt het gesprek moeizamer. Het is dan lastig om te blijven doorvragen wat een kind ergens van vindt en geen sturende vragen te gaan stellen. Verder bestaat er voor de kinderen geen scheiding tussen de verschillende leefsituaties en lopen deze vloeiend in elkaar over. Het is lastig om de kinderen in dat geval bij één situatie te houden. De meeste kinderen zijn redelijk open over hun leven geweest, maar enkelen (bijna allemaal afkomstig uit één gezin) wilden niet op alle onderwerpen ingaan. Achteraf vertelde de contactpersoon dat er in dit gezin veel speelt en het lastig is om met hen hierover in gesprek te gaan. Het interview met het kind dat bij de GGZ loopt en van wie de ouders tijdens het gesprek in de buurt zijn gebleven, is verder erg moeizaam verlopen. Het kind was erg ongeconcentreerd en vond het lastig een relatie te leggen met de figuurtjes en zijn eigen leven. Wanneer er veel storingen zijn tijdens een interview, is dit erg hinderlijk en wordt het verloop van het interview

beïnvloed. Het kind is regelmatig uit zijn concentratie gehaald en heeft meestal sneller geen zin meer. Over het algemeen vormde de taal geen barrière. Vanaf het moment van aankomst in Nederland gaan de kinderen naar de basisschool en leren het Nederlands snel onder de knie te krijgen. Soms weet een kind tijdens het interview echter niet precies wat er bedoeld wordt, maar dankzij gebruik van het interviewmateriaal en handen en voeten vormt dit meestal geen probleem. Wel maakt dit het gesprek voor zowel de interviewer als de geïnterviewde extra vermoeiend. Na afloop van elk interview is er nog even nagepraat en vroeg ik of de kinderen of ze ook wel eens met andere mensen over hun leven praten. Naar aanleiding van zorgelijke signalen over het contact met de moeder tijdens een interview, meldde ik dit bij de contactpersoon.

De kinderen vonden het over het algemeen leuk om mee te doen. Sommige kinderen reageerden heel enthousiast op de vraag hoe ze het hadden gevonden en één meisje heeft zelfs gevraagd of ze binnenkort niet nog een keer zou mogen komen praten. Andere kinderen reageerden gematigder en vonden het wel leuk. Tegen het einde van het interview verliezen veel kinderen hun concentratie en krijgen dan minder zin. Als bedankje hebben de kinderen een cadeautje gekregen.

4.5.2 Deelonderzoek II

De professionals

In totaal zijn ongeveer 55 vragenlijsten gedistribueerd aan de professionals. Doordat dit echter op verschillende manieren is gebeurd, bestaat er geen volledig overzicht van het aantal vragenlijsten dat ook daadwerkelijk uitgereikt is aan een professional. Uiteindelijk zijn 17 vragenlijsten teruggestuurd. Tabel 3.4 geeft het aantal geretourneerde vragenlijsten per beroepsgroep en locatie weer. Wegens tijdgebrek is een *pilotstudy* achterwege gelaten.

Tabel 4.4 Aantal geretourneerde vragenlijsten per beroepsgroep en locatie.

Beroepsgroep/ locatie	leerkracht	MOA-medewerker	Woonbegeleider	Totaal
Dronten	4	0	0	4
Gilze	5	2	-	7
Leiden	1	2	-	3
Veldhoven	0	1	-	1
Zwolle	0	1	1	2
<i>Totaal</i>	10	6	1	17

De respons onder de leerkrachten wisselt per locatie. Het feit dat er veel leerkrachten parttime werken of dat de school zich niet op het centrum bevindt, betekent een extra hindernis voor de distributie. De respons onder de MOA-medewerkers is relatief hoog, met een uitzondering voor de locatie Dronten waar geen vragenlijsten vandaan zijn ontvangen. Voor de locaties Gilze en Leiden is de respons echter 100% en voor Veldhoven en Zwolle 50%. In totaal heeft slechts één woonbegeleider de vragenlijst geretourneerd. Het werkerterrein van deze woonbegeleider uit Zwolle, bestaat specifiek uit asielzoekerskinderen en jeugd. Dit is niet het geval voor de woonbegeleiders uit het AZC te Dronten en in de andere centra zijn geen vragenlijsten uitgedeeld aan de woonbegeleiders. Bij navraag is gebleken dat de woonbegeleiders in Dronten ervaren te weinig inzicht in de situatie van de kinderen te hebben voor het invullen van de vragenlijst. Van de professionals die de vragenlijst geretourneerd hebben, is de meerderheid langer dan vijf jaar werkzaam onder asielzoekerskinderen. Eén respondent werkt minder dan een jaar structureel met asielzoekerskinderen en vier respondenten tien jaar of langer.

Vragenlijst

Door de professionals is meerdere malen het belang van de uitkomsten van het onderzoek onderstreept, vooral in de betekenis voor beleidsmakers. Uit reacties blijkt verder dat het invullen van de vragenlijst geen gemakkelijke opgave is geweest. De lengte van de vragenlijst en het open karakter van de vragen maakt het invullen een hele opgave. Daarnaast hebben de professionals aangegeven dat ze overlap ervaren tussen de verschillende vragen. Ook bestaat er onduidelijkheid over een vraag wegens onduidelijke formulering. Door de professionals is deze vraag verschillend geïnterpreteerd. Als gevolg van de moeilijkheden die de professionals hebben ervaren bij het invullen van de vragenlijst, heeft de dataverwerking extra aandacht gevraagd.

4.6 Dataverwerking

Deelonderzoek I

De data van deelonderzoek I bestaat uit de interviews met de kinderen. De opgenomen interviews zijn eerst woordelijk uitgetypt. Vervolgens heb ik de eerste tien interviews doorgelezen en het materiaal met behulp van steekwoorden verdeeld over de verschillende leefsituaties. Sommige fragmenten pasten bij verschillende leefsituaties tegelijk en zijn dan ook bij al deze leefsituaties genoteerd. Per leefsituatie is gezocht naar overlappende fragmenten en een bijpassende definitie (topic) die de lading dekt. De analyse met topics, bijbehorende fragmenten en verwijzingen naar de interviewnummers is ingevuld in een overzicht. Sommige topics bleken beter bij een andere leefsituatie te passen, waarna ze zijn verplaatst, of de topic bleek toch niet zo dekkend te zijn en beter vervangen te kunnen worden door een nieuwe definitie. Door middel van notities in een analyse logboek zijn wijzigingen bijgehouden en kon worden nagedacht over beslissingen. Dit proces van wisselwerking tussen het datamateriaal en de topics wordt een iteratief proces genoemd (Baarda e.a., 2001). Vervolgens is de analyse door een ander persoon voor één van de interviews uitgevoerd en ingevuld in een leeg topicoverzicht. Hierdoor is gecontroleerd of de resultaten van de analyses niet alleen afhankelijk zijn van mijn persoon als onderzoeker, maar of een tweede persoon op dezelfde resultaten zou uitkomen en er sprake is van intersubjectiviteit (idem, 2001). De analyse van de tweede persoon kwam in hoge mate overeen met mijn eigen analyse en naar aanleiding hiervan zijn slechts nog enkele wijzigingen geweest in de benaming van de topics. Hierna zijn de overige acht interviews ingevoerd in het topicoverzicht. Het topicschema is bijna geheel dekkend voor deze nieuwe interviews geweest. Slechts in het geval van één topic is de definitie iets verbreed, zodat alle fragmenten verdeeld konden worden. Opnieuw heeft een tweede persoon een interview geanalyseerd en ingevuld in het topicschema. Naar aanleiding hiervan zijn geen nieuwe wijzigingen doorgevoerd.

Deelonderzoek II

Ook voor het deelonderzoek II zijn de antwoorden per leefsituatie geanalyseerd. De structuur van de leefsituaties is gevolgd in de opzet van de vragenlijst, maar door de overlap zijn sommige antwoorden verplaatst naar een andere leefsituatie waar het beter bij paste. Later zijn deze verplaatsingen nog een keer gecontroleerd. Alle zeventien interviews zijn in een eerste analyseronde meegenomen. Bij elke vraag zijn de aantallen respondenten met een bepaald antwoord genoteerd en de aangedragen oplossingen aan het antwoord gekoppeld. De gehele analyse met signalen, risicofactoren, aantallen respondenten, verwijzingen naar de respondentnummers, toelichtingen en aangedragen oplossingen is ingevuld in een schematisch overzicht. Per leefsituatie en ontwikkelingsgebied ben ik tot verschillende topics gekomen, waarvan sommige in meerdere leefsituaties voorkomen. Wanneer er twijfel bestaat over een bepaalde topic is hier vermelding van gemaakt door middel van 'comments' in het

programma Microsoft Word. Naar aanleiding hiervan zijn vervolgens sommige topics samengevoegd of formuleringen bijgewerkt. De analyses zijn gecontroleerd door een tweede persoon, waarna enkele aanpassingen zijn gemaakt. Vervolgens heeft een derde persoon ter controle een vragenlijst geanalyseerd en deze ingevuld in het schematische overzicht van topics. De tweede analyse is vrijwel overeengekomen met de eerdere analyse.

4.7 Betrouwbaarheid, interne en externe geldigheid

De betrouwbaarheid van een kwalitatief onderzoek wordt bepaald door de mate waarin de onderzoeker de methodische stappen nauwkeurig vastlegt en de resultaten en conclusies controleerbaar en inzichtelijk zijn. (Baarda e.a., 2005). De onderzoeker speelt een grote rol en een zekere mate van kleuring van de gegevens is kenmerkend voor deze vorm van onderzoek. In dit onderzoek is deze kleuring hanteerbaar gemaakt door regelmatig overleg te houden over de voortgang van het onderzoek en de verzameling van het interviewmateriaal. Door het gebruik van de taperecorder nam de afhankelijkheid van het geheugen en de perceptie van de interviewer voor het interviewmateriaal af. Deze afhankelijkheid bestond in grotere mate in de drie gevallen waar geen opnames konden worden gemaakt en teruggevallen moest worden op het maken van aantekeningen. Na elk interview is in een logboek het verloop van de interviews bijgehouden. In een ander logboek zijn de dagelijkse werkzaamheden van het onderzoek bijgehouden. De interviewsituatie speelt ook een rol in de betrouwbaarheid van een onderzoek. Tijdens sommige interviews zijn onderbrekingen geweest en ook het tijdstip en de locatie van het interview waren niet constant. De wisselende interviewsituatie betekent een negatieve invloed op de betrouwbaarheid. Door het bijhouden van een logboek, kon hier wel rekening mee worden gehouden tijdens de interpretatie. Verder zijn de stappen die binnen de data-analyse zijn genomen, van zowel de interviews als de vragenlijsten nauwkeurig bijgehouden. Verschillende versies werden opgeslagen en ook de controle van de topics en de intersubjectiviteitscontrole, hebben een positieve invloed op de betrouwbaarheid gehad.

Er is sprake van interne geldigheid wanneer de verkregen gegevens een juiste weergave zijn van de onderzoekssituatie en van datgene wat bij de respondenten leeft. In dit onderzoek staan de ervaring en beleving van de respondenten zelf centraal en is dit ook verwerkt in de vraagstelling van de interviews en de vragenlijsten en vormde dit het uitgangspunt voor de analyses. Wanneer de gegevens betrouwbaar zijn levert de interne validiteit bij kwalitatief onderzoek meestal weinig problemen op (Baarda e.a., 2001). Wel zijn er een aantal aandachtspunten met betrekking tot de verkregen gegevens te maken.

Wat betreft de gegevens van de kinderen is het ten eerste de vraag, hoewel de taalbeheersing geen directe problemen opleverde, in hoeverre de kinderen in een vreemde taal over konden brengen hoe zij hun leven ervoeren. Daarnaast vonden niet alle kinderen het even eenvoudig om vanuit de hulpmiddelen een bepaald abstractieniveau te bereiken en over hun eigen leven te gaan praten. Verder vertelden de kinderen hun ervaringen aan een, in principe, onbekende persoon en maakten daarin een afweging van wat zij wel en niet vertelden. Het feit dat ik langere tijd op het AZC Dronten aanwezig was en regelmatig een praatje met de kinderen maakte, had als gevolg dat de kinderen enigszins aan me hebben kunnen wennen. Ook ging ik bij elk gezin op bezoek om toestemming te vragen en een afspraak te maken voor een interview op een later tijdstip. Op dit moment konden het kind en ik aan elkaar wennen. De meeste kinderen zijn erg open geweest, maar er zijn ook enkele gevallen waarin de kinderen minder open waren of zelfs aangaven over bepaalde onderwerpen niet te willen praten.

Een aandachtspunt bij de gegevens van de professionals is in hoeverre een open vragenlijst werkelijk de beleving over de leefsituatie onderzoekt. De consequentie van open vragen bij vragenlijsten is namelijk dat er een groot beroep gedaan wordt op de bereidheid

van de respondenten (Segers, 2002). De interviewer is er niet om de respondent extra te motiveren, of uitleg te geven over een bepaalde vraag en vaak worden eerdere vragen uitgebreider beantwoord dan latere. De professionals hebben meerdere keren het belang van het onderwerp onderstreept bij de overige opmerkingen van de vragenlijst, waaruit hun motivatie blijkt om de vragenlijst zorgvuldig in te vullen.

Bij de interne geldigheid van de vergelijking van de resultaten van deelonderzoek I met deelonderzoek II dient een belangrijke kanttekening te worden gemaakt. Aangezien de deelonderzoeken zowel in onderzoeksmethode, onderzoekslocatie als materiaalverzameling van elkaar verschillen, is het de vraag in hoeverre de resultaten adequaat met elkaar vergeleken kunnen worden. Verschillen in de beleving tussen de asielzoekerskinderen en professionals kunnen dan zowel het gevolg zijn van een daadwerkelijk verschil in beleving als van verschillen opgetreden door de opzet van de twee deelonderzoeken.

De externe geldigheid van een onderzoek gaat over de mate waarin de gevonden resultaten en conclusies overdraagbaar zijn op andere situaties. Bij deze vorm van onderzoek is generaliseerbaarheid echter niet het doel. De resultaten gelden in principe alleen voor de twee onderzoeksgroepen uit dit onderzoek. Omdat er daarnaast geen volledige respons bereikt is in beide deelonderzoeken, dienen generaliserende uitspraken voor de onderzoeksgroep met voorzichtigheid gemaakt te worden. Doordat de onderzoekssituatie bij kwalitatief onderzoek echter in belangrijke mate overeenkomt met de praktijksituatie is een vertaalstap naar andere situaties eventueel redelijk eenvoudig te maken (Baarda e.a., 2001). In die zin kunnen de resultaten dus ook iets zeggen over de leefwereld van kinderen uit andere O&I centra in Nederland.

5. Resultaten

5.1 Inleiding

Dit hoofdstuk presenteert de resultaten van het onderzoek. Eerst worden de resultaten van deelonderzoek I behandeld, waarin de beleving van de asielzoekerskinderen is onderzocht, waarna de resultaten uit deelonderzoek II naar de ervaringen van professionals aan bod komen. Het hoofdstuk sluit af met een vergelijking van de resultaten van de twee deelonderzoeken.

5.2 Resultaten deelonderzoek I:

- **Hoe beleven asielzoekerskinderen hun leefsituatie met het oog op integratie?**
- **Welke oplossingen dragen zij aan voor de door hun ervaren problemen?**

In het eerste deelonderzoek is gekeken hoe asielzoekerskinderen hun leefsituatie in Nederland beleven en welke verwachtingen zij hebben waarnaer zij in Nederland zouden mogen blijven. Hierbij is de leefsituatie verdeeld in vijf verschillende leefsituaties: het gezin, de school, vrije tijd en vriendschap, de woonsituatie en de samenleving. De kinderen vertellen over hun beleving van de verschillende zaken in hun leven. Wanneer zij negatieve punten noemen, is hen gevraagd hoe zij zouden willen dat het zou zijn en wat zijzelf of anderen daarin kunnen doen.

In totaal zijn achttien kinderen geïnterviewd. De resultaten van het onderzoek zijn per leefsituatie weergegeven. De beschrijvingen worden geïllustreerd door citaten van de kinderen. De namen van de kinderen zijn wegens privacyredenen gefingeerd. De leeftijd, periode in Nederland en de periode in het huidige AZC zijn steeds vermeld. Het land van herkomst is ook wegens privacyredenen achterwege gelaten. Na elke leefsituatie volgt een korte samenvatting.

5.2.1 Het gezin

De allerliefste mensen zijn mijn moeder en mijn vader. (Lidia, 7 jaar, 4½ jaar in Nederland, 4 jaar huidige AZC)

In de gesprekken met de kinderen over hun gezin zijn de volgende onderwerpen naar voren gebracht: ouders, broers en zussen, gezinsinteractie, sociale contacten van het gezin en de toekomst. Eén kind wilde niet over de leefsituatie gezin praten. In totaal is er dus met zeventien kinderen over het gezin gepraat.

Ouders

De helft van de kinderen is positief over de omgang die ze met hun ouder(s) hebben (8 keer). Ze ontvangen steun van hun ouders, vinden hen lief of vertellen over leuke dingen die ze samen doen zoals grapjes maken, wandelen en spelletjes doen.

Een kleiner gedeelte van de kinderen is negatief over de omgang met hun ouders (4 keer). Ze noemen hierbij fysiek geweld of het niet terecht kunnen bij hun ouders, zoals Zina (11 jaar, 4½ jaar in Nederland, 1 maand huidige AZC) die niet naar haar ouders durft met haar verdriet: *Ik schaam mij voor mijn ouders. Als ik ga huilen. Ja, ik voel het wel, maar dan... ga ik snel weg. Ga ik ergens in een hoekje.* De kinderen vertellen dat ze hiermee omgaan door te proberen hun problemen zelf op te lossen. Ze denken dat de situatie kan verbeteren door te voorkomen dat hun ouders boos worden.

Een enkel kind is negatief over de afwezigheid van hun ouder(s) (3 keer). Ze vertellen dat hun ouders regelmatig weg zijn om zaken te regelen of boodschappen te doen. De kinderen zijn bezorgd dat er onderweg iets gebeurt, of ze ervaren de situatie thuis zonder hun ouders negatief. De kinderen vertellen dat ze in deze situaties zelf ingrijpen, hulp bij andere mensen in het AZC zoeken of wachten tot hun ouders terug zijn. Ze geven aan wel wat hulp te

kunnen gebruiken voor hun ouders bij het regelen van zaken. Celeste (11 jaar, 2 jaar in Nederland, 3 maanden huidige AZC) had bijvoorbeeld wel graag wat hulp van het COA gehad voor haar alleenstaande moeder tijdens het verhuizen, die nu enkele malen met het openbaar vervoer alleen hun spullen moest overbrengen.

Er is ook een aantal kinderen dat te maken heeft met de afwezigheid van een vader (6 keer). In de meerderheid van deze gevallen woont hun vader wel in Nederland, maar dan in een ander AZC. De kinderen spreken niet over hun afwezige vader, of geven aan hier niet over te willen spreken.

Een gedeelte van de kinderen vertelt over de problemen van hun ouders (7 keer). De meeste van deze kinderen noemen zorgen van hun ouders naar aanleiding van de asielpcedure. De kinderen vertellen dat hun moeder huilt of gilt, hun ouders boos zijn, er zichtbare gezondheidsproblemen ontstaan die de kinderen ook relateren aan de asielpcedure en dat hun ouders veel over de procedure praten. De kinderen vinden dit helemaal niet leuk, zoals Mershad (7 jaar, ½ jaar in Nederland, ½ jaar huidige AZC) ook vertelt: *Maar ik wil nu status hebben. Ik heb geen. Mijn moeder gaat altijd huilen en dan. Is niet leuk. Gaat best veel huilen. Ja, hun of wordt boos. Niet op ons, nee op zelf. Ik denk niks. Maar ik vind niet leuk.* Andere zorgen van de ouders liggen op het gebied van rouw, ziekte, geweld of het welbevinden van het kind. De kinderen vinden het zielig voor hun ouder(s) dat ze problemen hebben of begrijpen uit de emoties van hun ouders dat de zaken heel ernstig zijn. De kinderen reageren op de zorgen van hun ouders, door te proberen hen te steunen of door hun ouders alleen te laten en steun te zoeken bij broers of zussen. Volgens de kinderen zou het beter gaan als ze een status krijgen met een eigen huis.

Broers en zussen

Van de kinderen met één of meerdere broers of zussen, is de helft positief over het spelen met hun (jongere) broers of zussen (7 keer). Ze vertellen enthousiast over wat ze allemaal samen doen.

Een paar van deze kinderen geeft echter aan dat hun oudere broers of zussen te weinig met hun spelen (3 keer). Zij zijn volgens de kinderen veel weg of druk bezig met school en het huishouden of wonen wegens problemen niet meer thuis. Als oplossing bedenken de kinderen een fantasievriendje om mee te spelen.

Van de kinderen die graag spelen met hun broers of zussen, vertelt een enkeling steun te ontvangen van (jongere) zussen en dit erg te waarderen (3 keer). Ze worden verwend en gesteund door hun zussen als ze problemen hebben of 's nachts bang zijn.

Een groter aantal kinderen heeft problemen met (jongere) broers of zussen (5 keer). Dit varieert van een lastig en pestend broertje of zusje, tot ondermijning van het gezinsleven en fikse vechtpartijen. De kinderen geven aan dit helemaal niet leuk vinden, zoals Pega (7 jaar, 5 jaar in Nederland, 2 jaar huidige AZC) ook vertelt: *Parissa slaat mij en Sara Mina zegt waarom jij slaat mijn zus en Sara Mina ging hem terugslaan. En Sara Mina ging daar naar beneden leggen zo. En Parissa ging hem nagel zo doen en Sara Mina doet ook zo. Ik ging huilen. Toen ze ging mij slaan. Ik vond zielig, toen Sara Mina ging zo doen.* De kinderen vertellen dat ze in deze situaties het tegen hun vader of moeder zeggen, zodat deze kan ingrijpen.

Gezinsinteractie

Een gedeelte van de kinderen vertelt over de dagelijkse omgang met het gezin (7 keer). Ze vertellen het positief te vinden om samen te eten, te praten en geen ruzie te hebben.

Verder spreekt de helft van de meisjes over rollen, taken en verantwoordelijkheden die worden verdeeld binnen het gezin (5 keer). Ze vinden het positief wanneer oudere zus(sen) taken thuis vervullen. Een enkel meisje vindt het echter negatief wanneer ze (sporadisch) zelf

thuis ook moet meehelpen (3 keer), zoals Marjam (9 jaar, 4½ jaar in Nederland, 7 maanden huidige AZC) die wel wat hulp wil gebruiken: *Zusje, ik hoop het, dan hoef ik thuis niet meer alles alleen te doen met helpen enzo. Kom vege, kom doe.*

Bijna alle kinderen vertellen dat ze positief zijn over activiteiten die ze ondernemen als gezin (16 keer). De kinderen vertellen enthousiast over activiteiten zoals zwemmen, wandelen, fietsen, spelletjes doen, samen televisie kijken of dieren in de omgeving bekijken en voeren. Ook het samen winkelen en boodschappen doen wordt genoemd, zoals door Celeste (11 jaar, 2 jaar in Nederland, 3 maanden huidige AZC): *Wanneer ik met mijn moeder ga winkelen. En naar kleren kijken en kopen. Dat is best leuk.* Tot slot vinden de kinderen uitstapjes die ze met hun gezin maken ook erg leuk, zoals een weekendje weg of een bezoek aan het pretpark of dierentuin. De kinderen vertellen dat ze dit leuk vinden, omdat ze dan even weg zijn uit het AZC, van alles meemaken en op plekken komen waar ze nog nooit zijn geweest.

Sociale contacten gezin

De meerderheid van de kinderen is positief over de verschillende sociale contacten van hun gezin (10 keer). Dit zijn familiecontacten of contact met vrienden.

Over familieleden die ook in Nederland wonen en waar contact mee wordt onderhouden vertelt een gedeelte van de kinderen (7 keer). Soms wonen ze in hetzelfde AZC, maar vaker in een gemeente of AZC ergens anders in Nederland. Familie in Nederland vinden de kinderen leuk, omdat ze cadeautjes van hen krijgen, leuke activiteiten met elkaar ondernemen, bij elkaar op bezoek gaan of spelen met neefjes en nichtjes, zoals Zina (11 jaar, 4½ jaar in Nederland, 1 maand huidige AZC): *Gezellig met mijn nichtje en neefje. Ze zijn wel klein, maar leuk, ik hou van mijn nichtje en neefje.*

Ongeveer evenveel kinderen is blij met vriendschappelijke contacten van het gezin (6 keer). Ze geven aan dat vrienden van hun ouders vaak zelf ook weer kinderen hebben waarmee ze kunnen spelen. Met deze contacten ondernemen ze leuke activiteiten, gaan bij elkaar op bezoek en lachen en praten veel met elkaar.

Een enkel kind vertelt het erg te vinden dat contacten zijn verbroken door verhuizingen (2 keer). Zij vinden het nu anders geworden in het AZC en missen, net als hun ouders, deze contacten. Nesrine (6 jaar, 4½ jaar in Nederland, 1 jaar huidige AZC) vertelt: *Maar toen gaan hun weg, maar ik vond hun de leukste. Nu zijn hun weg. Saai geworden. Omdat hun is leuk en wij gaan bijna elke 's nachts gaan we ergens heen. Nu gaan we niet meer. Nu gaan we blijven elke nacht thuis.* De kinderen zouden willen dat deze vrienden of zichzelf niet waren verhuisd.

Toekomst

Over de toekomst hebben de kinderen grote verwachtingen. De helft van de kinderen vertelt over de dromen die ze met hun gezin hebben en die dan werkelijkheid kunnen worden (8 keer). Ze praten over dieren en speelgoed die hen is beloofd door ouders of broers en zussen, ideeën die ze hebben voor hun huis of slaapkamer en activiteiten die ze kunnen ondernemen.

Een gedeelte van de kinderen is blij dat ze dan met hun gezin een eigen huis hebben (6 keer). In dat kader noemen de kinderen het einde van de onzekerheid bij hun gezin rondom de asielprocedure, zoals ook Mershad (7 jaar, ½ jaar in Nederland, ½ jaar in huidige AZC) vertelt: *Leuk, heel leuk. Wij gaan altijd spelen. We gaan allemaal altijd lachen. Niet als nu, niet altijd huilen.*

Dat er niet alleen positieve veranderingen zijn, blijkt uit wat een enkel kind vertelt over de financiële gevolgen van het niet meer onder de verantwoordelijkheid vallen van het COA (2 keer). Gezinnen zullen zelf alles moeten gaan betalen, zoals Celeste vertelt (11 jaar, 2 jaar in Nederland, 3 maanden huidige AZC): *Dan moet mijn moeder het zelf betalen. Dus dan*

moet zij ook gaan werken. Dan moet ik met mijn broertje naar school toe. Alles verandert gewoon. De kinderen geven aan dat ze zelf zuiniger zullen moeten zijn in huis.

Samenvattend

Wat betreft het gezin, geven de kinderen dus aan dat hun ouders en eventuele broers en zussen erg belangrijk voor ze zijn. Ze vertellen over een fijne omgang, het ontvangen van steun en het plezier dat ze hebben in het samen ondernemen van activiteiten. Broers en zussen vormen belangrijke speelkameraadjes voor de kinderen. Daarnaast beleven ze veel plezier aan het sociale netwerk van hun gezin.

Een groot gedeelte van de kinderen vertelt echter ook over problemen die zich afspelen binnen het gezin. De kinderen merken dat hun ouders veel zorgen hebben, de omgang tussen de gezinsleden laat te wensen over of is ronduit slecht en gezinsleden zijn vaak afwezig. Door de vele verhuizingen binnen de asielopvang, is daarnaast het sociale netwerk van het gezin instabiel en vertellen de kinderen dat zij en hun gezin deze contacten erg missen. Voor deze negatieve factoren binnen het gezin proberen de kinderen zelf een oplossing te zoeken of ze richten zich tot hun ouders. Ze zouden graag wat hulp voor hun ouders ontvangen en willen een status krijgen.

Voor de toekomst hebben de kinderen vooral hoge verwachtingen. Een verblijfsvergunning en een eigen huis vormt voor hen de sleutel tot het uitkomen van hun dromen en de dromen van hun gezin. Een enkel kind verwacht echter dat niet alle veranderingen in de toekomst positief zullen zijn (bijvoorbeeld het zorgen voor eigen inkomsten door de ouders).

5.2.2. De school

Is leuk op school. Daar leer je van en kan je ook veel spelen. (Nesrine, 6 jaar, 4½ jaar in Nederland, 1 jaar huidige AZC)

In de gesprekken met de kinderen over de leefsituatie school zijn de volgende onderwerpen naar voren gekomen: leertaken, activiteiten, leerkrachten, kinderen, verhuizen en de toekomst. Twee kinderen gaven van tevoren aan niet over het onderwerp school te willen praten, in totaal is er dus met zestien kinderen over de leefsituatie school gepraat.

Leertaken

Het vervullen van leertaken op school wordt door de helft van de kinderen over het algemeen positief gevonden (8 keer). Ze ervaren voldoening in het ontspannen nadat ze goed hun best hebben gedaan. Ook wanneer ze ergens goed in zijn of misschien zelfs wel de beste van de klas, brengt hen dat plezier.

Een gedeelte van de kinderen geeft echter aan het vervelend te vinden dat er niveaunderschillen bestaan tussen leeftijdsgenootjes in het beheersen van de Nederlandse taal (5 keer). Wanneer de kinderen gemiddeld boven het niveau zitten zijn ze vaak sneller klaar dan de rest van de kinderen of worden soms in een klas gezet met oudere kinderen. Ze vertellen dat ze zich dan soms vervelen of niet thuis voelen bij de oudere kinderen in de klas. Ze missen hun leeftijdsgenootjes en vriendjes. In het geval dat de kinderen onder het gemiddelde niveau presteren vinden ze dit ook niet leuk. Ze vertellen dat ze gepest worden of dat ze in een klas met jongere kinderen gezet worden. Volgens de kinderen zou het beter zijn wanneer ze weten wat er van hen verwacht wordt. Ook willen ze graag bij leeftijdsgenootjes en vriendjes in de klas. Kinderen die de Nederlandse taal goed machtig zijn, vertellen dat ze zelf proberen te helpen door kinderen die dezelfde taal spreken uit te leggen wat de leerkracht bedoelt. Volgens de kinderen kan ook een status helpen, want dan zullen ze naar een Nederlandse school gaan en sneller Nederlands leren.

Een gedeelte van de kinderen vindt het zwaar om leertaken te vervullen die zij moeilijk vinden (4 keer), zoals Marjam (9 jaar, 4½ jaar in Nederland, 7 maanden huidige AZC) vertelt: *Rekenen, taal, schrijven, is heel moeilijk. Ja, is niet leuk. Dan word ik heel moe, dan moet ik rustig naar huis.* De kinderen vertellen dat ze bij het maken van moeilijke leertaken bij de leerkracht terecht kunnen voor hulp en uitleg.

Activiteiten

Een meerderheid van de kinderen is enthousiast over de activiteiten die ze met school ondernemen (11 keer). De kinderen noemen de wekelijkse sport, het spelen op school en allerlei creatieve werkvormen waaronder toneel, knutselen en verven, koken en het organiseren van feestelijke activiteiten. Ook maken de kinderen graag uitstapjes of gaan op schoolreisjes.

Slechts een enkel kind dat net verhuisd is, vindt de activiteiten die ondernomen worden met school minder leuk (2 keer). Ze vergelijken de activiteiten met wat er georganiseerd werd op hun oude school en vinden het nu maar weinig professioneel opgezet of zelfs kinderachtig. Ook geven ze aan niet te weten wat ze kunnen verwachten van de activiteiten die worden georganiseerd.

Leerkrachten

Een meerderheid van de kinderen vertelt de leerkrachten te waarderen (10 keer). Ze vinden het leuk dat de leerkracht leuke activiteiten met hen onderneemt en met hen speelt. Verder noemen ze hun leerkracht lief of leuk en ervaren ook steun van hen. Vooral wanneer kinderen net verhuisd zijn of veel kinderen vertrekken uit de klas, is de leerkracht belangrijk, zoals bij Faried (12 jaar, ½ jaar in Nederland, ½ jaar in huidige AZC): *Niemand mijn vriend, alleen juf mijn vriend. Ja, we begrijpen elkaar. Ja, juf lachen met mij, ja zo.* Ook het feit dat leerkrachten streng zijn en de orde handhaven begrijpen ze en vinden ze goed.

Slechts een enkeling vindt het niet leuk wanneer leerkrachten streng zijn (2 keer). Ze vinden het niet leuk wanneer hun leerkracht boos is of wanneer ze straf krijgen. Sommige regels ervaren ze ook als onnodig. Als oplossing proberen ze te doen wat er van hen gevraagd wordt, of zetten juist de rest van de klas op tegen de leerkracht.

Kinderen

Op school zijn veel andere kinderen. Een gedeelte van de geïnterviewde kinderen vertelt de aanwezigheid van hun vrienden leuk te vinden aan school (6 keer). Ze geven aan dat ze naast hun vrienden zitten op school, veel met elkaar praten en spelen en dat vrienden school leuker maken.

Een paar kinderen vindt de omgang met andere kinderen op school goed (4 keer). Ze vertellen dat kinderen zonder vrienden op school toch nog in contact komen met andere kinderen.

Ongeveer evenveel kinderen zijn echter erg negatief over de kinderen en de omgang op school (5 keer). Ze vinden andere asielzoekerskinderen niet aardig, vinden dat zij geen respect hebben voor anderen en dat er veel geplaagd en gevochten wordt op school. Ze willen dat kinderen normaal gedrag vertonen, respect hebben voor elkaar en met elkaar spelen. Zelf proberen ze niet teveel aan te trekken van andere kinderen en in vervelende situaties de leerkracht erbij te betrekken.

Verhuizen

Asielzoekerskinderen worden regelmatig geconfronteerd met verhuizingen of veranderingen op school. Ze verhuizen zelf naar een ander AZC, kinderen uit hun klas vertrekken, nieuwe kinderen komen erbij of soms vertrekt een leerkracht. Een gedeelte van de kinderen vertelt

moeite te hebben met het wennen aan de gang van zaken op school (vijf keer). Ze weten niet hoe activiteiten zullen gaan, hoe leertaken moeten worden gemaakt en vergelijken de huidige situatie veel met vroeger. De kinderen kunnen activiteiten van hun oude school niet meer afmaken (bijvoorbeeld het halen van een zwemdiploma) of kunnen op de nieuwe school op een lager niveau beginnen. Bij het wennen aan de gang van zaken geven de kinderen aan behoefte te hebben aan leuke activiteiten met hun nieuwe school en overeenkomsten met hun oude situatie. Ze vertellen goede herinneringen te hebben aan uitgebreide afscheidsfeestjes van hun oude school met plakboeken en foto's. Volgens de kinderen kan de leerkracht steunen in nieuwe situaties en uitleggen wat ze kunnen verwachten.

Naast het wennen aan de gang van zaken op school, vertellen een paar kinderen dat ze ook moeten wennen aan de nieuwe kinderen op school (3 keer). Soms vinden ze het leuk als kinderen verhuizen waar ze niet mee op kunnen schieten, maar bij het eigen vertrek of vertrek van vrienden missen ze hen sterk en voelen ze zich vooral heel eenzaam, zoals Patricia (7 jaar, 2½ jaar in Nederland, 4 maanden huidige AZC): *Als ik naar buiten gaat, heb ik geen vrienden. Ga ik altijd naar de juf. Ga ik naar buiten kijken enzo. En als ze gaan springtouwen, ga ik niet springtouwen.* Volgens de kinderen gaat er wat tijd overheen voordat het leuker wordt met de nieuwe contacten op school. Ze zouden in deze situaties graag willen dat ze nog samen waren met hun oude vrienden en dat alle nieuwe kinderen met hen gingen spelen.

Toekomst

Het grootste gedeelte van de kinderen verwacht veel van de school in de toekomst (10 keer). Ze vertellen over leuke activiteiten die ze verwachten te gaan doen, zoals schoolzwemmen, veel sporten en spelen. Ook het feit dat het niveau van het Nederlands hoger zal zijn, spreekt ze aan. Ze kunnen dan sneller goed Nederlands leren, omdat iedereen Nederlands spreekt en dat willen ze ook graag. Verder geven ze aan te verwachten dat de omgang met kinderen in de toekomst heel goed zal zijn, waaronder Patricia (7 jaar, 2½ jaar in Nederland, 4 maanden huidige AZC): *Maar als ik status heb... alle kinderen spelen met jou. Nederlandse kinderen enzo. Hun hebben, hun wonen hier. En deze AZC kinderen echt saai. Want Nederlandse kinderen hebben respect voor jou, respect voor mij. Iedereen hebben ze respect. Als ze jou alleen zien dan zeggen ze kom, kom meespelen.*

Een paar kinderen ziet ook enigszins op tegen de nieuwe school in de toekomst (3 keer). Opnieuw zullen ze moeten wennen en ze zijn bang dom gevonden te worden wegens hun slechte taalbeheersing. Volgens de kinderen zal er enige tijd overheen gaan, waarna ze vrienden kunnen maken met de andere kinderen. Ze zouden in deze situatie willen dat ze niet zo zenuwachtig waren. De kinderen geven aan dat de juf en de kinderen in de klas kunnen helpen bij het snel thuis voelen op de nieuwe school.

Tot slot noemen nog een paar kinderen het feit dat de locatie van de school anders zal zijn (3 keer). Voor bijna alle kinderen is de school nu op het centrum. Ze verwachten dat in de toekomst de school verder weg zal zijn, zoals Sayyid (6 jaar, 4½ jaar in Nederland, 7 maanden huidige AZC) die al weet waar zijn nieuwe school is: *Je moet alleen veel lopen of op de fiets.*

Samenvattend

De meerderheid van de kinderen gaat graag naar school. Ze vinden het leuk om leertaken te vervullen, hebben plezier in de verschillende activiteiten, maken plezier met hun vrienden op school en de andere kinderen en waarderen tot slot hun leerkrachten en de steun die ze van hen ontvangen.

Wat de kinderen vooral negatief vinden van de school, is als ze onbekend zijn met wat ze kunnen verwachten en problematisch contact hebben met andere kinderen. De

verhuizingen binnen de asielpcedure heeft hier een grote invloed op. Daarnaast vinden de kinderen de niveauverschillen in taalbeheersing tussen de kinderen onderling vervelend. De kinderen zoeken in al deze situaties de steun van hun leerkracht. Ze willen graag duidelijkheid over wat ze kunnen verwachten op school en stabiliteit in de mensen die op school zijn en een normale en respectvolle omgang tussen de kinderen onderling.

Wat betreft de toekomst zien de meeste kinderen uit naar een nieuwe school. Ze hebben hoge verwachtingen over het onderwijs en het contact met de kinderen. Een enkeling kijkt er tegenop om weer naar een nieuwe (reguliere) school te gaan. Ze denken dat de leerkracht en andere kinderen hen kan helpen om zich sneller thuis te voelen.

5.2.3 Vrije tijd en vriendschap

Nu is het ook leuk, want als je niet een huis hebt heb je wel een vriendin. Heb je gelukkig nog een vriendin. (Nesrine, 6 jaar, 4½ jaar in Nederland, 1 jaar huidige AZC)

De kinderen spreken over het algemeen graag en veel over hun vriendschappen en wat ze doen in hun vrije tijd. De volgende onderwerpen zijn naar voren gekomen: contact met kinderen, verhuizen, buitenshuis spelen, binnenshuis spelen, recreatie en toekomst.

Contact met kinderen

Bijna alle kinderen vertellen hoe belangrijk vriendschap voor hen is en hoe leuk ze het vinden om met vrienden te spelen (17 keer). Ze waarderen het samenzijn, voelen zich niet eenzaam, ondernemen samen activiteiten en geven elkaar complimenten wat hun eigenwaarde stimuleert. Sommige kinderen vertellen dat ze heel veel vrienden hebben, zoals Faried (12 jaar, ½ jaar in Nederland, ½ jaar huidige AZC): *Ja, allemaal is mijn vriend. Ik goed met hun, hun goed met mij, ja. Ik allemaal vrienden heb. Alle AZC zeg Faried, Faried.*

Andere kinderen hebben minder vrienden en geven aan zich soms of regelmatig eenzaam te voelen (5 keer). Ze voelen zich eenzaam als ze niemand hebben om mee te spelen of wanneer ze ruzie hebben met kinderen. Ze voelen zich teleurgesteld in de anderen en verdrietig. De kinderen vertellen dat ze dan meestal naar huis gaan om bij hun ouders te zijn. Als oplossing dragen ze aan dat pestende kinderen maar moeten verhuizen of dat vrienden van hun vorige AZC weer bij hun komen wonen.

Een paar van de kinderen vertelt dat het contact met vrienden niet altijd zorgeloos is (4 keer). Vrienden verkeren soms in moeilijke situaties waardoor ze zich veel zorgen over hen maken. Hun vrienden hebben bijvoorbeeld te maken met fysiek geweld, verkeren in moeilijke woonomstandigheden of hebben ouders met huwelijksproblemen. De kinderen zouden in deze situaties graag willen dat alles goed is voor hun vrienden.

Over de omgang met andere kinderen op het AZC is de meerderheid van de kinderen erg negatief (12 keer). Ze hebben het over geplaagd worden, discriminatie in verband met etniciteit of religie, ruzies en vechtpartijen. De meeste kinderen vertellen hierover in de termen: 'altijd', 'alles' en 'iedereen', zoals Ismir (10 jaar, 4½ jaar in Nederland, 7 maanden huidige AZC): *Iedereen heeft met mij ruzie enzo. Ik weet niet waarom, niet leuk. Ik haat ruzie maken. Straks ga nog een keer slaan enzo, ik vind niet leuk.* Emoties die de kinderen in verband brengen met deze situaties zijn schaamte, verdriet, boosheid, angst en bezorgdheid. Ze omschrijven de kinderen waar ze ruzie mee hebben als 'niet goede kinderen', zoals Zina (11 jaar, 4½ jaar in Nederland, 1 maand huidige AZC): *Want ik had met haar ruzie. Ja, dat was geen goeie meisje. Iedereen had met haar ruzie.* Wanneer er gevochten wordt zijn de meeste kinderen bang en verdrietig. Sommigen geven aan niet te mogen vechten, omdat ze dan problemen krijgen thuis. Soms vinden kinderen vechtpartijen niet erg zolang ze maar winnen. Volgens de kinderen beïnvloedt de problematische omgang tussen de kinderen sterk hoe zij hun leven op het AZC ervaren, zoals Ismir (10 jaar, 4½ jaar in Nederland, 7 maanden huidige AZC) vertelt: *Kinderen hier alles iedereen vechten. Ruzie maken enzo. En daarom wil*

ik niet in die AZC. Niet leuk. De meeste kinderen roepen de hulp in van volwassenen of zien dit als oplossing wanneer ze problemen hebben met andere kinderen. Meestal zijn dit hun eigen ouders of de ouders van het kind waar ze ruzie mee hebben. Fayrouz (7 jaar, vijf jaar in Nederland, 1 jaar huidige AZC) beschrijft hoe ze dat voor zich ziet: *de zus gaat naar de moeder. Zegt ze: kijk naar het raam. De kinderen slaan en schoppen. De moeder komt. Zij gaat naar de eerste moeder van alle kinderen. Dan is dat de vader: uw kind heeft die kleine kind geslagen. Oké, ik zal even meelopen. En dat is de kind: ik ben nu heel boos, jij hebt straf ga maar slapen. En de andere, die... moet ergens zitten blijven, geen koffie en twintig minuten.* Andere oplossingen die de kinderen noemen zijn terug slaan, naar huis gaan, tegen de kinderen zeggen dat ze moeten stoppen of proberen de relatie te herstellen.

Verhuizen

De regelmatige verhuizingen waar asielzoekerskinderen mee worden geconfronteerd beïnvloeden de contacten op school, maar ook hun vriendschappen in de vrije tijd. Een gedeelte van de kinderen vertelt hoe erg ze het vinden afscheid te nemen van vrienden (8 keer). Vaak zijn ze al lange tijd met elkaar opgetrokken en missen ze elkaar daarna sterk. Kinderen geven aan dat ze in eerste instantie vaak boos zijn en daarna bezorgd en verdrietig. Ze vragen zich af hoe het verder met hun vrienden gaat en missen hun speelkameraden. Zonder vrienden lijkt niks meer leuk. Ze zijn erg verdrietig zoals Patricia (7 jaar, 2½ jaar in Nederland, 4 maanden huidige AZC) die erg veel aan haar hartsvriendin moet denken: *Ik droom altijd over haar als ik wakker wordt. Soms voel ik mij heel verdrietig enzo. Soms wil ik met mijn vriendin spelen. Soms denk ik als ik maar, soms denk ik dat we in mijn vorige AZC zijn zoiets. Soms ben ik heel verdrietig. Dan wil ik met haar spelen. Dan ga ik huilen, ga ik slapen. Krijg ik hoofdpijn... dan ga ik slapen.* De kinderen willen nog bij hun oude vrienden zijn en nog met elkaar kunnen spelen. Ook willen ze niet hoeven te verhuizen naar een ander AZC, maar een status krijgen en altijd bij elkaar kunnen wonen.

Een gedeelte van de kinderen vertelt dat ze contact onderhouden met vrienden na verhuisd te zijn (5 keer). Ze praten over bezoeken aan vrienden, bellen en sms-en en vinden dit erg leuk. Vrienden zijn verspreid over heel Nederland en zelfs over buurlanden en vormen leuke plekken waar ze tijdens vakanties naartoe kunnen gaan.

Bijna al deze kinderen geven echter aan dat het niet eenvoudig is om contact te onderhouden met vrienden (4 keer). Ze vertellen dat het beltegoed om te bellen of sms-en erg duur is en het feit dat vrienden ver weg wonen een hindernis voor hen vormt, zoals bij Zina (11 jaar, 4½ jaar in Nederland, 1 maand huidige AZC) het geval is: *Ik wil heel graag nog een keer bij hun gaan, maar dat lukt niet. Zij zijn helemaal gewoon ergens anders. Heel ver van hier vandaan.* De kinderen zouden graag in hetzelfde AZC zijn gebleven, dichtbij elkaar wonen, of hulp krijgen om elkaar op te kunnen zoeken. Het COA zou volgens hen hierin van betekenis kunnen zijn.

Net als op school moeten kinderen ook in hun vrije tijd wennen aan nieuwe contacten. Een gedeelte van de kinderen geeft aan dit helemaal niet leuk te vinden (5 keer). Wanneer ze verhuizen naar een ander AZC, voelen ze zich eenzaam, worden soms gepest en schamen zich om nieuwe vrienden te maken zoals Zina (11 jaar, 4½ jaar in Nederland, 1 maand huidige AZC): *Eenzaam gewoon, eerste heb ik niemand en zijn hun allemaal bij elkaar. En ja dan ben ik, dan ben ik zeg maar de enigste die niemand heeft. En dan ben ik thuis, alleen. Gewoon, ik schaam gewoon vrienden maken.* Wanneer kinderen zelf op het AZC blijven en vrienden van hen verhuizen en nieuwe kinderen erbij komen is het voor hen ook wennen. De situatie is volgens hen veranderd en er ontstaan pesterijen. Sharif (11 jaar, 5 jaar in Nederland, 1 jaar huidige AZC) vertelt hier bijvoorbeeld over: *Vroeger waren kinderen die goed Nederlands konden. Nu niet meer. Nieuwe kinderen. Ze spreken slecht Nederlands en bedenken nieuwe regels. Nu zijn nieuwe kinderen. Niet leuk.* De kinderen vertellen dat er vaak wat tijd overheen

gaat voordat het contact met de nieuwe kinderen verbetert. Ze willen dat de situatie zoals vroeger is en ze nog bij hun oude vrienden wonen. De kinderen wensen dat er geen verhuizingen meer zijn.

Een paar kinderen vindt het juist leuk om nieuwe contacten aan te gaan (3 keer). Het is ze meegevallen hoe het maken van contact verlopen is of ze vertellen dat nieuwe kinderen ook nieuwe mogelijkheden zijn om vrienden mee te worden.

Naast het wennen aan nieuwe contacten vertelt een gedeelte van de kinderen dat ze ook moeten wennen aan de veranderde speelmogelijkheden na verhuisd te zijn (6 keer). Ze vinden de speeltuinen maar kinderachtig vergeleken bij hun vorige AZC, de kinderen hanteren andere regels bij het spelen, er zijn andere voorzieningen of kinderen missen de sportvereniging waar ze in het vorige AZC aan deel namen. De kinderen vertellen dat dit hun leven saai maakt. De kinderen willen de voorzieningen verbeteren en ze meer doen lijken op die in hun vorige AZC.

Buitenshuis spelen

In de zomerperiode spelen de kinderen veel buitenshuis (de interviews zijn ook in de zomerperiode afgenomen). Bijna alle kinderen vertellen dat ze graag buitenshuis spelen (16 keer). Ze vertellen dat er veel ruimte is, veel speelmogelijkheden en dat het ook gezond is. Ze vertellen enthousiast over rennen, verstoppertje spelen, tikkertje doen, voetballen, volleyballen, badminton spelen en hutten bouwen. Ook fietsen of wandelen over het terrein van het AZC zijn favoriet en met het warme weer vertellen kinderen dat ze zwemmen (in opblaasbare zwembadjes). Ze vinden het handig ongestoord te kunnen spelen, aangezien het terrein afgesloten is en ze dus geen last hebben van auto's. Kinderen spelen echter ook graag op het terrein buiten het AZC. Vooral bij jongens valt het zwemmen in de grote sluis vlakbij in goede smaak.

De dieren en natuur op en rondom het terrein van het AZC nemen ook een belangrijke rol in de verhalen van de meerderheid van de kinderen in (12 keer). De kinderen hebben het over dieren kijken in de wei, kikkers zoeken en verrast worden door herten in een nabijgelegen bos. Ze plukken bessen tussen de struiken en voeren en spelen graag met dieren, zoals Pega (7 jaar, 5 jaar in Nederland, 2 jaar huidige AZC): *Dit is een eend. En dan kan je pakken brood en zijn vriendin worden.*

Een gedeelte van de kinderen zegt het spelen buitenshuis niet altijd positief te waarderen (vijf keer). Ze noemen temperatuurwisselingen en negatieve gebeurtenissen met kinderen of bewoners van het AZC. De kinderen vertellen dat ze dan maar naar huis gaan of niet meer met elkaar spelen.

Binnenshuis spelen

De kinderen brengen ook veel tijd binnenshuis door met spelen. Een groot gedeelte vertelt over speelmogelijkheden binnenshuis (12 keer). Vooral de televisie en playstation worden in dit kader genoemd, maar ook lezen, knutselen, tekenen en spelen met auto's en poppen.

Een paar kinderen geeft echter aan gebrek aan ruimte binnenshuis te ervaren in verband met speelmogelijkheden (4 keer). Ze vervelen zich daardoor snel thuis, zoals Zina (11 jaar, 4½ jaar in Nederland, 1 maand huidige AZC): *Ik ben bijna nooit thuis. Ik ben ook altijd buiten, dus. Ik verveel me als ik thuis ben. Daar hebben we maar zo'n kleine kamer. Met slechte weeromstandigheden speelt het ruimtegebrek een grotere rol in de vrije tijd van de kinderen. Ze zouden dan willen dat het lekker weer is of dat er opvang wordt georganiseerd met kinderactiviteiten. Ze noemen de school als mogelijke locatie hiervoor.*

Recreatie

De meerderheid van de kinderen maakt graag gebruik van de speelvoorzieningen op het AZC (12 keer). Ze vertellen over het basketbal- en volleybalveldje en de verschillende speeltuinen waar ze op spelen, zoals Sayyid (6 jaar, 4½ jaar in Nederland, 7 maanden huidige AZC) die daar graag is met zijn vriendjes: *Bij de speeltuin altijd lachen.*

Soms worden er activiteiten voor asielzoekerskinderen georganiseerd zoals een kinderclub, kerkelijke activiteiten, een dag van de Wish Foundation of activiteiten georganiseerd vanuit het AZC. Een gedeelte van de kinderen vertelt over activiteiten die ze (in het verleden) hebben meegemaakt (5 keer). De kinderen vinden deze activiteiten erg leuk, omdat ze dan van alles kunnen doen en cadeautjes krijgen. Patricia (7 jaar, 2½ jaar in Nederland, 4 maanden huidige AZC) vertelt bijvoorbeeld over hoe ze vroeger altijd uitkeek naar de kinderclub op woensdagmiddag: *woensdag als school klaar is gaan we elke dag iedere kinderen helemaal rennen naar de kinderclub huis. En als school klaar is gaan we meteen we gaan niet eens naar huis we gaan meteen, twee hapjes ofzo en dan gaan we.*

Een gedeelte van de kinderen geeft aan in de vrije tijd ook graag te winkelen (8 keer). Ze kijken dan vooral naar speelgoed en oudere kinderen vertellen dat ze winkelen met hun vrienden.

Hetzelfde aantal kinderen vertelt in het kader van vrije tijd over uitstapjes die ze maken (met hun gezin) (8 keer). Ze gaan met plezier naar het pretpark, dierentuin, kinderboerderij, strand of zwembad.

Toekomst

De verwachtingen die de kinderen hebben van de toekomst zijn verschillend. Een gedeelte is positief over het contact met kinderen in de toekomst (6 keer). Ze verwachten dat het contact goed zal verlopen, ze vrienden zullen maken en met elkaar kunnen spelen, ook al moeten ze elkaar nog leren kennen. Sayyid (6 jaar, 4½ jaar in Nederland, 7 maanden huidige AZC) vertelt over zijn verwachtingen: *ik weet niet hun naam, maar ik speel met hun.*

Ongeveer evenveel kinderen geven aan iets minder positief te zijn over het contact met kinderen in de toekomst (5 keer). Zij zijn afwachtend en vertellen dat het eraan ligt hoe de kinderen zullen zijn en dat het maken van vrienden tijd kost. Ook wordt er tegen de taalproblemen opgekeken en zijn de kinderen bang dat ze gepest zullen worden. Volgens de kinderen zal het helpen om dan naar school te gaan, waar ze snel hun taalvaardigheden kunnen verbeteren en vriendschappen kunnen sluiten.

Een paar kinderen geeft aan er tegenop te zien opnieuw te moeten verhuizen en afscheid te moeten nemen van vrienden (4 keer). Ze willen graag contact onderhouden met huidige vrienden of willen dat hun vrienden met hun meeverhuizen.

Tot slot heeft de meerderheid van de kinderen hoge verwachtingen van het speelgoed en de huisdieren die ze zullen krijgen (10 keer). Patricia (7 jaar, 2½ jaar in Nederland, 4 maanden huidige AZC) vertelt bijvoorbeeld over het krijgen van speelgoed: *Mijn moeder gaat een playstation kopen. En zij gaat voor mij een computer kopen. Wat ik wil gewoon.*

Samenvattend

Het valt op hoe belangrijk alle kinderen vriendschappen vinden. Deze contacten verlopen echter niet probleemloos. Hun vrienden hebben soms problemen waar ze zich zorgen over maken, sommige kinderen voelen zich eenzaam en verhuizingen drukken een zware stempel op hun contacten. De meerderheid van de kinderen is daarnaast erg negatief over de omgang met andere kinderen op het AZC. In negatieve situaties proberen de kinderen de hulp van volwassenen in te roepen. Daarnaast zouden ze graag veel vrienden willen hebben, niet hoeven te verhuizen en nog bij hun oude vrienden wonen.

Wat betreft vrije tijd spelen de kinderen graag buitenshuis, maar ook binnen weten ze zich goed te vermaken al kan de speelruimte daar beperkt zijn. Dieren en natuur in de omgeving van het AZC nemen een belangrijke plek in de verhalen van de kinderen in. Ook de speelvoorzieningen worden door hen over het algemeen positief ervaren. Over activiteiten die georganiseerd worden zijn ze erg enthousiast. Uit de verhalen blijkt echter dat de meeste van deze activiteiten tot het verleden behoren. Verder maken ze graag uitstapjes naar winkelcentra of pretparken.

Het merendeel ziet de contacten met kinderen in de toekomst wel zitten. Sommige kinderen zijn meer afwachtend en zien er ook tegenop om weer afscheid te moeten nemen van hun huidige vrienden. Over de vrije tijd hebben de kinderen verder hoge verwachtingen, vooral over het speelgoed dat ze dan gaan aanschaffen.

5.2.4 De woonsituatie

Het huis van Rayier is geel, van hem is blauw. Mijn huis is ook blauw. Geen probleem. (Merhad, 7 jaar, ½ jaar in Nederland, ½ jaar huidige AZC)

In de gesprekken met de kinderen over hun woonsituatie zijn de volgende onderwerpen naar voren gekomen: woning, afstand naar nabijgelegen woonkern, bewoners van het AZC, verhuizen en de toekomst. De kinderen noemen ook regelmatig het terrein van en rondom het AZC, maar vertellen hier steeds over in het kader van vrije tijd. Vandaar dat er is gekozen om dit gedeelte bij de leefsituatie vrije tijd en vriendschap onder het kopje ‘buitenshuis spelen’ te bespreken.

Woning

Een gedeelte van de kinderen is positief over hun woning (5 keer). Ze beschrijven hun huis in termen als leuk, goed, mooi en schoon.

Een groter aantal is echter minder tevreden over hun woning (8 keer). De kinderen geven aan het huis te klein te vinden en het type huis afwijkend. Ze vertellen dat hun woning een zomerhuisje is en dat dit vervelende bijkomstigheden heeft, zoals insecten binnenshuis en problemen met de warmteregeling in de winter. De kinderen willen graag een groter en normaal huis. Volgens hen zou de COA hiervoor kunnen zorgen.

De woningen in het AZC (bungalows) zijn bestemd voor vier of zeven personen. In sommige bungalows wonen daarom meerdere gezinnen bij elkaar, of worden alleenstaande personen bij een gezin geplaatst. Een gedeelte van de kinderen vindt dit geen probleem (6 keer). De personen met wie ze samenwonen zijn aardig en schoon, spreken dezelfde taal, of zijn familie. Soms zijn speelkameraadjes vanwege een inwonend gezin altijd in de buurt. Nesrine (6 jaar, 4½ jaar in Nederland, 1 jaar huidige AZC) vertelt dat zij dit wel ziet zitten, alhoewel zij in een bungalow woont met alleen haar gezin: *Ik had liever een buurvrouw in ons huis. Kan je met hun spelen als ze kinderen hebben. Vind ik veel gezelliger.*

Slechts een paar kinderen is negatief over het samenwonen met andere mensen in een bungalow (3 keer). Ze vinden dat meerdere gezinnen in een bungalow niet samen kunnen wonen, zoals Celeste (11 jaar, 2 jaar in Nederland, 3 maanden huidige AZC) vertelt: *Maar we moeten daar met drie families wonen dat vind ik ook dom. Kan je toch gewoon een bungalow alleen met één familie geven is al genoeg.* De kinderen klagen dat er niet genoeg ruimte is, dat er problemen ontstaan, er geluidsoverlast is door kleine kinderen en dat inwonende mensen onhygiënisch kunnen zijn. Ze vinden dat ze een eigen bungalow voor hun gezin zouden moeten krijgen. De COA kan volgens hen hierbij helpen of heeft in het verleden inderdaad gezorgd voor een eigen bungalow.

Naast gezinsprivacy komt ook het onderwerp individuele privacy aan bod. Een paar kinderen is positief over het delen van ruimte met gezinsleden (4 keer). Ze vertellen dat er wel

eens ruzie ontstaat, maar dat het snel wordt bijgelegd. Verder vinden de kinderen wanneer ze 's nachts bang zijn het plezierig om met een broer of zus in een kamer te slapen.

Ongeveer evenveel kinderen ervaart een gebrek aan individuele privacy (3 keer). Ze missen een eigen plekje waar ze zich terug kunnen trekken en hebben problemen met het krijgen van voldoende slaap. Zina (11 jaar, 4½ jaar in Nederland, 1 maand huidige AZC) die ook veel last heeft van nachtmerries, vertelt dat ze het erg moeilijk heeft met het gebrek aan individuele privacy: *En ik heb problemen met mijn broer. Hij heb, ehmm.. hij is 21, of 20. En ik ik, ik word 12. Stel je voor... als jij bijvoorbeeld met je zus of met je broertje in een kamer moest. Ennuh, hij snurkt 's avonds, dus ik word altijd wakker en schrikkerig van en dan... is echt niet goed. Of ik wil aankleden en ik ben een meisje, hij is een jongen. En dan wil je aankleden en dan zit hij in de kamer. Soms wil hij alleen en dan wil ik in mijn kamer. Waar moet ik gaan? Of ik ga vriendinnen naar mij brengen en hij wil ook en dan...* De kinderen vertellen dat ze graag een eigen kamertje willen hebben. Wanneer ze nu op zoek zijn naar privacy vertellen de kinderen hierin te voorzien door naar buiten te gaan of in bed te gaan liggen.

Afstand naar nabijgelegen woonkern

Het AZC Dronten bevindt zich in een landelijke omgeving, ongeveer vier kilometer gelegen van zowel Dronten als Kampen. Een gedeelte van de kinderen geeft aan de afstand naar nabijgelegen woonkernen ver te vinden (6 keer). Ze vertellen dat het ver lopen is en de winkels ver weg zijn, waardoor ze bijvoorbeeld geen boodschappen kunnen doen voor hun moeder. Volgens de kinderen zou een eigen auto voor hun gezin in deze situatie helpen.

De helft van deze kinderen vertelt dat, hoewel de afstand naar nabijgelegen woonkernen ver is, ze het wel leuk vinden om deze afstand te overbruggen (3 keer). Ze zijn trots dat ze de hele afstand hebben gefietst of gelopen, zoals Mershad (7 jaar, ½ jaar in Nederland, ½ jaar huidige AZC) die spreekt over de ontwikkeling van zijn beenspieren: *Maar met fiets is beetje leuk, maar lopen is heel leuk. Jij, jij ga alles zien. Alle bussen. En dan jouw voet beetje doet pijn en dan ik word sterk. Ja, helemaal. Ik kom, mijn vader zeg, kom we gaan terug met de bus. Ik zeg nee. Hij zegt waarom. Ik zeg daarom is leuk. Hij zeg nee, mijn voet doet pijn. Ik zeg ja, jij word sterk. Jij mag niet met de bus gaan. En dan we gaan lopen, is heel leuk.*

Bewoners van het AZC

Op het centrum te Dronten is plek voor ongeveer 800 bewoners. Een paar kinderen zijn positief over het samenleven met zoveel mensen in een afgesloten gemeenschap (4 keer). Ze vertellen dat het goed gaat met de bewoners van het AZC, school en vrienden in de buurt zijn en er veel kinderen op het AZC wonen. Ze kunnen veel met elkaar spelen en vrienden maken. Dit maakt het leven op het AZC leuker volgens hen. Celeste (11 jaar, 2 jaar in Nederland, 3 maanden huidige AZC) vertelt hierover: *Veel kinderen. Dan kan je met elkaar spelen en wordt het gezelliger. Dan zijn je met meer.*

Enkele kinderen ervaren sociale steun en controle op het centrum (3 keer). Ze vertellen dat mensen uit hetzelfde land elkaar kunnen helpen met bijvoorbeeld taalproblemen. De sociale betrokkenheid geeft de kinderen verder een gevoel van veiligheid omdat ouders kunnen ingrijpen als er ruzie ontstaat tussen de kinderen onderling. Ook de aanwezigheid van medewerkers van de COA en de receptie draagt bij aan hun gevoel van veiligheid. Ze vertellen dat er geen problemen ontstaan en dieven buiten de deur blijven.

Een groter aantal kinderen vindt het echter niet altijd goed gaan met de bewoners op het AZC (6 keer). Ze vertellen over mensen met andere, in hun ogen 'rare' en afkeurenswaardige gewoontes en over mensen die stelen, wat ze angstig maakt en in de war brengt over ethische grenzen. Ook vechtpartijen en ruzies tussen mensen op het AZC worden

genoemd. Als het mensen zijn die ze goed kennen, maakt dit hen verdrietig en bang. Anders proberen ze er niet aan te denken, omdat het volgens de kinderen vaak hun eigen schuld is. Mershad (7 jaar, ½ jaar in Nederland, ½ jaar huidige AZC) vertelt over wat hij van de criminele activiteiten van medebewoners vindt: *Politie is gekomen. Zeg politie, niet leuk. COA heb gezegd jij mag niet. Zij doen nog een keer, ja. Hun wil, hun liegt naar politie. Zij zeg, nee wij heb geen deze. Liegt is niet leuk.*

Verhuizen

Wanneer de kinderen verhuizen, verandert ook hun woonsituatie. Een paar kinderen (allen korter dan een half jaar in het huidige AZC) vertellen dat ze moeten wennen aan de nieuwe woonsituatie (4 keer). Alles is volgens hen anders geworden en ze moeten wennen aan de woonomstandigheden, voorzieningen en aan de nieuwe mensen. Winkels zijn verder weg en de kinderen missen tv-zenders die in het vorige AZC wel beschikbaar waren. In sommige gevallen is de woonruimte kleiner geworden, waardoor vrienden of familie niet meer kunnen blijven logeren. Ook het verhuizen ‘an sich’ vinden de kinderen niet leuk, zoals Celeste (11 jaar, 2 jaar in Nederland, 3 maanden huidige AZC) vertelt: *Allemaal troep weggooien en weer opruimen. Toen we hier nog kwamen weer opruimen, dingen ja, gewoon niet, moest bijna één week niet aan met wat ik moest, maar dingen allemaal opruimen. Maar deze keer heb ik geleerd, mijn kleren in de koffer laten staan... alleen die ik belangrijk vind pas buiten. Maar de rest is in de koffer.* De kinderen zouden willen dat hun nieuwe AZC meer lijkt op hun oude situatie. Ze vertellen dat ze in het nieuwe AZC veel binnen blijven. Mershad (7 jaar, ½ jaar in Nederland, ½ jaar huidige AZC) die ondertussen alweer een paar maanden in het AZC is, blikt terug op hoe het in het begin is gegaan: *Wij hebben eerst naar hier gekomen. Hier was niet leuk. Wij heb zo, morgen, overmorgen, wij heb zo leuk geworden. Wij hebben naar buiten gegaan. Beetje Nederlands gepraten.*

Toekomst

Wat betreft de verwachtingen van de kinderen over de toekomst ziet een gedeelte van de kinderen uit naar het krijgen van een nieuw huis (7 keer). Ze vertellen dat het dan hun eigen huis zal zijn, ze het kunnen inrichten en verven zoals ze willen, er meer ruimte zal zijn en ze ook meer individuele privacy krijgen.

Een paar kinderen (allen met een status waarvan de nieuwe woonplaats al bekend is (2 keer) zijn positief over hun nieuwe woonomgeving. Ze vertellen dat (sport)voorzieningen en winkels dichtbij zijn, er volop tv-zenders aanwezig zijn en ook dieren in de buurt leven.

Samenvattend

Het valt op dat de kinderen verschillend denken over hun woonsituatie. Een gedeelte van de kinderen vindt hun woning goed, een groter gedeelte vindt hun huis te klein of afwijkend. Sommige kinderen vinden het prima om met meerdere gezinnen in een bungalow te wonen, een paar kinderen zijn hier echter erg negatief over. Ook wat betreft individuele privacy zien sommige kinderen geen problemen, terwijl anderen een tekort ervaren. Een gedeelte van de kinderen is verder positief over het wonen op een AZC met veel mensen. Ze voelen zich veilig en gesteund door de sociale betrokkenheid van bewoners onderling. Anderen ervaren echter problemen in het samenwonen met zoveel mensen. De afstand naar woonkernen met Nederlanders wordt door de kinderen opgemerkt, maar enkele kinderen ervaren plezier in het overbruggen van deze afstand. Als oplossing voor negatieve situaties noemen de kinderen een grotere en normale woning voor hun gezin en goede vervoersmiddelen om naar woonkernen te reizen.

Wat betreft de toekomst vinden de kinderen het positief een eigen huis te zullen krijgen.

5.2.5 De samenleving

Ik wilde dat mijn leven nog beter was. Want mijn leven is nu beter, omdat ik in Nederland woon. (Patricia, 7 jaar, 2½ jaar in Nederland, 4 maanden huidige AZC)

In de gesprekken met de kinderen over het leven buiten het AZC (de samenleving) stelden de kinderen de volgende onderwerpen aan de orde: het leven als asielzoeker, de Nederlandse samenleving en de toekomst.

Het leven als asielzoeker

Een gedeelte van de kinderen geeft aan niet te willen leven als asielzoeker wegens de beperkingen waar ze mee te maken krijgen (8 keer). Ze vertellen dat ze geen huisdieren mogen hebben of een auto voor hun gezin, maar vooral het gedwongen verhuizen drukt een stempel op hun leven. Het regelmatig verhuizen brengt veel onzekerheid met zich mee, zoals Patricia (7 jaar, 2½ jaar in Nederland, 4 maanden huidige AZC) vertelt: *Maar ik vind het wel spannend, misschien ga ik wel verhuizen zeg maar morgen. Vandaag misschien gaan we, ik ga vrienden maken en morgen gaan we niet meer vrienden maken, maar dan zeg ik bye, bye, ik ga verhuizen. Saai!* Ismir (10 jaar, 4½ jaar in Nederland, 7 maanden huidige AZC) vertelt dat hij het niet kan begrijpen: *Iedereen gaat verhuizen. Waarom doet hier? Waarom AZC doet hier? Alleen gaat gewoon verhuizen, klaar. Ja toch? Waarom AZC?* De kinderen zouden meteen in een gewoon huis willen wonen of niet verhuist zijn uit hun vorige AZC.

Een paar kinderen noemt het ontbreken van een status als negatieve factor in hun leven als asielzoeker (4 keer). Ze vertellen over de onzekerheid die het met zich meebrengt, het af moeten wachten van een uitslag en angstige gevoelens die ze hebben over de toekomst. Vooral wanneer ze zien dat vrienden of mensen uit hetzelfde land van herkomst wel een status krijgen ervaren ze dit als negatief. De kinderen willen graag een status en geloofd worden door de IND.

De Nederlandse samenleving

Een gedeelte van de kinderen is blij in Nederland te wonen (5 keer). Nederland is het land waarin ze zijn opgegroeid, ze zijn enthousiast over wat ze zien van Nederland, of ze vinden het hier leuker dan in hun land van herkomst.

Over contact met de Nederlandse samenleving noemt het grootste gedeelte van de kinderen het reizen met het openbaar vervoer en het winkelen (15 keer). Vooral het reizen met de bus valt bij de kinderen in goede smaak. Ze vertellen dat ze uit het raam kijken en zien hoe de huizen er uitzien en even uit het AZC kunnen zijn. Ze vinden de bussen mooi en groot en vertellen dat ze zelf mogen weten waar ze gaan zitten.

Een paar kinderen vertelt over Nederlanders met wie ze bevriend zijn (4 keer). Ze noemen contacten die ze met hun gezin hebben of vrienden die ze hebben gemaakt op de Nederlandse school, zoals Fayrouz (7 jaar, 5 jaar in Nederland, 1 jaar in huidige AZC) die in een vorig AZC een Nederlandse vriendin had: *Zij kwam soms langs, de Nederlandse vriendin. Maar mocht van receptie. Soms kwam ze spelen bij het AZC. Zij was vegetariër. Ze at macaroni, maar geen vlees.*

Over incidenteel contact met Nederlanders zijn ook een paar kinderen positief (3 keer). Dit zijn mensen in functie (zoals een politieman of buschauffeur), mensen die zich in de buurt van het AZC bevinden, of mensen die ze tegenkomen in het openbaar vervoer.

Een enkeling is negatief over Nederlanders (2 keer). De kinderen vertellen over criminaliteit onder Nederlanders en over het contact met Nederlanders tijdens de asielprocedure. Zina (11 jaar, 4½ jaar in Nederland, 1 maand huidige AZC) vertelt hierover: *Bijvoorbeeld als wij zelf waren en zij hadden dat, geloofden wij gelijk, maar ze geloven*

buitenlanders nooit. Altijd geloven ze gewoon henzelf, Nederlanders. Ze zouden graag willen dat Nederlanders tijdens de procedure aardiger waren en hen zouden geloven.

Een gedeelte van de kinderen geeft aan zichzelf anders te zien dan Nederlanders (6 keer). Ze vertellen dat Nederlanders in Nederland wonen, blank zijn en Nederlands spreken. De kinderen zouden ook graag zoals de Nederlanders willen zijn, zoals Ismir (10 jaar, 4½ jaar in Nederland, 7 maanden huidige AZC) vertelt: *Witte! Maar ik wil ook wit. Beetje wit. Net als mijn voet zo. Net als zo.*

Toekomst

In de toekomst zullen volgens een paar kinderen de beperkingen die ze hebben als asielzoeker wegvallen (4 keer). De kinderen geven aan dat ze dan niet meer verplicht hoeven te verhuizen en ze zekerheid zullen hebben over hun toekomst in Nederland. Ook kunnen ze met een paspoort dan weer naar het buitenland reizen.

Zoals bij de leefsituatie gezin al is gebleken, ziet een enkel kind ook negatieve factoren bij het wegvallen van het leven als asielzoeker (2 keer). Ze vertellen dat hun situatie anders zal worden omdat ze financieel onafhankelijk worden.

Samenvattend

De kinderen ervaren in hun leven als asielzoeker vooral de verhuizingen en de onzekerheid rondom een status als negatief. Daarnaast voelen ze zich anders dan Nederlanders. Ze willen graag een status, meteen een eigen huis en niet steeds hoeven te verhuizen. Wat dat betreft zien ze uit naar de toekomst, wanneer deze zaken werkelijkheid kunnen worden. Verder zouden ze graag zoals Nederlanders willen zijn.

Over de Nederlandse samenleving zijn de kinderen positief. Voor de meeste kinderen vormt reizen met het openbaar vervoer en winkelen het belangrijkste contact met de samenleving. Een paar kinderen praat over vriendschappelijke contacten met Nederlanders en een paar vertelt over incidentele contacten met Nederlanders in functie. Slechts een enkeling noemt een negatieve ervaring met Nederlanders.

5.3 Resultaten deelonderzoek II

- **Hoe beleven professionals de ontwikkeling van asielzoekerskinderen?**
- **Hoe beleven professionals de leefsituatie van asielzoekerskinderen met het oog op integratie?**
- **Welke oplossingen dragen zij aan voor de door hun ervaren problemen?**

Na de resultaten weer te hebben gegeven van hoe asielzoekerskinderen hun leefsituatie beleven, gaat deze paragraaf in op de beleving van de professionals werkzaam met asielzoekerskinderen. De groep professionals bestaat uit leerkrachten, woonbegeleiders en MOA-medewerkers. Ten eerste zijn zij door middel van een vragenlijst, gevraagd naar hoe zij de ontwikkeling van asielzoekerskinderen ervaren. Ze geven aan wat zij als problematisch signaleren in de lichamelijke, cognitieve, emotionele en sociale ontwikkeling en vertellen daarnaast wat zij als sterke kanten van de kinderen ervaren.

Ten tweede is in de vragenlijst gevraagd naar wat de professionals als risicofactoren ervaren in de leefsituatie van asielzoekerskinderen. Hiervoor is dezelfde ordening van leefsituaties aangehouden als bij de kinderen, te weten: het gezin, de school, vrije tijd en vriendschap, de woonsituatie en de samenleving. Telkens geven zij ook aan wat volgens hen zou bijdragen aan een oplossing voor de negatieve invloed van de door hen aangedragen risicofactor.

In totaal hebben zeventien professionals de vragenlijst teruggestuurd. Eerst zal worden ingegaan op de resultaten van de vraag naar de ontwikkeling van asielzoekerskinderen en daarna op de leefsituatie van asielzoekerskinderen.

Ontwikkeling van asielzoekerskinderen

Wat betreft de lichamelijke ontwikkeling van de kinderen, signaleert telkens een minderheid van de professionals een aantal problemen. Zij noemen om te beginnen gebitsproblemen (4 keer). Als toelichting hiervoor wordt een tekort aan reiniging (tandenpoetsen) genoemd, gecombineerd met ongezonde eet- en drinkgewoontes, waardoor kinderen teveel suikers binnenkrijgen. Ten tweede signaleren professionals gewichtsproblemen (5 keer). Ook hierbij worden eet- en drinkgewoontes genoemd, met daarnaast een gebrek aan lichamelijke beweging. Ten derde noemen professionals stagnatie in de lichamelijke groei (3 keer). Als toelichting hiervoor dragen zij psychische problemen of stress bij het kind aan, een tekort aan nachtrust en een verstoord eetpatroon. Ten vierde geven de professionals aan problemen in de motorische ontwikkeling te signaleren (2 keer). Zij noemen als oorzaak hiervoor een gebrek aan lichamelijke beweging en een tekort aan spel materiaal, waardoor de fijne motoriek van kinderen zich niet goed kan ontwikkelen.

Aangaande de cognitieve ontwikkeling van asielzoekerskinderen signaleert de helft van de professionals concentratieproblemen (9 keer). Stress, onzekerheid en psychische problemen worden aangedragen als oorzaak, maar ook de ongeschiktheid van de leefruimte voor het maken van huiswerk (gebrek aan rust en ruimte). Verder noemen bijna evenveel professionals stagnatie in de cognitieve ontwikkeling als probleem (8 keer). Zij wijzen de veelvuldige onderbreking van de schoolloopbaan en het ontbreken van stimulans en ondersteuning vanuit de ouders aan als oorzaak. Ook ervaart een gedeelte van de professionals als problematisch voor de cognitieve ontwikkeling dat kinderen geen tot weinig inzicht krijgen in het normale leven (7 keer). De kinderen leven afgesloten van de Nederlandse maatschappij, in een abnormale leefsituatie en gaan alleen om met mensen die ook in een problematische situatie leven.

Voor de emotionele ontwikkeling signaleert de helft van de professionals een problematische uiting van emoties bij kinderen (8 keer). Volgens hen zijn de kinderen niet of minder gewend vanuit hun thuiscultuur hun emoties te uiten, maar ligt de oorzaak ook in een onvoldoende taalbeheersing en doorstane traumatische ervaringen. Verder signaleert een gedeelte van de professionals angstige emoties (5 keer). Zowel de huidige leefsituatie als de voorgeschiedenis worden hiermee in verband gebracht. Ook noemt een minderheid van de professionals (alleen MOA-medewerkers) het voorkomen van nachtmerries (4 keer). Volgens hen is dit een verschijnsel van traumaverwerking en het gevolg van de beperkte woonomstandigheden in het AZC (kleine kamer delen, overlast medebewoners). Tot slot wordt het verschijnsel regressie, waarbij kinderen terugvallen in een eerder ontwikkelingsstadium en bijvoorbeeld opnieuw beginnen met bedplassen, ook een aantal keer aangedragen (alleen MOA-medewerkers) (4 keer). Regressie is ook een verschijnsel van traumaverwerking. Door de onzekerheid tijdens de asielprocedure, komen de kinderen echter veelal niet toe aan de verwerking van hun angsten.

In de sociale ontwikkeling signaleren bijna alle professionals problemen in de binding van asielzoekerskinderen aan de mensen om hen heen, wegens de vele verhuizingen en veranderingen in het leven van deze kinderen (14 keer). Ze geven aan te ervaren dat kinderen alleen oppervlakkige relaties aangaan en geen vertrouwen hebben in anderen. De helft van de professionals geeft aan een negatieve vorm van omgang te signaleren (9 keer). Ze noemen hierbij een problematische verhouding tot regels, druk en agressief gedrag en het bestaan van veel onderlinge conflicten. Als toelichting hiervoor geven de professionals het gebrek aan toezicht en structuur vanuit de ouders en het gebrek aan taalvaardigheid, waardoor kinderen

zich op een andere manier uiten. Verder noemt een minderheid van de professionals als risico voor de sociale ontwikkeling, het feit dat kinderen geen relaties kunnen opbouwen met Nederlandse (niet-getraumatiseerde) kinderen (3 keer). De kinderen leven immers in grote mate geïsoleerd van de Nederlandse samenleving. Tot slot signaleert een paar professionals parentificatie, waarbij kinderen (een gedeelte) van de vader/moederrol overnemen (4 keer). Een voorbeeld hiervan is het regelmatig fungeren als tolk voor de ouders.

Wat betreft de sterke kanten van asielzoekerskinderen worden verschillende kenmerken aangedragen door telkens een gedeelte van de professionals. Ze signaleren dat kinderen (graag) naar school gaan (6 keer) en een vermogen hebben om zich van de problemen thuis af te sluiten (5 keer). Verder noemen ze het hebben van contact met andere asielzoekerskinderen (4 keer), hun aanpassingsvermogen (4 keer), de overlevingsdrang (4 keer) en het stressbestendigheidvermogen (4 keer) als sterke kanten van de kinderen.

Samenvattend

De professionals signaleren vooral problemen in de cognitieve, emotionele en sociale ontwikkeling en minder in de lichamelijke. In het laatste ontwikkelingsgebied zien een paar professionals problemen in de groei, gewicht, motoriek en het gebit van kinderen. Meer professionals noemen concentratieproblemen en stagnatie in de cognitieve ontwikkeling. Daarnaast krijgen de kinderen volgens hen geen inzicht in hoe het er in het normale leven aan toegaat. Dit beïnvloedt naast de cognitieve ontwikkeling ook hun sociale ontwikkeling. Kinderen gaan (bijna) alleen om met andere asielzoekerskinderen (met problemen) en kunnen zich hierdoor niet spiegelen aan een normale sociale omgang. De professionals signaleren dan ook dat de sociale omgang problematisch verloopt en ontwikkelt bij asielzoekerskinderen. Daarnaast signaleren ze problemen in de binding bij kinderen, wanneer ze nieuwe contacten aangaan. Wat betreft de emotionele ontwikkeling wijzen de professionals op de negatieve invloed van angstige emoties, zien ze kenmerken van traumaverwerking en merken ze een problematische uiting van emoties.

De oorzaken van bovenstaande problemen in de ontwikkeling van kinderen zien de professionals vooral in het tekortschieten van ouders, ongezonde gewoontes, een ongeschikte en geïsoleerde leefsituatie (woonsituatie, onzekerheid, gedwongen verhuizingen, geen tot weinig contact met de Nederlandse samenleving), ingrijpende gebeurtenissen die zijn meegemaakt en een gebrekkige taalbeheersing.

De professionals zien echter ook sterke kanten in zowel de leefsituatie van het kind als in het kind zelf. Ten eerste signaleren zij de schoolgang en de contacten met asielzoekerskinderen als positieve factoren. Ten tweede zien ze positieve factoren in het kind zelf, zoals het zich af kunnen sluiten voor de problemen thuis, het aanpassingsvermogen, de overlevingsdrang en het stressbestendigheidvermogen.

Leefsituatie

Na de bespreking over de ontwikkeling van asielzoekerskinderen, wordt er nu ingegaan op de ervaringen van professionals over de verschillende leefsituaties van asielzoekerskinderen. Sommige onderwerpen die in het voorgaande stuk (veelal als oorzaak voor problemen in de ontwikkeling) zijn besproken, komen in de volgende paragrafen weer terug, maar dan als risicofactor binnen de leefsituatie.

5.3.1 Het gezin

Het grootste gedeelte van de professionals ervaart de (psychische) problemen van ouders als een risicofactor, met als gevolg dat kinderen en de opvoeding tekortschieten (14 keer). De ouders bieden geen structuur in het dagelijkse leven van hun kinderen en soms is er sprake

van lichamelijke of psychische mishandeling. Wat volgens de professionals zou kunnen bijdragen aan een oplossing voor het tekortschieten van de ouders in het leven van de asielzoekerskinderen zijn kortere procedures en een zinvolle dagbesteding voor ouders. Verder benadrukken ze het belang van voldoende woonruimte met privacy (voor ouders) en willen ze ouders stimuleren tot betrokkenheid bij hun kind. Er zijn verschillende mogelijkheden om lastenverlichting te brengen in de situatie van de ouders. De professionals noemen bijvoorbeeld het organiseren van naschoolse activiteiten voor kinderen en het versterken van het informele netwerk van het gezin. Tot slot geven ze het belang aan van begeleiding/ondersteuning aan de ouders bij de opvoeding en denken ze dat vrijwilligersorganisaties hierbij een rol kunnen spelen.

Bijna de helft van de professionals vindt eenoudergezinnen of incomplete gezinnen een risico voor het opgroeien van kinderen (7 keer). Er zijn alleenstaande ouders en soms is een ouder weggevallen tijdens de vlucht of is er onduidelijkheid over het lot van de ouder. Daarnaast wonen ouders soms in verschillende AZC's omdat ze niet gelijktijdig in Nederland zijn aangekomen. Volgens de professionals ontstaan problemen doordat de alleenstaande ouder de opvoeding niet aan kan. Ze vinden soepelere huisvestingregels in deze gevallen nodig voor gezinsleden die niet gelijktijdig zijn aangekomen in Nederland. Alleenstaande ouders ervaren verder steun van mensen met dezelfde achtergrond die bij hen inwonen. Bij de huisvesting kan hier volgens de professionals rekening mee worden gehouden. Tot slot adviseren de professionals psychologische en maatschappelijke begeleiding van alleenstaande ouders en hun kinderen en wijzen ze op preventieve ondersteuning bij de opvoeding.

Een gedeelte van de professionals vertelt over het ontbreken van privacy wegens ruimtegebrek met de gevolgen voor het gezin (6 keer). Volgens hen krijgen de kinderen spanningen tussen hun ouders sterker mee door het gebrek aan privacy. De professionals pleiten ten eerste voor meer woonruimte met privacy voor de gezinnen. Ten tweede adviseren ze activiteiten voor kinderen buitenshuis te organiseren.

Tot slot noemen sommige professionals het feit dat ouders geen zekerheid kunnen bieden (4 keer). Ze vinden verschillende zaken van belang om de onzekere situatie te verbeteren, zoals stabiliteit in de woonsituatie, meer duidelijkheid over het verloop van de procedure en snellere procedures.

De meerderheid van de professionals verwacht dat in de toekomst kinderen tussen twee werelden in zullen komen te staan en dat dit problemen zal opleveren voor het gezin (10 keer). Ze geven aan dat het kind klem komt te zitten tussen wat als gewoon wordt ervaren thuis en wat gewoon is in de Nederlandse samenleving. Sommige professionals benadrukken dat dit voor kinderen in het AZC soms nu al het geval is. Verder zal het ook een risico zijn voor het kind binnen de leefsituatie 'samenleving'. Bij de bespreking van deze leefsituatie zal daar verder op in worden gegaan. De professionals vinden het belangrijk dat er interactie bestaat tussen de twee verschillende werelden van het kind. Ouders zouden volgens hen gestimuleerd moeten worden deel te nemen aan het leven in de Nederlandse maatschappij en voor de kinderen zouden praatgroepen kunnen worden opgezet.

Verder ervaart de helft van de professionals een problematische integratie als risicofactor (8 keer). Ze geven aan bang te zijn dat het gezin geen werk kan vinden of aansluiting met de Nederlandse samenleving. Verder wijzen de professionals op het risico op onaangepast gedrag van asielzoekers na zo'n tijd in een geïsoleerde situatie geleefd te hebben. Ze ervaren ook dat gezinnen niet vooruitdenken voorbij een mogelijke status. De professionals vinden dat kortere procedures nodig zijn om een problematische integratie te voorkomen. De woonsituatie in het AZC zou vergelijkbaar moeten zijn aan de woonsituatie in de Nederlandse maatschappij om isolatie en onaangepast gedrag te voorkomen. Verder

hebben asielzoekers volgens de professionals een gedegen maatschappijoriëntatie nodig en is aandacht nodig voor het verbeteren van de kansen van asielzoekers op de arbeidsmarkt.

Een klein aantal professionals signaleert het verschijnsel parentificatie, waarbij kinderen de vader/moederrol (gedeeltelijk) overnemen (3 keer). De professionals geven aan dat ze bang zijn dat de kinderen de tolk en begeleider van hun ouders zullen worden. Wat volgens hen bij zou kunnen dragen aan een oplossing is het kind niet te betrekken in zaken die het in principe niet aangaat (wat betekent dat er een tolk zal moeten worden ingehuurd en er geen problemen besproken kunnen worden waar het kind bij is) en in plaats daarvan een hulpverlener het gezin begeleidt naar zelfstandigheid.

Tot slot noemt ook een klein aantal professionals het verwerken van psychische problemen als risicofactor voor het gezin in de toekomst (3 keer). De professionals benadrukken het belang van een sociaal en professioneel netwerk dat hierin ondersteuning kan bieden.

Samenvattend

Risicofactoren in het gezin zien professionals vooral in de afwezigheid of het slecht functioneren van ouders. Ze geven aan dat ouders zich in een lastig parket bevinden. Sommige zijn alleenstaand, ze hebben (psychische) problemen, er is weinig privacy in de woningen en ouders kunnen geen zekerheid bieden aan hun gezin. Ter verbetering van de situatie van het gezin adviseren de professionals de ouders te begeleiden (bij de opvoeding), de leefsituatie te verbeteren, het sociale netwerk van het gezin te versterken en opvang voor de kinderen te organiseren.

Wat betreft de toekomst ervaren de professionals vooral een risico voor het gezin op het gebied van de integratie. Ze verwachten dat het acculturatieproces sneller zal verlopen voor kinderen dan voor de ouders, waardoor kinderen tussen twee werelden komen te staan en de kans op parentificatie toeneemt. Verder noemen ze nog de aanwezigheid van onverwerkte psychische problemen bij gezinsleden. De professionals dragen als oplossing voor de problematische integratie van asielzoekersgezinnen aan al in het AZC te beginnen met een gedegen voorbereiding op integratie in de Nederlandse samenleving. Verder adviseren ze het gezin te begeleiden tijdens de integratie en benadrukken ze het belang van een sociaal netwerk voor de toekomst.

5.3.2 De school

Een gedeelte van de professionals noemt de vele wisselingen waar asielzoekerskinderen mee te maken krijgen als risico binnen de leefsituatie school (7 keer). Ze geven aan dat het zowel voor de kinderen die weggaan als voor de kinderen die blijven, wennen is. Ze vinden dat asielzoekerskinderen niet of veel minder zouden moeten verhuizen, ze structuur nodig hebben en in het geval ze toch moeten verhuizen dit alleen in de zomervakantie zou moeten plaatsvinden.

Ook voor de leefsituatie school wordt het feit dat asielzoekerskinderen geïsoleerd leven van de samenleving door een gedeelte van de professionals genoemd (7 keer). Op school krijgen de kinderen te maken met andere kinderen in een problematische situatie en met verstoord gedrag. Dit gedrag wordt snel overgenomen en de kinderen kunnen zich te weinig spiegelen aan wat normaal aanvaard gedrag is. De professionals noemen als oplossing het overplaatsen van kinderen naar een Nederlandse school zodra de taalbeheersing dat toelaat, het stellen van duidelijke regels en het toewijzen van een Nederlands gezin als begeleider voor een gezin uit het AZC.

Het bestaan van conflicten tussen kinderen onderling wordt verder door sommigen genoemd (4 keer). De professionals vertellen over pesterijen, discriminatie en machtsstrijd tussen de kinderen onderling. Zij geven aan dat het belangrijk is te werken aan de sociale en

communicatieve vaardigheden van de kinderen en de opvoedkundige rol van school te versterken.

Ook de taalontwikkeling van de kinderen ziet een gedeelte van de professionals als een risico (5 keer). Volgens hen dragen goede Nederlandse taalprogramma's voor kinderen, voorbeelden van mensen die correct Nederlands spreken en het contact met Nederlanders bij aan een oplossing. Een paar professionals zien verder problemen in het bestaan van veel niveaoverschillen binnen één groep (3 keer). Het maken van meer niveaugroepen zou volgens hen een oplossing kunnen zijn.

Tot slot wijzen een paar professionals erop dat de begeleiding op scholen voor asielzoekerskinderen wisselend is (3 keer). Goede Nederlandse taalprogramma's en trainingen voor leerkrachten in het kunnen omgaan met de problematieken van asielzoekerskinderen worden aangedragen als mogelijke oplossingen.

Meer dan de helft van de professionals maakt zich zorgen over de wisseling naar een nieuwe (reguliere) school in de toekomst wanneer het kind in Nederland mag blijven (9 keer). Ze geven aan dat de kinderen opnieuw aansluiting zullen moeten vinden met de kinderen in de klas en dat het wennen is aan een nieuwe school. Volgens hen zouden asielzoekerskinderen minder of niet moeten verhuizen tijdens de asielprocedure en tijdens de procedure al een reguliere school kunnen bezoeken. Verder is het zorgdragen voor een goede overdracht van belang en dient de vervolgschool en de Nederlandse kinderen inzicht te krijgen in de situatie van asielzoekerskinderen.

Een gedeelte van de professionals noemt de taal- en leerachterstand van asielzoekerskinderen als risicofactor (6 keer). Ze geven aan dat de kinderen niet bij hun leeftijdsgenootjes in de klas zullen komen en niet hun potentiële opleidingsniveau zullen kunnen halen. Wat volgens hen bij zou kunnen dragen aan een oplossing voor de achterstand op school is het inschakelen van gespecialiseerde instanties, het bieden van extra (taal) ondersteuning en het zorgdragen voor een goede trajectbegeleiding.

Samenvattend

Professionals vinden vooral de vele wisselingen waar asielzoekerskinderen mee te maken krijgen en de geïsoleerdheid van hun bestaan een risico voor de kinderen op school. In de toekomst zullen ze overgeplaatst worden naar een reguliere school. Dit zal opnieuw een overgang voor de kinderen vormen en door hun leerachterstand komen ze niet bij leeftijdsgenootjes in de klas terecht. Verder merken de professionals ook dat de taalontwikkeling van de kinderen een risico vormt en dat er veel niveaoverschillen binnen een klas kunnen bestaan. De begeleiding vanuit scholen is daarnaast niet altijd optimaal. Tot slot signaleert een paar professionals veel conflicten tussen de kinderen onderling.

De professionals vinden dat er niet of minder verhuisd zou moeten worden tijdens de asielperiode, kinderen sneller doorgestuurd kunnen worden naar een reguliere Nederlandse school en contacten met Nederlanders van belang zijn. Daarnaast merken ze op dat de school zowel een onderwijskundige als opvoedkundige taak heeft. Met behulp van begeleiding van buitenaf willen ze de klassen optimaal inrichten wat betreft de niveaoverschillen en op maat gesneden taalonderwijs aanbieden. Voor de opvoedkundige taak vinden de professionals het van belang dat scholen voldoende structuur aanbieden en aandacht besteden aan de sociale en communicatieve vaardigheden van de kinderen. Wanneer kinderen in de toekomst een reguliere school gaan bezoeken benadrukken ze het belang van een goede overgang en het belang van het geven van inzicht aan de nieuwe school en de nieuwe klasgenootjes over de situatie van asielzoekerskinderen.

5.3.3 Vrije tijd en vriendschap

Ook voor het gebied vrije tijd en vriendschap wordt de geïsoleerde leefsituatie van asielzoekerskinderen gesignaleerd door het merendeel van de professionals (12 keer). De situatie waarin ze leven wijkt sterk af van die van Nederlandse kinderen en daarnaast gaan ze eigenlijk alleen om met andere asielzoekerskinderen (met problemen). Volgens de professionals vertonen veel kinderen probleemgedrag en wordt hun gedrag door de intensieve omgang met andere asielzoekerskinderen versterkt. Om de geïsoleerde leefsituatie van asielzoekers te doorbreken vinden professionals dat de leefsituatie in het AZC zoveel mogelijk vergelijkbaar zou moeten zijn met die in de Nederlandse maatschappij. Het leven in kleinere gemeenschappen zou hier een voorbeeld van zijn. Verder kunnen contact gestimuleerd worden met Nederlanders in de buurt, door kinderen bijvoorbeeld lid te laten worden van een club. Als oplossing voor het probleemgedrag dat veel asielzoekerskinderen vertonen noemen ze het organiseren van een activiteitenprogramma voor kinderen.

Het feit dat er weinig activiteiten of speelmogelijkheden zijn voor kinderen wordt door de helft van de professionals genoemd (8 keer). Ze vinden dat ouders voorlichting zouden moeten krijgen over het belang van sociale contacten en buitenspelen. Verder adviseren ze naschoolse activiteiten te organiseren voor kinderen, waarbij bijvoorbeeld ouders en vrijwilligers zouden kunnen worden ingezet.

Een gedeelte van de professionals vindt dat asielzoekersgezinnen tekort hebben aan financiële middelen om deelname van hun kinderen aan sport of sociale activiteiten mogelijk te maken (5 keer). Ze pleiten ten eerste voor de subsidiëring van deze activiteiten voor asielzoekerskinderen. Verder zouden asielzoekersgezinnen betrokken kunnen worden bij activiteiten van het buurtcentrum of activiteiten worden georganiseerd op het AZC.

Volgens sommige professionals is de tijdelijkheid van de contacten van kinderen een probleem binnen de leefsituatie vrije tijd en vriendschap (3 keer). Zij vinden dat er rekening zou moeten worden gehouden met de contacten van kinderen bij het verhuizen van gezinnen. Daarnaast benadrukken zij het belang van een stabiele woonsituatie en het organiseren van activiteiten voor kinderen.

Tot slot noemen evenveel professionals het gebrek aan stimulans vanuit de ouders in het spelen of dat ouders hun kinderen zelfs binnenhouden (3 keer). Volgens de professionals is het belangrijk ouders bewust te maken van het belang van sociale contacten voor hun kinderen en hen te stimuleren om zelf meer te ondernemen met hun kind.

Sommige professionals verwachten dat de hechting van asielzoekerskinderen aan andere kinderen en mensen problemen zal opleveren in de toekomst op het gebied van vrije tijd en vriendschap (3 keer). Ze vinden het zorgelijk dat kinderen telkens opnieuw vriendschappen moeten sluiten. Volgens hen zouden asielzoekersgezinnen tijdens de asielprocedure minder moeten verhuizen.

Samenvattend

Ook binnen de leefsituatie vrije tijd en vriendschap zien de professionals vooral de geïsoleerdheid van het bestaan van asielzoekerskinderen als risicofactor. Ze hebben hierdoor alleen contact met andere asielzoekerskinderen. Daarnaast worden deze contacten gekenmerkt door tijdelijkheid. Voor de toekomst zien de professionals de ervaring van voornamelijk tijdelijke contacten in hun leven ook als risico voor de kinderen. Ze vragen zich af of kinderen zich nog wel zullen kunnen hechten aan andere kinderen. Verder stimuleren ouders de kinderen te weinig tot sociale contacten of activiteiten. De professionals vinden ook dat er te weinig speelmogelijkheden en activiteiten voor de kinderen georganiseerd worden en dat gezinnen te weinig financiële middelen hebben voor deelname aan sportieve en sociale activiteiten buiten het centrum.

De professionals dragen aan dat de woonsituatie vergelijkbaar zou moeten zijn met de woonsituatie van Nederlanders. Contact met Nederlanders zou mogelijk moeten worden gemaakt en gestimuleerd. Verder pleiten de professionals voor voorlichting aan ouders over het belang van sociale contacten voor hun kinderen en willen ze hen stimuleren ook zelf meer activiteiten te ondernemen met hun kinderen. De professionals benadrukken het belang van een stabiele woonsituatie en vinden dat kinderen niet of minder zouden moeten verhuizen. Is een verhuizing toch onvermijdelijk dan zou volgens hen rekening moeten worden gehouden met de contacten van de kinderen bij overplaatsing. Tot slot wijzen de professionals erop dat met subsidie kinderen deel kunnen nemen aan sociale en sportieve voorzieningen buiten het centrum. Door het organiseren van buitenschoolse activiteiten op het AZC worden de kinderen gestimuleerd in zowel het doorbrengen van hun vrije tijd op een opbouwende wijze als in een positieve omgang met elkaar.

5.3.4 De woonsituatie

Bijna alle professionals vinden de krappe behuizing met het tekort aan individuele privacy een risico voor asielzoekerskinderen (16 keer). De professionals pleiten voor meerdere ruimtes per gezin en naschoolse opvang voor de kinderen.

Een gedeelte van de professionals signaleert ook een tekort aan gezinsprivacy (6 keer). Volgens hen draagt het verdelen van één bungalow of unit per gezin en het bieden van eigen sanitaire voorzieningen bij aan een verbetering van de situatie. Verder adviseren zij gezinnen alleen samen te plaatsen als zij daar zelf toestemming voor hebben gegeven.

Sommige professionals karakteriseren de woonsituatie als te onrustig (4 keer). Kinderen gaan volgens hen hierdoor te laat naar bed gaan en kunnen vaak niet slapen. Ze vinden dat er voorlichting zou moeten worden gegeven aan ouders over het belang van structuur in het slaapritme van kinderen.

De concentratie van mensen met (psychische) problemen in het AZC, wordt door een gedeelte van de professionals genoemd als probleem (6 keer). Ze vertellen dat kinderen hierdoor veel zorgwekkende gebeurtenissen meemaken zoals geweld tussen bewoners en zelfmoordpogingen. Volgens hen draagt het aanbieden van kleinschalige opvang bij aan het verbeteren van de situatie. Ze vinden dat meer aandacht nodig is voor de psychosociale aspecten van het leven in een AZC. Verder pleiten ze voor het monitoren van asielzoekerskinderen in het AZC.

Even vaak wordt op de onveiligheid van de woonsituatie gewezen (6 keer). De professionals doelen hiermee op de omgeving, zoals de aanwezigheid van water gecombineerd met het ontbreken van zwemvaardigheden bij de kinderen, maar ook de onveiligheid gecreëerd door de mensen in het AZC zelf. Volgens hen is het van belang de drugs overlast en criminaliteit in de centra aan te pakken en gezinnen van normale huisvesting te voorzien. Wat betreft de onveiligheid gecreëerd door de natuurlijke omgeving benadrukken ze voor alle kinderen zwemles te organiseren.

In de toekomst bestaat volgens sommige professionals de kans dat asielzoekersgezinnen in een slechte woonomgeving worden geplaatst (3 keer). Ze vinden een ruim aanbod van woningen van belang en meerdere mogelijkheden om te weigeren. Verder benadrukken zij het belang van een sociaal netwerk, betaald werk en een goede integratie voor de toekomstige woonomstandigheden.

Samenvattend

De grote meerderheid van de professionals vindt ruimtegebrek met daarmee samenhangend een tekort aan individuele privacy een risicofactor binnen de woonsituatie. Ook het gebrek aan gezinsprivacy wordt genoemd. Verder vinden ze de woonsituatie te onrustig en dragen de

vele mensen met (psychische) problemen op het AZC bij aan een onveilige situatie. In de natuurlijke woonomgeving zien sommige professionals ook onveilige situaties ontstaan voor kinderen. Sommige professionals merken tot slot dat asielzoekersgezinnen in de toekomst vaak in een slechte woonomgeving terecht komen.

Oplossing kunnen volgens de professionals gevonden worden in het voorzien van normale huisvesting voor asielzoekersgezinnen. Dit betekent onder andere dat de woning over voldoende individuele- en gezinsprivacy beschikt en dat factoren die onveiligheid creëren in de woonsituatie aangepakt worden. Er dient volgens de professionals meer aandacht te komen voor de psychosociale aspecten van het wonen in een AZC. In de huidige situaties is buitenschoolse opvang voor kinderen van belang en voorlichting aan de ouders over het belang van structuur in het slaapritme van kinderen. Voor de toekomst vinden professionals dat asielzoekers meer mogelijkheden zouden moeten krijgen om een geschikte woning te vinden en benadrukken ze het belang van integratie (werk en sociaal netwerk).

5.3.5 De samenleving

Bij de leefsituatie gezin hebben we al gezien dat het merendeel van de professionals signaleert dat kinderen tussen twee culturen in komen te staan en dat dit ook gevolgen heeft voor het kind binnen de samenleving (10 keer). Professionals pleiten voor het betrekken van ouders bij het leven in de Nederlandse maatschappij. Praatgroepen voor de kinderen zouden volgens hen steun kunnen bieden doordat ze hun ervaringen met elkaar kunnen delen.

Ook het feit dat asielzoekerskinderen geïsoleerd leven van de Nederlandse samenleving is in eerdere leefsituaties al naar voren gekomen. Voor de leefsituatie samenleving wordt het echter ook door meer dan de helft van de professionals genoemd (9 keer). Asielzoekerskinderen vinden volgens hen geen aansluiting vinden in de Nederlandse samenleving, waardoor er ook geen binding met het land kan ontstaan. Ze pleiten voor korte procedures, een gedegen maatschappijoriëntatie en een goed sociaal netwerk om dit tegen te kunnen gaan.

Even vaak wordt er gewezen op de vooroordelen vanuit de samenleving ten opzichte van asielzoekers (7 keer). Volgens de professionals is een betere integratie, het kweken van begrip voor de situatie van asielzoekers en het stimuleren van tolerantie binnen de samenleving van belang.

Voor de toekomst is meer dan de helft van de professionals bezorgd over problemen bij de integratie (9 keer). Zij geven aan angst te hebben voor marginalisatie van asielzoekersgezinnen en het ontbreken van binding aan onze samenleving. Volgens hen zou een goed sociaal netwerk en integratie bij kunnen dragen aan een oplossing.

Een gedeelte van de professionals ziet verder een risico in het bestaan van vooroordelen vanuit de samenleving ten opzichte van asielzoekers (5 keer). Volgens hen is een positievere opstelling vanuit de media, meer interactie tussen asielzoekers en de samenleving en de overdracht van inzicht rondom de situatie van asielzoekers van belang.

Samenvattend

Opnieuw valt op dat een groot gedeelte van de professionals als risicofactor de geïsoleerde positie van het kind ten opzichte van de samenleving noemt. Zowel nu als in de toekomst zien ze verder dat het kind tussen twee culturen komt te staan en dat er vanuit de samenleving veel vooroordelen bestaan over asielzoekers. Tot slot vinden ze een problematische integratie van asielzoekersgezinnen een risicofactor.

Oplossingen liggen volgens de professionals in korte procedures, een goed sociaal netwerk en een gedegen maatschappijoriëntatie aan de kant van asielzoekers. Aan de andere kant benadrukken ze dat de samenleving ook zou moeten worden voorgelicht over de situatie

van asielzoekers en dat onderling contact gestimuleerd kan worden. Verder vinden de professionals dat ouders meer betrokken kunnen worden in de wereld van het kind en willen ze kinderen hun ervaringen laten delen door middel van praatgroepen.

5.4 Vergelijking resultaten

- **In hoeverre komt de beleving van deze twee groepen met elkaar overeen?**

Na de resultaten van beide deelonderzoeken te hebben beschreven, worden in deze paragraaf de resultaten van deelonderzoek I met de resultaten van deelonderzoek II vergeleken. In deelonderzoek I staat de beleving van asielzoekerskinderen van hun leefsituatie centraal. Bij deelonderzoek II gaat het om de beleving van professionals werkzaam met asielzoekerskinderen. De vergelijking is per leefsituatie getrokken.

5.4.1 Het gezin

Wanneer de resultaten van de twee deelonderzoeken voor de leefsituatie gezin worden vergeleken, dan valt op dat beide groepen noemen dat ouders problemen hebben. Bijna alle professionals vinden dat kinderen en de opvoeding tekortschieten wegens de (psychische) problemen van ouders. Van de kinderen merkt een aantal op dat hun ouders problemen hebben of dat hun ouders regelmatig afwezig zijn. Ook het feit dat kinderen vertellen over problemen met (jongere) broers of zussen kan wijzen op onvoldoende betrokkenheid vanuit de ouders. Bijna de helft van de kinderen is echter ook positief over de omgang die ze met hun ouders hebben en ongeveer alle kinderen spreken over activiteiten die ze als gezin ondernemen.

Als oplossing voor de problemen van ouders, noemen beide groepen het (sneller) verstrekken van een verblijfsstatus en het aanbieden van ondersteuning. De professionals wijzen op het belang van een sterk informeel netwerk en de kinderen onderstrepen dit in hun verhalen. Zij zijn enthousiast over de sociale contacten met hun gezin. Door verhuizingen tijdens de asielprocedure komen deze netwerken echter onder druk te staan. Verder noemen de professionals nog het verbeteren van de leefsituatie van gezinnen en het organiseren van buitenschoolse opvang voor kinderen als mogelijke verbetering van de situatie van het gezin.

Wordt er gekeken naar verschillen in wat de groepen aandragen, dan zien we dat de professionals eenoudergezinnen als risicofactor benoemen, maar dat de kinderen hier niet over vertellen. Uit de interviews blijkt echter dat dit onderwerp wel gevoelig ligt voor de kinderen, wat erop zou kunnen wijzen dat zij het ook negatief beleven. Verder benoemen de kinderen niet de negatieve invloed van het ontbreken van privacy op hun gezinsbanden en ook praten ze ook niet over het feit dat hun ouders geen zekerheid kunnen bieden. Deze onderwerpen zijn echter wel aangedragen door de professionals. Wat enkele kinderen, in tegenstelling tot de professionals noemen, is de negatieve omgang met hun broers en zussen. Een gedeelte benadrukt echter ook dat hun broers en zussen erg belangrijk voor ze zijn, ze steun van hen ervaren en graag veel met hen spelen.

Wanneer gekeken wordt naar de verwachtingen van de toekomst wanneer asielzoekerskinderen in Nederland zouden mogen blijven, dan is er weinig overlap te vinden tussen de beleving van de kinderen en de professionals. De professionals maken zich vooral zorgen om een problematische integratie van de gezinnen en het tussen twee werelden komen te staan van kinderen. Sommige professionals noemen verder nog het verschijnsel parentificatie en het aanhouden van psychische problemen. De kinderen echter zien vooral uit naar de toekomst en ervaren een status en eigen huis als hun sleutel tot geluk. Slechts een enkel kind lijkt zich bewust dat sommige veranderingen ook negatief kunnen zijn.

5.4.2 De school

Kijken we naar de resultaten voor de leefsituatie school, dan zien we dat er veel overeenkomsten bestaan tussen de belevingen van de twee groepen. Ten eerste worden de wisselingen wegens verhuizingen genoemd als negatieve factor. Beide groepen benadrukken het belang van zekerheid en geven aan dat verhuizingen voorkomen zouden moeten worden. Ook het bestaan van conflicten tussen kinderen onderling wordt door beide groepen negatief ervaren. De aangedragen oplossingen voor de conflicten tussen kinderen onderling komen overeen en richten zich op het versterken van de sociale en communicatieve vaardigheden van de kinderen. Ten derde signaleren professionals als negatieve factor het feit dat kinderen geïsoleerd leven ten opzichte van de Nederlandse samenleving. Een paar kinderen lijkt dit te herkennen als ze over de school in de toekomst spreken. Ze zien daar naar uit want ze gaan liever om met Nederlandse kinderen dan met asielzoekerskinderen. Een vierde overeenkomst ligt in de negatieve beleving van niveauverschillen binnen leeftijdsgroepen. De professionals dragen als oplossing het maken van meer niveaugroepen aan, het stimuleren van interactie met Nederlanders en goede taalprogramma's. De kinderen willen graag duidelijkheid over wat van hen verwacht wordt qua leertaken en willen bij hun leeftijdsgenootjes en vriendjes in de klas blijven. In de bespreking van de sterke kanten van asielzoekerskinderen signaleren professionals ten vijfde, dat kinderen graag naar school gaan. Over het algemeen zijn de kinderen ook erg enthousiast over de verschillende aspecten van school.

Wanneer gekeken wordt naar de toekomst, vindt de helft van de professionals de (zoveelste) overplaatsing naar een nieuwe school een risicofactor. Zij maken zich onder andere zorgen om de taal- en leerachterstand van de kinderen. Sommige kinderen zien ook op tegen overplaatsing naar een reguliere school en geven aan bang te zijn 'dom' gevonden te zullen worden wegens hun taalachterstand. De meeste kinderen hebben echter positieve verwachtingen over het gaan naar een nieuwe (reguliere) school.

5.4.3 Vrije tijd en vriendschap

Het contact maken met andere asielzoekerskinderen is door een sommige professionals genoemd als sterke kant van asielzoekerskinderen en uit alle verhalen van de kinderen blijkt dit ook zo te zijn. Bijna alle kinderen vertellen namelijk hoe belangrijk vriendschap voor hen is. Het grootste gedeelte van de kinderen is echter negatief over het contact met andere kinderen op het AZC. Daarnaast vertellen een aantal kinderen dat hun vriendschappen niet zonder zorgen zijn. De professionals bevestigen dit. Zij noemen het feit dat asielzoekerskinderen geïsoleerd leven van de samenleving en daardoor alleen omgaan met andere asielzoekerskinderen met problemen. Ze geven aan dat de manier van omgang tussen deze kinderen onder andere hierdoor problemen kent. Wat betreft oplossingen willen de kinderen graag dat de situatie met hun vrienden in orde is en dat de omgang met andere kinderen op het AZC positief verloopt. De professionals noemen oplossingen in de trant van meer contact met Nederlanders, de leefsituatie in het AZC vergelijkbaar maken met die in de samenleving en het opzetten van een activiteitenprogramma voor kinderen. Verder vinden zowel de kinderen als de professionals de verhuizingen een negatieve factor. Ook in de aangedragen oplossingen voor de verhuizingen komen veel overeenkomsten terug. Zowel de professionals als de kinderen pleiten voor het stoppen van verhuizen van gezinnen en het geven van een stabiele woonsituatie. De kinderen willen verder bij hun vrienden te zijn en de professionals adviseren om bij het verhuizen rekening te houden met de contacten van de kinderen.

Verschillend in de ervaringen van de kinderen en professionals is dat de laatste groep vindt dat er te weinig activiteiten- en speelmogelijkheden voor de kinderen zijn. De kinderen praten echter uitgebreid over wat ze allemaal wel niet (buitenshuis) spelen en ook over de speelvoorzieningen op het AZC zijn de kinderen positief. Een paar kinderen geeft echter wel

aan het negatief te vinden wanneer het slecht weer is en ze binnen moeten spelen. Binnen is namelijk minder speelruimte voorhanden. De oplossingen van de twee groepen komen wel weer overeen en liggen op het gebied van het organiseren van buitenschoolse activiteiten voor kinderen. Een aantal kinderen is ook erg positief over activiteiten die (in het verleden) voor hen georganiseerd zijn. De professionals vinden verder nog dat ouders hun kinderen te weinig stimuleren in het spelen of aangaan van sociale contacten met andere kinderen.

Wat betreft de toekomst maken enkele professionals zich zorgen in hoeverre de kinderen zich nog zullen kunnen binden aan nieuwe kinderen die ze ontmoeten. Een aantal kinderen geeft ook aan er tegenop te zien weer afscheid te moeten nemen van huidige vrienden. De meeste kinderen kijken echter uit naar het contact dat ze met nieuwe kinderen zullen krijgen.

5.4.4 De woonsituatie

In de beleving van de kinderen en professionals over de woonsituatie bestaan een paar verschillen. Dit komt vooral doordat de kinderen verschillen in hun beleving over hun woonsituatie. De professionals noemen bijvoorbeeld het gebrek aan ruimte en individuele en gezinsprivacy als risicofactor. Door een gedeelte van de kinderen wordt dit ook zo ervaren. Andere kinderen hebben hier echter geen problemen mee. Ze vinden hun woning goed, ervaren steun van het intens samenwonen met hun gezinsleden, of vinden het gezellig om met meerdere gezinnen samen te wonen.

Er zijn ook overeenkomsten te vinden. In beide groepen zijn er een aantal die de woonsituatie onrustig beleven, wat een negatieve invloed heeft op de (nacht)rust. Verder wordt regelmatig door de professionals benadrukt dat asielzoekerskinderen geïsoleerd leven in de maatschappij. De kinderen geven aan het negatief te vinden dat ze op afstand leven van Nederlandse woonkernen. Wat vervolgens de bewoners van het AZC betreft, in beide groepen is er een gedeelte dat aangeeft dat er problemen zijn. De professionals spreken over een hoge concentratie mensen met (psychische) problemen en de kinderen vertellen over mensen met rare gewoontes of het voorkomen van criminaliteit. Dit laatste punt wordt ook door een aantal professionals gesignaleerd. De kinderen geven aan dat ze zich veiliger voelen met de sociale betrokkenheid van de bewoners op het AZC en het toezicht van de COA. Als verbetering van de woonsituatie dragen de professionals ten eerste aan de woonsituatie vergelijkbaar te maken met de Nederlandse woonsituatie. Risicosituaties voor de veiligheid van de kinderen zouden moeten worden aangepakt en aandacht is nodig voor de psychosociale aspecten van het AZC. De kinderen geven echter aan dat ze de grootschalige opvang leuk vinden omdat dit betekent dat er meer potentiële vrienden zijn. Ook het feit dat alles dichtbij is wordt door hen positief ervaren.

Wanneer gekeken wordt naar de toekomst zien we dat verschillende professionals zich zorgen maken dat veel asielzoekersgezinnen met een status in een slechte woonsituatie terechtkomen. Een groot aantal kinderen ziet echter erg uit naar een nieuwe woning. Ze geven aan dat het dan hun eigen huis zal zijn en verwachten dat het groter zal zijn dan hun huidige woning.

5.4.5 De samenleving

Wanneer de beleving van de kinderen en professionals wordt vergeleken voor de samenleving, is te zien dat beide groepen de bijzondere leefsituatie van asielzoekerskinderen negatief waarderen. De professionals noemen de leefsituatie van de kinderen geïsoleerd en afwijkend van die van Nederlandse kinderen. Bijna de helft van de kinderen vertelt over de beperkingen en de onzekerheid die het leven als asielzoeker met zich meebrengt. Letten we op de geïsoleerdheid waar veel professionals op wijzen, dan valt op dat de kinderen maar heel weinig vertellen over contact met Nederland of Nederlanders. Er zijn maar een paar kinderen

met Nederlandse vrienden. De anderen vertellen over incidenteel contact met Nederlanders in functie, zoals de politieagent of buschauffeur.

Er bestaan ook verschillen tussen de ervaringen van de twee groepen. De kinderen spreken overwegend positief over contact met Nederlanders of de Nederlandse samenleving. De professionals ervaren echter dat er veel vooroordelen bij Nederlanders bestaan over asielzoekers. Een gedeelte van de professionals ziet verder dat kinderen tussen twee culturen komen te staan. De kinderen spreken hier niet over, maar een aantal van hen vertelt wel over verschillen tussen hen en Nederlandse kinderen.

Wat betreft de toekomst zijn er weer weinig overeenkomsten tussen de twee groepen te vinden. De kinderen geven aan uit te zien naar het einde van de beperkingen waar ze nu mee te maken hebben. De punten aangedragen door de professionals, zoals een problematische integratie, het tussen twee culturen in komen te staan of geconfronteerd worden met vooroordelen vanuit de samenleving, worden door hen niet genoemd.

6. Conclusies

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden conclusies getrokken op basis van de resultaten van het onderzoek. Hiermee wordt inzicht gegeven in hoe de leefsituatie van asielzoekerskinderen met het oog op integratie beleefd wordt. Ten eerste door asielzoekerskinderen en ten tweede door professionals werkzaam met deze kinderen. Daarna volgen conclusies over de vergelijking van de beleving van deze twee groepen. De kinderen zijn in de leeftijd van zes tot twaalf jaar en woonachtig in het AZC Dronten. De professionals zijn werkzaam als leerkracht, woonbegeleider of MOA-medewerker. De conclusies worden weergegeven aan de hand van de deelvragen van het onderzoek.

6.2 Conclusies deelonderzoek I

- *Hoe beleven asielzoekerskinderen hun leefsituatie met het oog op integratie?*

De resultaten van de beleving van asielzoekerskinderen komt in grote mate overeen met de resultaten uit het leefwereldonderzoek van Van Diessen (2004). Bij een aantal onderwerpen vullen de onderzoeken elkaar aan en slechts een enkele maal lopen de resultaten uiteen.

Het blijkt dat asielzoekerskinderen het contact met hun gezin erg belangrijk vinden. Het gezin is meestal een vertrouwde plek waar steun gevonden kan worden en waar de kinderen graag spelen met broers of zussen. Soms ontbreekt deze steun of vormt het gezin zelfs een bron van zorgen en problemen voor de kinderen. Deze resultaten sluiten aan bij de gegevens van eerder onderzoek (Adriani & Smit, 1998; Pels & De Gruijter, 2005; Van Diessen, 2004), waarin naar voren komt dat ouders vaak verminderd beschikbaar zijn gedurende de asielperiode en dat kinderen de gevolgen hiervan merken. De huidige resultaten benadrukken verder dat broers en zussen niet alleen de trouwste speelmaatjes vormen, zoals in het onderzoek van Van Diessen (2004), maar soms ook voor (extra) problemen zorgen.

Een erg belangrijk onderdeel van de leefwereld vinden asielzoekerskinderen hun vriendschappen. Volgens hen maakt contact met vrienden het leven in het AZC veel leuker. In de omgang met andere kinderen op het AZC bestaan echter veel problemen. Ruzies en pesterijen beïnvloeden zowel de beleving van hun vrije tijd als hun tijd op school.

Over het algemeen gaan de kinderen echter graag naar school, zoals ook al uit eerder onderzoek blijkt (Hogehorst, 2005). Ze zijn trots op zichzelf als ze presteren of beloond worden en ze genieten van de verschillende activiteiten die er plaatsvinden. De leerkrachten hebben een belangrijke steunende functie in het leven van de kinderen. De kinderen vinden het echter niet leuk wanneer ze niet weten wat ze kunnen verwachten. Met name in verband met verhuizingen speelt deze factor een rol.

De regelmatige verhuizingen lopen als een rode draad door de leefwereld van de kinderen. Op alle leefsituaties blijken zij een negatieve invloed te hebben en juist die factoren te ondermijnen waar de kinderen enthousiast over zijn. Ten eerste wordt het sociale netwerk van het gezin regelmatig verbroken en zijn vriendschappen van de kinderen van korte duur en op lange afstand moeilijk te onderhouden. Ten tweede zijn de school-, woon- en speelsituaties instabiel. Het kost de kinderen ook moeite om steeds te wennen aan nieuwe omstandigheden en contacten. Ten derde leven de kinderen in onzekerheid dat zij of iemand anders binnenkort weer vertrekt. Hoewel uit eerder onderzoek (Zdrnja, 2004) blijkt dat jonge kinderen de verhuizingen accepteren als deel van hun leven, laten de resultaten van dit onderzoek duidelijk zien dat ook zij vinden dat de verhuizingen hun leefsituatie negatief beïnvloeden. Naast de onzekerheid rondom een status, benoemen de kinderen de gedwongen verhuizingen als de grootste beperking van hun leven als asielzoeker.

Voor het doorbrengen van vrije tijd bieden het terrein en de landelijke omgeving van het AZC Dronten uitgebreide speelmogelijkheden. In de zomermaanden, waarin de interviews

zijn afgenomen, wordt hier door de kinderen volop gebruik van gemaakt. Ze spelen ook veel binnenshuis, maar geven aan daar soms hinder van het ruimtegebrek te ondervinden. De afstand naar nabijgelegen woonkernen geeft daarnaast minder gelegenheid om te winkelen of gebruik te maken van andere voorzieningen.

De kinderen verschillen in hun beleving van de woonsituatie. Dit geldt zowel voor de omgang met bewoners op het AZC als voor de grootte van de woning en de hoeveelheid individuele- en gezinsprivacy. Verschillende factoren lijken mee te spelen bij het ontwikkelen van een negatieve dan wel positieve beleving van de woonsituatie. De beleving van de personen in de omgeving van kinderen spelen bijvoorbeeld een rol of wanneer duidelijk beperkingen worden ervaren door de kinderen in hun dagelijks functioneren. Veel kinderen hebben daarnaast nog geen idee van wat volgens hen een normale woonsituatie is. Sommige kinderen leven al het grootste gedeelte van hun leven in een AZC en zijn dan ook niet anders gewend.

Onbegrip en vooroordelen vanuit de Nederlandse samenleving, waar de kinderen in het onderzoek van Van Diessen (2004) over spreken, komen in dit onderzoek niet terug. De kinderen zijn juist erg positief over de Nederlandse samenleving en haar inwoners. Uit wat ze vertellen blijkt echter dat de interactie met de maatschappij minimaal is. Slechts een enkeling kent Nederlanders persoonlijk. Wel wordt een verschil tussen henzelf en Nederlanders ervaren en verlangen zij ernaar om net als Nederlandse kinderen te zijn.

Wat betreft de toekomst worden een verblijfsvergunning en een eigen huis door de kinderen gezien als de sleutels waarmee hun dromen kunnen gaan uitkomen. Ze hebben hoge verwachtingen over hun nieuwe levensomstandigheden, zoals een eigen (groter) huis, veel speelgoed, leukere kinderen en beter onderwijs. Ook voor de rest van hun gezin zien de kinderen het geluk tegemoet stromen. Slechts een enkeling beseft dat er nieuwe verantwoordelijkheden zullen komen voor hun gezin, aangezien ze niet langer afhankelijk zijn in hun levensonderhoud van het COA. Uit onderzoek naar de integratie van asielzoekers (Klaver e.a., 2005; Pels & De Gruijter, 2005) blijkt dat de sociaal-economische situatie voor asielzoekers ook niet rooskleurig is. Slechts een klein gedeelte heeft werk en het grootste gedeelte kampt met financiële zorgen. Het is dus de vraag in hoeverre de verwachtingen van de kinderen over hun nieuwe levensomstandigheden realiteit kunnen worden.

Over het contact leggen met Nederlandse kinderen verschillen de kinderen met elkaar in mate van enthousiasme. Er bestaan hoge verwachtingen, terwijl andere kinderen meer afwachtend zijn. Dit laatste lijkt meer reëel, aangezien uit eerder onderzoek blijkt dat asielzoekerskinderen een beetje tot veel gepest worden (Pels & De Gruijter, 2005). Tot slot zien de kinderen er tegenop om afscheid te moeten nemen van hun huidige vrienden en contacten.

- *Welke oplossingen dragen zij aan voor de door hun ervaren problemen?*

Oplossingen die de kinderen noemen voor hun problemen zijn vooral het inschakelen van volwassenen (ouders en leerkrachten) of het zelf ingrijpen. Ze vertonen dan bijvoorbeeld ontwijkgedrag of proberen verbetering in de situatie aan te brengen. In sommige gevallen, zoals bij psychische problemen van ouders, kan het kind echter weinig aan de oorzaken van een situatie doen.

Oplossingen die volgens de kinderen bij kunnen dragen aan verbetering van de situatie, zijn hulp voor ouders bij (praktische) problemen, stabiliteit in hun leefsituatie, geen gedwongen verhuizingen en een grotere of normale woning. Volgens hen kan de COA hierin een rol spelen. De kinderen verlangen verder naar het hebben van veel vriendschappelijke contacten en het samenzijn met vrienden van vroeger. In het stimuleren van een normale en respectvolle omgang tussen kinderen onderling vinden ze dat de school een bijdrage zou

kunnen leveren. Daarnaast kunnen leerkrachten helpen bij het geven van inzicht in van wat van hen verwacht wordt op (een nieuwe) school. De school wordt ook genoemd als potentiële locatie om kinderactiviteiten te organiseren wanneer de speelmogelijkheden beperkt zijn (bijvoorbeeld slecht weer of krappe behuizing). Voor veel situaties noemen de kinderen een status als oplossing. Vanaf het begin zouden de kinderen eigenlijk al een status met een eigen huis willen. Voor het afleggen van de afstand naar woonplaatsen in de buurt vinden de kinderen goede verbindingsmogelijkheden belangrijk. Ze willen verder net zo zijn als alle andere kinderen. In de toekomst denken de kinderen tot slot dat de leerkrachten en kinderen op de nieuwe school hen kunnen helpen om zich snel thuis te voelen.

6.3 Conclusies deelonderzoek II

- *Hoe beleven professionals de ontwikkeling van asielzoekerskinderen?*

Professionals ervaren verschillende problemen in de ontwikkeling van asielzoekerskinderen. In de lichamelijke ontwikkeling worden problemen genoemd op het gebied van groei, gewicht, motoriek en mondhygiëne. De voornaamste problemen liggen volgens de professionals echter op de andere ontwikkelingsgebieden. Voor de cognitieve ontwikkeling noemen ze het bestaan van concentratieproblemen, stagnatie in de cognitieve ontwikkeling en onbekendheid met het normale leven. In de emotionele ontwikkeling ervaren ze het bestaan veel angstige emoties, een problematische uiting van emoties en signalen die wijzen op traumaverwerking. En wat betreft de sociale ontwikkeling geven ze aan dat asielzoekerskinderen een problematische sociale omgang hebben met elkaar en moeite hebben zich te binden aan nieuwe kinderen of mensen.

De oorzaken van bovenstaande problemen in de ontwikkeling van kinderen liggen volgens de professionals vooral in het tekortschieten van ouders, ongezonde leefgewoontes, een ongeschikte en geïsoleerde leefsituatie (woonsituatie, onzekerheid, gedwongen verhuizingen, geen tot weinig contact met Nederlanders of de Nederlandse samenleving), ingrijpende gebeurtenissen (uit het verleden) en een gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal.

De professionals zien echter ook sterke kanten in zowel de leefsituatie van het kind als in het kind zelf. Zij noemen de schoolgang, het contact met andere asielzoekerskinderen, het zich af kunnen sluiten voor problemen thuis en het aanpassingsvermogen, de overlevingsdrang en het stressbestendigheidvermogen van kinderen.

- *Hoe beleven professionals de leefsituatie van asielzoekerskinderen met het oog op integratie?*

Professionals beleven de leefsituatie van asielzoekerskinderen vooral als geïsoleerd van de rest van de samenleving. Ze zien hierin risico's voor het schoolbezoek van de kinderen, hun besteding van vrije tijd en de relatie die de kinderen hebben tot de samenleving. Kinderen krijgen vanuit hun geïsoleerde positie een minimum aan inzicht in het leven buiten het AZC en hebben weinig contact met Nederlanders. Ze kunnen zich hierdoor niet spiegelen aan Nederlandse kinderen met sociaal aanvaard gedrag, maar versterken elkaar in een verstoorde omgang. Daarnaast geven de professionals aan vanuit de samenleving veel vooroordelen en een negatieve beeldvorming over asielzoekers te ervaren. Dit sluit aan bij de resultaten van eerder onderzoek (Van Diessen, 2004; Klaver e.a., 2005) waaruit blijkt dat asielzoekers zich onbegrepen voelen en te maken hebben met discriminatie. Samen met de geïsoleerde positie van asielzoekerskinderen werkt dit volgens de professionals nu, maar vooral in de toekomst, niet stimulerend voor de binding van de kinderen aan de Nederlandse samenleving.

Bij het doorbrengen van hun vrije tijd vinden de professionals dat er een tekort bestaat aan speelvoorzieningen en activiteiten voor kinderen. Voor deelname aan sportieve en sociale activiteiten buiten het AZC schieten de financiële middelen van asielzoekersgezinnen vaak

tekort. Eerder onderzoek bevestigt dat kinderen zich vaak vervelen op het AZC (Van Diessen, 2004). Verder signaleren zij dat ouders weinig stimuleren tot spel of sociale contacten en zelf ook niet veel ondernemen met hun kinderen.

Ouders hebben volgens de professionals vaak te kampen met verschillende problemen waardoor ze in hun rol van opvoeder tekortschieten. Veel ouders zijn alleenstaand, ze hebben psychische problemen en ervaren onmacht doordat ze geen zekerheid kunnen bieden aan hun gezin. Ook voor de toekomst zien de professionals vanuit de ouders de nodige problemen ontstaan. Ze verwachten moeite bij integratie, terwijl dit bij de kinderen soepeler zal verlopen. Het gevolg is dat kinderen in een spagaat terechtkomen tussen hun wereld thuis en hun wereld op school. Kinderen gaan taken overnemen van hun ouders, terwijl dit eigenlijk nog niet bij hun leeftijdsfase past (parentificatie). Het beeld dat professionals schetsen van de problemen binnen het gezin komt overeen met de resultaten uit eerder onderzoek (Mooren e.a., 1993; Adriani & Smit, 1998; Van Diessen, 2004). Daarin worden nog andere oorzaken voor de problemen van de ouders genoemd zoals veranderingen in het leefpatroon en de gezinsstructuur van asielzoekersgezinnen en het bestaan van relatieproblemen tussen ouders.

De problemen van ouders zijn voor kinderen extra zichtbaar door het ontbreken van privacy in de woonruimtes. De professionals vinden de woonsituatie daarnaast te onrustig en de woningen te klein. Ze wijzen ook op een tekort aan gezinsprivacy. De confrontatie op het AZC met volwassenen met (psychische) problemen zorgt volgens hen verder voor een onveilige beleving van de situatie.

De situatie van asielkinderen wordt gekarakteriseerd als instabiel. De kinderen krijgen te maken met verschillende verhuizingen die een negatieve invloed hebben op het functioneren op school en de beleving van (vriendschappelijke) contacten. Professionals maken zich vanuit deze achtergrond zorgen over de hechtingsmogelijkheden van asielzoekerskinderen in de toekomst.

Naast de instabiliteit en de al eerder genoemde geïsoleerdheid van de school, signaleren de professionals ook het presteren van kinderen binnen het onderwijs als probleem. Er bestaan niveauverschillen binnen de klas, de kinderen hebben een leer- en taalontwikkelingachterstand opgelopen en het is de vraag in hoeverre scholen hiervoor zijn toegerust. Ook in de toekomst zal het functioneren van de kinderen op school problemen kunnen geven. Uit het onderzoek van Mulder (2000) blijkt dat asielzoekerskinderen gemiddeld een half jaar ouder zijn dan hun klasgenoten. Tussen de kinderen bestaan echter grote verschillen en dit lijkt samen te hangen met het land van herkomst.

- *Welke oplossingen dragen zij aan voor de door hun ervaren problemen?*

Het verbeteren van de leefsituatie van asielzoekerskinderen begint volgens de professionals vooral met het verbeteren van de situatie van de ouders. Dit kan op verschillende manieren. Aan de ene kant door actief ondersteuning te bieden aan de ouders. Ten eerste bij de verwerking van (psychische) problemen van de ouders. Ten tweede bij de opvoeding van de kinderen en ten derde door het verlichten van de lasten van ouders (door bijvoorbeeld buitenschoolse opvang voor kinderen te organiseren). Aan de andere kant wordt de situatie van verbeterd door het mogelijk maken van een normaal gezinsleven. Het aanbieden van een gezonde woonsituatie en het verschaffen van een sociaal netwerk is hierbij van belang. Bij een gezonde woonsituatie denken de professionals vooral aan stabiliteit (geen of minder verhuizingen), voldoende individuele privacy, het aanpakken van factoren die tot onveiligheid leiden (bijvoorbeeld criminaliteit) en het rekening houden met de psychosociale aspecten van het leven in een AZC.

Uit de resultaten blijkt dat verwacht wordt dat het versterken van de positie van ouders niet voldoende zal zijn. De professionals zien daarom een extra taak voor de school weggelegd. Naast de onderwijskundige functie, welke ook al meer aandacht vergt wegens de

diversiteit aan niveaus binnen de klas, zullen scholen ook (meer) opvoedkundige taken moeten vervullen. Aandacht is bijvoorbeeld nodig voor het ontwikkelen van de communicatieve en sociale vaardigheden van kinderen. Met extra begeleiding zullen scholen daarnaast beter toegerust zijn in deze taak. Een instabiele schoolomgeving lijkt de onderwijskundige en opvoedkundige taak van school te ondermijnen. De professionals pleiten dan ook voor het stoppen of sterk verminderen van het verhuizen van kinderen.

De professionals benadrukken ook het belang van een stimulerende vrijetijdsbesteding voor kinderen. Door buitenschoolse opvang en het organiseren van activiteiten voor kinderen worden niet alleen de ouders ontlast, maar krijgen de kinderen een kans om eventuele problemen thuis te vergeten en gewoon even kind te zijn. Vanuit de begeleiding kan een corrigerende en stimulerende werking uitgaan, waardoor de kinderen leren om op een positieve manier met elkaar om te gaan.

Verder is het volgens de professionals nodig dat asielzoekerskinderen en hun gezinnen deel gaan nemen aan de Nederlandse samenleving. Door het stimuleren en mogelijk maken van interactie met Nederlanders kan dit verbeteren. Het doorsturen naar een reguliere Nederlandse school en het verstrekken van subsidie voor deelname aan sociale en sportieve activiteiten buiten het AZC, zijn hiervan voorbeelden. Daarnaast draagt volgens de professionals het vergelijkbaar maken van de woonsituatie in het AZC met de woonsituatie in de Nederlandse maatschappij bij aan de doorbreking van het isolement van asielzoekers.

Wanneer asielzoekersgezinnen al gedurende de asielperiode deel uitmaken van de samenleving, verwachten de professionals dat dit een positieve uitwerking zal hebben op hun integratie. Integratie is volgens hen zowel de verantwoordelijkheid van asielzoekers als van Nederlanders. Een gedegen maatschappijoriëntatie is nodig om asielzoekers beter toe te rusten voor hun integratie in Nederland. Met voorlichting over de situatie van asielzoekers kunnen Nederlanders meer begrip leren opbrengen voor hun situatie.

In de toekomst liggen oplossingen volgens de professionals vooral in het stimuleren van een voorspoedige integratie en het betrekken van ouders bij het leven van hun kinderen, zodat verschillende werelden niet te ver uit elkaar groeien. Voor asielzoekerskinderen kunnen lotgenootgroepen een uitlaatklep vormen om hun ervaringen in het nieuwe vaderland te delen.

6.4 Conclusies vergelijking resultaten

- *In hoeverre komt de beleving van deze twee groepen met elkaar overeen?*

Wanneer de resultaten met elkaar worden vergeleken, valt op dat zowel overeenkomsten als verschillen tussen de beleving van de asielzoekerskinderen en professionals bestaan. Eerst zal worden ingegaan op de overeenkomsten. Beide groepen signaleren problemen bij de ouders en onderstrepen in relatie daarmee het belang van een sociaal netwerk. Zorgwekkend in dit licht zijn de regelmatige verhuizingen, waardoor een sterk netwerk weinig kans krijgt zich op te bouwen of te handhaven.

Verder zijn er vooral op het gebied van school overeenkomsten, zoals in de positieve bijdrage die aan school wordt toegekend, maar ook in verschillende risicofactoren die deze positieve bijdrage lijken te ondermijnen. Voorbeelden hiervan zijn de regelmatige verhuizingen, de conflicten tussen kinderen onderling, de geïsoleerde positie ten opzichte van het reguliere onderwijs en de niveauverschillen tussen kinderen. Er bestaat binnen beide groepen behoefte aan stabiliteit en regelmaat op school. Daarnaast noemen dragen zowel de kinderen als professionals oplossingen aan die wijzen op de noodzaak van uitbreiding van de opvoedkundige taak. Voor de toekomst zien de kinderen en professionals op tegen de taalachterstand vergeleken met Nederlandse kinderen en de zoveelste wisseling naar een nieuwe school.

De contacten tussen asielzoekerskinderen vinden beide groepen waardevol, maar ook verschillende problemen worden gesignaleerd. Zo lijken terugkerende conflicten de omgang

tussen de kinderen te kenmerken en bieden vriendschappen gezien de (problematische) situatie waarin ze zich bevinden, weinig zorgeloze afleiding, zoals ook Van Diessen (2004) al onderstreepte in haar onderzoek. De professionals en de kinderen geven aan dat er behoefte bestaat aan interactie met Nederlandse kinderen en stabiliteit in vriendschappen.

In de beleving van de woonsituatie is de vergelijking niet eenduidig te trekken, aangezien er tussen de kinderen onderling verschillen bestaan in de beleving. Een paar kinderen is het echter met de professionals eens dat er een gebrek is aan ruimte en een tekort aan individuele en gezinsprivacy in de woningen. Daarnaast is de woonsituatie te onrustig. Andere bewoners op het AZC kunnen een gevoel van onveiligheid creëren en het AZC ligt redelijk geïsoleerd ten opzichte van Nederlandse woongebieden. De professionals en kinderen pleiten voor een woonsituatie vergelijkbaar met de woonsituatie in de Nederlandse maatschappij. Professionals noemen dit vooral in het kader van een gezonde woonsituatie, terwijl bij kinderen meer lijkt te spelen dat ze een ‘normaal’ huis willen, net als alle andere kinderen.

Er bestaat ook een aantal verschillen tussen de beleving van asielzoekerskinderen en de beleving van professionals. Naast de problemen die beide groepen hebben genoemd in relatie tot de ouders, noemen de kinderen ook nog problemen met broers en zussen. Ze benadrukken echter ook de steun die ze vinden bij hun gezin en het plezier dat ze beleven aan de omgang. Verder vertellen ze enthousiast over gezamenlijke activiteiten, terwijl professionals juist vinden dat ouders te weinig met hun kinderen ondernemen.

De twee groepen kijken anders aan tegen het grote aantal bewoners waar kinderen mee te maken hebben in hun woonsituatie. Professionals adviseren de woonsituatie zoveel mogelijk overeen te laten komen met de situatie in de Nederlandse samenleving, terwijl de kinderen aan het samenwonen met zoveel mensen wel voordelen zien, zoals de aanwezigheid van veel kinderen om mee te spelen, een afgeschermd speelgebied en de nabijheid van school en vrienden.

Ook wat betreft de speelmogelijkheden op het AZC bestaan er verschillen tussen ervaringen van de twee groepen. De professionals menen dat er een tekort is aan mogelijkheden tot vrijetijdsbesteding. De kinderen sluiten wat betreft het spelen binnenshuis hierbij aan, maar buitenshuis weten zij over het algemeen voldoende speelmogelijkheden te vinden. Hoe ze hier, vooral met elkaar, op een positieve wijze gebruik van kunnen maken, lijkt een ander verhaal. De negatieve omgang tussen kinderen onderling op het AZC heeft de neiging hun speelplezier te verzieken.

Uit de resultaten blijkt verder dat de professionals en kinderen anders tegen de positie van asielzoekerskinderen ten opzichte van de samenleving aankijken. De professionals karakteriseren de leefsituatie vooral als geïsoleerd. De kinderen hebben inderdaad minimaal contact met de Nederlandse samenleving, maar geven niet aan dat ze dit als een tekort ervaren. Het lijkt erop dat ze niet anders weten.

De beleving van de kinderen en professionals loopt echter vooral uiteen op de verwachtingen van de toekomst. Asielzoekerskinderen hebben hoge verwachtingen en slechts enkele kinderen zijn afwachtend, terwijl de professionals meerdere zorgen uiten. Het is de vraag of de verwachtingen van de asielzoekerskinderen wel overeenkomen met de werkelijkheid en niet te hooggespannen zijn, vooral in het licht van recente onderzoeken naar de integratie van vluchtelingen (Klaver e.a., 2005; Pels & De Gruijter, 2005).

7. Discussie en aanbevelingen

7.1 Inleiding

Na in het vorige hoofdstuk de conclusies van het onderzoek te hebben besproken, komt in dit hoofdstuk de discussie aan bod. De conclusies worden in het licht geplaatst van het doel van het onderzoek, namelijk inzicht verkrijgen in hoe asielzoekerskinderen en professionals de leefsituatie van asielzoekerskinderen beleven, met het oog op integratie. De waarde en betekenis van het onderzoek wordt geanalyseerd, waarna aanbevelingen volgen die geformuleerd kunnen worden ter verbetering van de leefsituatie van asielzoekerskinderen. Deze aanbevelingen zijn verdeeld in aanbevelingen gericht op beleidsmedewerkers, aanbevelingen gericht op praktijkmedewerkers en aanbevelingen voor verder onderzoek.

7.2 Discussie

Ten eerste zijn de ervaringen van asielzoekerskinderen zelf onderzocht. Voor zover bekend is dit eerder alleen in het afstudeeronderzoek door Van Diessen (2004) gedaan. Door middel van interviews zijn gegevens over de beleving van de kinderen verzameld. In het vierde hoofdstuk zijn de haken en ogen van deze vorm van materiaalverzameling behandeld onder de paragraaf betrouwbaarheid en geldigheid. Door voorzorgsmaatregelen zoals het gebruik van opnamemateriaal en het maken van logboekantekeningen is geprobeerd de beïnvloeding door de omstandigheden en de onderzoeker zo hanteerbaar mogelijk te maken. Toch blijven deze zaken kenmerkend voor de vorm van kwalitatief onderzoek. Als onderzoeker en interviewer wordt je eigen persoon meegenomen in het onderzoek en beïnvloedt het de personen die je interviewt. Kinderen maken mede op basis van de interviewer een afweging van wat ze wel en niet zullen vertellen. Het feit dat ik een Nederlander ben, beïnvloedt bijvoorbeeld de keuzes die de kinderen maken over wat ze wel en niet zullen vertellen over Nederland en Nederlanders. Het feit dat ik een vrouw ben, maakt meisjes op sommige gebieden misschien openhartiger en jongens op andere gebieden gesloten. In dit onderzoek heeft de interviewmethode, gecombineerd met de gebruikte hulpmiddelen, uiteindelijk tot een grote hoeveelheid materiaal geleid. Op basis van analyses is een genuanceerd en gevarieerd beeld geschetst van de verschillende zaken die in de leefwereld van asielzoekerskinderen van zes tot twaalf jaar uit Dronten spelen. Met het oog op integratie valt op dat de kinderen hoge verwachtingen koesteren. Het is echter de vraag in hoeverre deze overeenkomen met de werkelijkheid.

Ook is onderzocht hoe professionals werkzaam met asielzoekerskinderen, de leefsituatie van asielzoekerskinderen beleven. Met behulp van vragenlijsten zijn gegevens verzameld. De nadelen van deze methode zijn in dezelfde paragraaf van hoofdstuk vier behandeld als bij de haken en ogen van de interviews. Bij een schriftelijke vragenlijst bestaat een afhankelijkheid van de motivatie van het onderzoeksobject in de wijze waarop de vragenlijst wordt ingevuld. Het is dus de vraag in hoeverre de professionals volledig zijn in de beschrijving van hun beleving. Verder is in verband met de lengte van de vragenlijst de beleving van de leefsituatie beperkt tot risicofactoren en mogelijke oplossingen en zijn vragen over de positieve factoren achterwege gelaten. De groep professionals bestaat tot slot uit diverse beroepsgroepen, waarbij de ervaringen van bijvoorbeeld MOA-medewerkers met asielzoekerskinderen een heel andere kan zijn dan die van leerkrachten. In dit onderzoek is echter geen onderscheid gemaakt naar beroepsgroep bij de weergave van de resultaten of de conclusies.

Wat betreft de vergelijking van de beleving en ervaringen van de asielzoekerskinderen en professionals is het af te vragen hoe adequaat deze vergelijking kan worden gemaakt. Ten eerste zijn de kinderen (ten dele) woonachtig op een ander AZC dan waar de professionals werkzaam zijn. De leefsituatie wijkt hierdoor in sommige gevallen af, waardoor ook de

beleving in deze gevallen wel anders moet zijn. Ten tweede is de beleving van de professionals onderzocht door middel van een vragenlijst, waarbij alleen gevraagd is naar risicofactoren. Dit in tegenstelling tot de kinderen waarbij in de interviews zowel naar de positieve als negatieve beleving is gevraagd. In de conclusies is dan ook te zien dat de resultaten van de kinderen die van de professionals regelmatig nuanceren of aanvullen. Het is dus de vraag of dit daadwerkelijk een verschil is, of dat de professionals dit zelf ook zouden aangeven, wanneer ook naar positieve factoren werd gevraagd. Daarnaast is bij de professionals de ontwikkeling van het kind ook een onderdeel, terwijl bij de kinderen uit ethische overwegingen alleen gevraagd is naar hoe zij hun leefsituatie beleven.

De conclusies van de vergelijking van de resultaten wijzen verder op een verschil in kader van waaruit de situaties door de kinderen en professionals worden geïnterpreteerd. Het feit dat de kinderen zo verschillend denken over bijvoorbeeld hun woonsituatie wijst op een verschil in interpretatiekaders. Ook kan het zijn dat de kinderen nog geen kader hebben van waaruit ze de werkelijkheid interpreteren. Ze accepteren de werkelijkheid als gegeven. De professionals zijn wat dit betreft eenduidiger in hun ervaring en kijken vanuit een meer gezamenlijk kader naar de situatie. Wat verder opvalt, is dat de beleving van professionals ook de langetermijneffecten meeneemt van de leefsituatie voor de ontwikkeling van het kind, terwijl de kinderen juist meer kijken naar hoe de situatie zich concreet aan hen openbaart. Slechts een enkeling van de kinderen benoemt bijvoorbeeld de invloed van bepaalde situaties op groepsprocessen, die indirect dan weer hun eigen welbevinden beïnvloeden.

Uiteindelijk is dit onderzoek gericht op de beleving, wat ander materiaal oplevert dan wanneer de onderzoeksvraag gericht is op een concrete situatie. Door de vergelijking van de beleving van de twee onderzoeksgroepen wordt het subjectieve karakter op sommige punten nog eens extra aangestipt, terwijl op andere punten juist een grote mate van overeenstemming blijkt. Bij het formuleren van aanbevelingen is het van belang met het subjectieve karakter van de conclusies rekening te houden en een vertaalslag te maken. Daarnaast gelden de conclusies over de beleving van asielzoekerskinderen in principe alleen voor de situatie in Dronten en beperkt dit daarom de reikwijdte van de aanbevelingen.

7.3 Aanbevelingen

De aanleiding voor dit onderzoek vormden de verontrustende signalen van professionals werkzaam met asielzoekerskinderen, dat zij zich zorgen maken over de situatie van kinderen in asielzoekerscentra. Het onderzoek heeft inzicht gegeven in de beleving van asielzoekerskinderen uit Dronten en de beleving van professionals werkzaam in O&Icentra in Nederland van de leefsituatie van asielzoekerskinderen, met het oog op integratie. Op basis van de conclusies kunnen een aantal aanbevelingen worden gedaan. Ten eerste op het gebied van beleid. Beleidsmedewerkers spelen een grote rol in het inrichten van de leefsituatie van asielzoekerskinderen en bepalen op basis van verschillende afwegingen (waaronder politiek, economisch, humaan) de voorwaarden waar de leefsituatie aan moet voldoen. Praktijkwerkers vertolken vervolgens het uitgestippelde beleid en voeren werkzaamheden binnen de gezette kaders uit. Bij praktijkwerkers valt bijvoorbeeld te denken aan de professionals uit dit onderzoek, oftewel de leerkrachten, woonbegeleiders en MOA-medewerkers. Ten tweede worden daarom aanbevelingen gemaakt gericht op praktijkwerkers. Er wordt afgesloten met aanbevelingen voor verder onderzoek.

7.3.1 Aanbevelingen beleidsmedewerkers

Het is van belang asielzoekerskinderen te voorzien van een stabiele leefsituatie. Dit betekent dat verhuizingen tijdens de asielprocedure koste wat het kost voorkomen moeten worden. Mocht er geen andere mogelijkheid bestaan, dan is zorgvuldigheid en oog voor continuïteit in

de verschillende leefsituaties van asielzoekerskinderen (gezin, school, vrije tijd en vriendschap, woonsituatie en samenleving) geboden.

Continuïteit is ook van belang wanneer asielzoekerskinderen met een verblijfsvergunning zich gaan vestigen in een Nederlandse gemeente. Snellere procedures zijn nodig om de duur van de asielperiode, gekenmerkt door onzekerheid en een afwijkende leefsituatie van Nederlanders, zo kort mogelijk te laten zijn. Verder is gedurende de asielperiode decentrale opvang wenselijk, of een woonsituatie zoveel mogelijk gespiegeld aan de woonsituatie van Nederlanders. Ook binnen het gezin, school, vrije tijd en vriendschap en de samenleving is aandacht nodig voor continuïteit tussen de leefsituatie tijdens de asielperiode en de leefsituatie die de kinderen zullen hebben in de Nederlandse samenleving.

Door het aanbrengen van continuïteit wordt niet alleen voorzien in meer stabiliteit in het leven van asielzoekerskinderen, maar wordt ook de integratie gestimuleerd. De interactie tussen asielzoekerskinderen en Nederlanders wordt vergemakkelijkt door een toename van mogelijkheden tot contact. Voorbeelden hiervan zijn het bezoek van een reguliere school, deelname aan sportieve en sociale voorzieningen (met subsidie) en de directe nabijheid van Nederlandse woonkernen. Alleen het scheppen van mogelijkheden tot contact zal echter niet voldoende blijken te zijn voor het stimuleren tot integratie, aangezien asielzoekerskinderen, ondanks hun verlangen naar contact, zich vaak onbegrepen voelen of schamen voor hun situatie. Door het aanbrengen van continuïteit verkleinen de verschillen tussen asielzoekerskinderen en Nederlandse kinderen en wordt er een brug geslagen. Hiernaast is ook begeleiding nodig bij het aangaan van contact. In de aanbevelingen voor professionals kom ik hierop terug.

Kinderen zijn niet de enige personen die stimulatie nodig hebben bij hun integratie. Er is ook aandacht nodig voor de ouders van asielzoekerskinderen en hun positie en kansen in de Nederlandse maatschappij. Een gedegen maatschappijoriëntatie voor hen is van belang, maar ook een verandering in de negatieve Nederlandse beeldvorming over asielzoekers. Verder is het belangrijk ruimte te (blijven) maken voor begeleiding en ondersteuning van de ouders bij hun problemen en bij de opvoeding. Door activiteiten te organiseren voor kinderen worden niet alleen de kinderen in hun vrije tijd en vriendschappen gestimuleerd, maar vinden de ouders ook lastenverlichting.

De rol van de school op opvoedkundig gebied moet verder worden uitgebreid. Hiervoor hebben zij begeleiding nodig, net als voor de specifieke onderwijskundige taken die het lesgeven aan asielzoekerskinderen van scholen vraagt.

Tot slot is het inrichten van een gezonde woonsituatie van belang. Dit betekent woningen met meerdere ruimtes, waardoor individuele privacy mogelijk is, en een inrichting van het AZC met waarborging van gezinsprivacy. Verder is het nodig onveilige factoren, zoals criminele activiteiten van bewoners, aan te pakken en uit te bannen.

7.3.2 Aanbevelingen praktijkmedewerkers

In de aanbevelingen voor beleidsmedewerkers werd al genoemd dat de opvoedkundige functie van school meer aandacht moet krijgen. Met extra begeleiding zijn leerkrachten de aangewezen personen om asielzoekerskinderen te stimuleren in een positieve omgang met elkaar en kan aandacht worden besteed aan de communicatieve en sociale vaardigheden van de kinderen. Niet alleen op school, maar ook tijdens activiteiten georganiseerd door andere instanties, kunnen kinderen gestimuleerd worden in een positieve omgang. Deze stimulatie is nodig voor de asielzoekerskinderen om hun vrijetijdsbesteding zinvol met elkaar door te brengen. Het is afhankelijk van het AZC of er voldoende speelgelegenheden zijn. In ieder geval met slecht weer is er behoefte aan extra speelruimte.

Verder is het van belang dat de school voldoende aandacht schenkt aan nieuwe kinderen, hun de gang van zaken uitlegt op school (maar misschien ook op het centrum) en

voorbereid op wat ze allemaal kunnen verwachten. Ook in de toekomst op een reguliere school is dit een belangrijke taak voor leerkrachten.

De kinderen hebben steun nodig in het onderhouden van contact met vrienden uit vorige AZC's. Vooral bij de sluiting van een AZC is het erg lastig voor de kinderen om hun verspreide vrienden op te zoeken en kunnen ze hulp goed gebruiken.

De behoefte aan begeleiding bij het aangaan van contact tussen asielzoekers en Nederlanders werd in de vorige paragraaf al aangestipt. Dit geldt zowel voor volwassenen als voor kinderen en zowel voor Nederlanders als asielzoekers. Door een gedegen maatschappijoriëntatie en begeleiding in het contact met Nederlanders worden asielzoekers voorbereid op wat ze kunnen verwachten. Voor Nederlanders is het van belang dat ze inzicht krijgen in de situatie van asielzoekers (door bijvoorbeeld voorlichting) en zo het doen en laten van asielzoekers beter begrijpen. Contacten krijgen op deze wijze meer kans van slagen.

Doordat het acculturatieproces bij kinderen vaak sneller verloopt dan bij ouders, kan er een kloof ontstaan tussen de wereld van het kind en die van de ouder. Het is nodig bruggen te slaan tussen de wereld van de ouder en de wereld van het kind, met aandacht van professionals. Aan de ene kant kan dit gebeuren door kinderen ruimte te geven om de wereld van thuis ook te uiten in de wereld buitenshuis. Aan de andere kant door de ouders in de wereld van het kind te betrekken. Door het opzetten van lotgenotengroepen voor zowel ouders als voor kinderen, krijgen zij de mogelijkheid om hun ervaringen met elkaar te delen en elkaar van tips te voorzien.

7.3.3 Aanbevelingen verder onderzoek

Dit onderzoek geeft een overzicht van de verschillende zaken die spelen in het leven van asielzoekerskinderen en de dringendheid daarvan. De resultaten van de beleving van de kinderen gelden echter alleen voor de kinderen uit het AZC Dronten. Om na te gaan of hun beleving overeenkomt met de beleving van kinderen uit andere O&I centra is een ander onderzoek nodig, waarin ook kinderen uit deze centra worden betrokken.

Verschillende onderwerpen komen naar voren in de schets over het leven van asielzoekerskinderen. Deze onderwerpen kunnen, afhankelijk van de relevantie voor het praktijk- en onderzoeksveld, met verder onderzoek worden uitgediept. De vergelijking tussen de resultaten van de kinderen en de professionals levert bijvoorbeeld een aantal interessante punten op. Te denken valt aan het verschil in beleving van de mate waarop ouders activiteiten met hun kinderen ondernemen.

Dit onderzoek stapt binnen in de levens van kinderen op het moment dat ze op de drempel staan Nederland binnen te gaan met een verblijfsvergunning, of nog in onzekerheid verkeren of ze op die drempel zullen komen. Een vervolgonderzoek kan het punt laten verschuiven naar de periode na de drempel, wanneer ze in een Nederlandse gemeente gaan wonen. Hiermee wordt inzicht verkregen in hoeverre de hoge verwachtingen van het leven in Nederland zijn uitgekomen, hoe terugkijkend de asielperiode wordt ervaren en waar ze tegenwoordig tegenaan lopen. Het afstudeeronderzoek van Luske (2004), naar het welbevinden van vluchtelingenjongeren, vormt hiervoor een waardevol aanknopingspunt.

Asielzoekerskinderen van wie de procedure gesloten is en terug naar hun eigen land moeten, vormen een andere potentiële onderzoeksgroep waarover het belangrijk is onderzoek uit te voeren. Te verwachten is dat de beleving van deze kinderen danig zal verschillen door de hoge mate van stress waar deze kinderen mee te maken hebben. Opnieuw kunnen verschillende instapmomenten worden gekozen. Vragen als wat er van deze kinderen is gekomen en de invloed van de asielperiode op hun welzijn, zijn van belang om beantwoord te krijgen, ook al zal deze vorm van onderzoek een hogere kostprijs hebben.

Literatuurlijst

Adriani, P. & M. Smit, (1998), Verlies, geweld en acculturatie in het leven van jeugdige vluchtelingen. *Comenius*, (18), 219- 236.

Baan, J., (2005), *Nou... dag maar weer. Afscheid nemen van asielzoekerskinderen in de klas*. Utrecht, Stichting Pharos.

Baarda, D.B., M.P.M. de Goede & J. Teunissen, (2005), *Basisboek kwalitatief onderzoek: handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen, Stenfert Kroese.

Baarda, D.B., M.P.M. de Goede & J. Teunissen, (2001), *Kwalitatief onderzoek. Praktische handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen, Stenfert Kroese.

Baarda, D. B., & M. P. M. de Goede, (2000), *Methoden en Technieken. Praktische handleiding voor het opzetten en uitvoeren van onderzoek*. Groningen, Stenfert Kroese.

Bakker, K. Pannebakker, M. & J. Snijders (red.), (1999), *Kwetsbaar en competent. Sociale participatie van kwetsbare jeugd. Theorie, beleid en praktijk*. Utrecht, NIZW.

Beekman, T. & K. Mulderij, (1977), *Beleving en ervaring. Werkboek fenomenologie voor de sociale wetenschappen*. Meppel, Boom.

Berry, J. W., (1990), Psychology of acculturation. In J. Berman (ed). *Cross-cultural perspectives. Nebraska Symposium on motivation*, (37), 201-234. Lincoln: University of Nebraska Press.

Bouwman, E., W. Jansen, A. Lovera Rivas, A., D de Niet, G. Reesink. & M. Schreuder, (2004), *Geestelijke gezondheid bij asielzoekers in Noord-Nederland. Een epidemiologisch onderzoek in de provincies Groningen, Drenthe en Friesland*. Groningen: MOA Noord-Nederland.

COA, (2005), Opvang asielzoekers. Feiten en cijfers. Bezocht op 31 okt. 2005, www.coa.nl

COA, (2005), Opvang asielzoekers. Opvangproces. Bezocht op 1 dec. 2005, www.coa.nl

Diessen, C. van, (2004), *Hier worden mensen gelukkig van*. Afstudeeronderzoek algemene sociale wetenschappen, Utrecht, Universiteit Utrecht.

Doorn E. C. van & J. J. Louwe, (2005), Het kind aan het woord: de kinder-ZKM als methodiek bij probleemsituaties. *Tijdschrift voor de orthopedagogiek*, (44), 484 - 492.

Eldering, L., (2002), *Cultuur en opvoeding. Interculturele pedagogiek vanuit ecologisch perspectief*. Rotterdam, Lemniscaat.

Essen, J. van, (2001), Vluchtelingengezinnen: over verandering en aanpassing. In: *Oorlogskinderen, toen en nu. Aspecten van problematiek en behandeling*. Utrecht, Informatie- en Coördinatie-Organ Dienstverlening Oorlogsgetroffenen.

- Fazel, M. & A. Stein, (2003), A mental health of refugee children, comparative study. *British Medical Journal*, (327), 134.
- Fijter, N. de, (2004), Wie niet meewerkt, mag geen cursus. *Asielzoekers. Trouw* (16-12-2004), 11.
- Haviland, W. A., (1999), *Cultural Anthropology*. Fort Worth, Harcourt Brace College Publishers.
- Hogenhorst, M., (2005), *De situatie van jonge asielzoekers in asielzoekerscentra*. Afstudeeronderzoek ontwikkelingspsychologie, Utrecht, Universiteit Utrecht.
- Hullegie, S. & I. van Ravenswaay, (1999), *Als een blinde zonder stok: visies van asielzoekersjongeren op hun situatie in Nederland*. Afstudeeronderzoek jeugdstudies, Utrecht, Universiteit Utrecht.
- Hermanns, J., (1992), *Het sociale kapitaal van jonge kinderen*. Utrecht, SWP.
- IND, (2005), Begrippen. Asielzoeker. Bezocht op 1 dec. 2005, www.ind.nl
- IND, (2006), IND in bedrijf. Cijfers. Archiefcijfers. Asiel. Asielaanvragen in Europa 1992-2000. Bezocht op 16 jan. 2006, www.ind.nl
- IND, (2006), IND in bedrijf. Cijfers. Download Rapportages. Rapportage Vreemdelingenketen. Rapportage 2004. Rapportage 2003. Bezocht op 16 jan. 2006, www.ind.nl
- Institute for Citizenship, (2005), Special educational needs. Bezocht in mei 2005, www.citizen.org.uk/education/sen/pdf/using_emcards.pdf
- Justitie, (2005), Vreemdelingenwet 2000. Toelating en opvang van vreemdelingen in Nederland. Bezocht op 1 dec. 2005, www.justitie.nl
- Klaver J., S. Mateman & E. Tromp, (2005), *Vluchtelingenwerk Integratiebarometer. Een onderzoek naar de integratie van vluchtelingen in Nederland*. Eindrapport. Amsterdam, Regioplan Beleidsonderzoek.
- Kramer, S., J. Bala, R. van Dijk & R. Öry, (2003), *Making sense of experience. Patronen van betekenisverlening en coping van asielzoekers*. Utrecht, Utrechtse school voor Bestuurs- en Organisatiewetenschap.
- Lautenbach, S., (2004), *More than six flags. Een methode voor curatieve groepsbehandeling van adolescente vluchtelingen in de GGZ*. Afstudeeronderzoek, Utrecht, Universiteit Utrecht.
- Linden, F.J. van der, (1990), *Groot worden in een klein land: feiten en cijfers uit het onderzoek naar de leefwereld van jongeren tussen 12 en 21 jaar*. Nijmegen, Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen.

- Luske, F. (2004), *Welbevinden gevonden? Een kwalitatief onderzoek naar het welzijn en acculturatie onder asielzoekersjongeren met een verblijfsvergunning*. Afstudeeronderzoek, Leiden, Universiteit Leiden.
- Macksoud, M. (1995), *Kinderen met oorlogservaringen. Handreikingen aan leerkrachten en ouders*. Den Haag, Stichting Nederlands Comité UNICEF.
- Mensinga Wieringa, E., (2005), Meer kans, minder meldingen. Kindermishandeling in de azc's. *Phaxx. Kwartaalblad vluchtelingen en gezondheid*, (2), 13 -15.
- Mooren, G.T.M., W.H.G. Wolters, R.J. Kleber & L.H.M. Van Willigen, (1993), *Vluchtelingenkinderen in Nederland. Een onderzoek naar knelpunten in de opvang en hulpverlening*. Utrecht, Psychosociale afdeling Wilhelmina Kinderziekenhuis.
- MOA Noord Nederland, (2004), *Conferentieverlag stress bij kinderen van vluchtelingen*. Groningen, MOA Noord Nederland.
- Mulder, L., (2000), *Kinderen van asielzoekers in het basisonderwijs*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen.
- Oldenhuis, W. M., (2005), *Het IVRK in relatie tot het vreemdelingenrecht "de naleving van het IVRK in het Nederlandse vreemdelingenbeleid vergeleken met Europese landen*. Afstudeeronderzoek orthopedagogiek, Groningen, Rijksuniversiteit Groningen.
- Peeters, J. & C. Woldringh, (1993), *Leefsituatie van kinderen tot 12 jaar in Nederland*. Nijmegen, Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen.
- Pels, T.V.M. & M.J. De Gruijter, (2005), *Vluchtelingengezinnen: opvoeding en integratie. Opvoeding en ondersteuning in gezinnen uit Iran, Irak, Somalië en Afghanistan in Nederland*. Assen, Koninklijke Van Gorcum.
- Pharos, (2005), Over Pharos. De missie van Pharos. Wat doet Pharos. Bezocht op 31 okt. 2005, www.pharos.nl
- Ploeg, J.D., van der, (1997), *Gedragsproblemen. Ontwikkelingen en risico's*. Rotterdam, Lemniscaat.
- Segers, J., (2002), *Methoden voor de maatschappijwetenschappen*. Assen, Van Gorcum.
- Smit, B., (2001), *Uitgerust van mijn hart: een onderzoek naar de behoefte aan sociale steun bij Afghaanse jongeren*. Afstudeeronderzoek ontwikkelingspsychologie, Utrecht, Universiteit Utrecht.
- Sokal, D., (2001), *Psychische problemen van asielzoekerskinderen in de leeftijd van 4- tot en met 12 jaar*. Afstudeeronderzoek sociale geneeskunde, Utrecht, Universiteit Utrecht.
- Sproet, M., (2002), *Vitamine C: preventieve methoden met creatieve werkvormen*. Utrecht, Stichting Pharos.

- Tuk, B., (2005), *Gezondheid, veiligheid en ontwikkelingscondities van jonge asielzoekers. Kennisdocument*. Utrecht, Stichting Pharos.
- Veer, G. van der, (1989), Om gek van te worden: de psychische gevolgen van het asielbeleid. *Jeugd en samenleving*, (9), 515-528.
- Vluchtelingenwerk, (2005), Integratiebarometer. Samenvatting Integratiebarometer. Bezoekt op 16 jan. 2006, www.vluchtelingenwerk.nl
- Watters, C., (2001), Emerging paradigms in the mental health care of refugees. *Social Science & Medicine*, (52), 1709-1718.
- Willigen, L.H.M. van, (2003), *Gevluchte kinderen – preventie van ziekte en bevordering van de gezondheid. Een naslagwerk voor zorgverleners betrokken bij de opvang van n hulpverlening aan gevluchte kinderen in Nederland*. MOA Oost Nederland.
- Zdrnja, N., (2004), *Afscheid nemen: onderzoek naar sociale situatie en copingsstrategieën van vluchtelingenkinderen*. Afstudeeronderzoek gezondheidswetenschappen, Maastricht, Universiteit Maastricht.

Bijlage I: Interviewinstrument

1. Vooraf

1.1 Regels voor de interviewer

Basisvoorwaarden: voorwaarden waaraan voldoen moet zijn om het gesprek in goede banen te leiden.

- Hoofregel: geef het kind de doorlopende onder-tafel-boodschap dat het tijdens dit interview NIETS FOUT KAN DOEN. En zeg dit ook vooraf en nu en dan tijdens het interview: foute antwoorden bestaan niet.

- Positieve stimulatie: geef de kinderen zo veel mogelijk positieve bevestiging en verbied jezelf bedenkingen of negatieve beoordelingen te laten merken bij wat de kinderen je vertellen.

- Geen waarom vragen stellen. Dit kan een beschuldigende klank hebben voor een kind

- Achtergrond: vraag absoluut niet naar het vluchtverhaal. Luister rustig als het kind er zelf over begint, maar vraag niet door op wat het vertelt. Als je het idee krijgt dat het kind meent dat het hierover moet vertellen, maak dan heel duidelijk dat dit zeker niet het geval is.

- Taal: ga er nooit van uit dat alle Nederlandse woorden wel bekend zijn bij de kinderen. Controleer of ze weten wat je bedoelt met een woord en ga er ook niet automatisch van uit dat ze dezelfde betekenis aan woorden hechten.

- Benader elk kind weer als een apart individu en reageer en behandel het op een manier die bij het individuele kind past. Verplaats jezelf in het kind en probeer te achterhalen hoe het kind de situatie zelf ziet, ervaart en er vervolgens op handelt.

- Niet sturen. Geen onderwerpen het kind in de mond leggen of al een positieve of negatieve richting aangeven.

- omgeving: Zorg dat je er op tijd bent. Dat de ruimte opgeruimd is en uitnodigend en dat je absoluut niet gestoord kan worden. Dat de verschillende materialen gebruiksklaar zijn. Dat je het kind kan opwachten of ophalen vanuit de woning of dat je klaar staat als het uit de klas komt. Wees attent op de tijdsduur en op de mate waarin je de aandacht van het kind weet vast te houden.

- Binnen de persoon van de geïnterviewde en de observator spelen ook toevallige elementen een rol: men voelt zich de ene dag beter dan de andere. Niet veel aan te doen, alleen zorgen dat de ruimte zo neutraal mogelijk is zodat iemand op zijn gemak is en er even de tijd is om te acclimatiseren.

- interviewer: geef het kind de doorlopende onder-tafel-boodschap dat het er om gaat wat het kind zelf wil vertellen en hoe het kind zelf de eigen wereld ziet. Je moet de betrokkenen in je onderzoekssituatie zo veel mogelijk onbevangen en onbevooroordeeld en accepterend tegemoet treden. Ga er bij doorvragen nooit van uit dat je weet wat kinderen met een bepaald heel gewoon woord bedoelen. Bijvoorbeeld: je zegt dat je het gemeen vond; wat is dat

precies, gemeen? En vervolgens: en wat was er dan gemeen aan? Geen antwoorden afmaken/ voorbeelden geven. Open blijven, niet sturen door mening te geven. Het kind kan dan denken dat het iets is wat je graag wilt horen.

- Belangrijkste doel: de gebruikelijke gang van zaken niet verstoren. Onder andere niet dingen van tevoren invullen en ga ook niet duidelijk geëmotioneerd reageren op dingen die kinderen je vertellen, maar reageer ook niet totaal neutraal ongeacht wat ze zeggen. Je mag best laten merken dat je iets fijn, of juist naar vindt voor een kind, maar doe dit vooral niet uitbundig.

1.2 Praktische voorbereidingen

Benodigheden

- drinken
- koekjes
- potlood
- pen en papier
- topic invulschema: te gebruiken als hulpmiddel voor de interviewer bij het bijhouden van de onderwerpen die het kind aangeeft en als controlelijst voor de onderwerpen per onderdeel.
- plakband
- karton: een groot geel papieren vel van A2 formaat dat op de tafel wordt geplakt en waar het kind met figuurtjes zijn/ haar leven kan bouwen.
- figuurtjes: verschillende houten figuurtjes, dieren, bomen en huisjes, playmobiel poppetjes en materiaal, autootjes, blokken en een voetbal.

- stop/pauzebord: van bamboehoutje en karton gefabriceerde stopbord. De ene kant is oranje, de andere kant rood met een zwarte rand eromheen.
- emotie gezichtjes: voor de emotiegezichtjes. De gezichtjes heb ik uitgeknipt in vorm van een rondje en op een groene ondergrond, ook in de vorm van een cirkel geplaat voor extra stevigheid.
- taperecorder
- voldoende opneem materiaal
- voldoende batterijen
- rustige kamer: niet gestoord, kind op gemak
- cadeautje voor het kind
- interview instrument
- digitale camera
- overzicht namen en woningnummer/ klas

Doen

- kamer/locatie op orde
- drinken klaarzetten
- koekjes klaarzetten
- figuurtjes ordenen
- papier op tafel geplakt
- stop/pauze bord ligt klaar
- emotiegezichtjes liggen klaar
- pen en papier bij de hand
- bandje teruggespoeld
- even rustig ademhalen
- kind ophalen

1.3 ontmoeting

Ik haal het kind op uit de klas of van thuis. Tijdens een eerdere ontmoeting heb ik al contact met het kind en de ouders gehad. Op dat moment heb ik toestemming aan de ouders gevraagd en een afspraak gemaakt met het kind. Onderweg naar de interviewlocatie babbelen we wat.

Zoo..., hoe is het? Wat heb je net gedaan? We gaan in kamer zitten. Ben je daar wel eens geweest?

Op de interviewlocatie staat drinken en wat koekjes klaar. De interviewhulpmiddelen liggen op een andere plek in de kamer al klaar.

Zullen we eerst even wat drinken en je mag een koekje pakken als je daar zin in hebt en dan gaan we straks beginnen. Maar eerst even wat drinken.

We babbelen nog wat en wennen zo aan elkaar en aan de ruimte.

1.4 uitleg onderzoek

Zullen we dan zo gaan beginnen? Weet je nog een beetje wat we vandaag gingen doen? Ik zal het nog een keer vertellen. We willen graag weten van kinderen die in het AZC wonen hoe hun leven in Nederland is.

Doel: Weet je waarom? Omdat we al heel veel weten van andere mensen wat zij denken hoe het leven voor kinderen in Nederland is: ouders, de meesters en juffen, maar nog niet wat de kinderen er zelf van denken. Daarom gaan we nu de kinderen vragen naar hun leven in Nederland en wat er goed gaat en wat minder goed is. Daarmee willen we kijken of we misschien het leven in Nederland voor kinderen beter kunnen maken.

Hoe: Jij mag straks gaan vertellen over hoe jouw leven in Nederland eruit ziet. Wie en wat hoort er allemaal in jouw leven en wat gebeurt daar? Je mag dan vertellen wat je leuk vindt van die verschillende delen en wat je er niet zo leuk aan vindt. En je mag me ook vertellen hoe je denkt dat het straks zal zijn als je misschien in een gewoon huis in Nederland woont.

Het vertellen is wel wat anders dan in de klas. Dan kan je wel eens iets verkeerd vertellen hè? Als de juf misschien iets vraagt. Maar hier niet. Hier kan je nooit iets verkeerd vertellen. Je hoeft alleen te praten over hoe het bij jou is en waar je aan moet denken. Alles wat je vertelt is altijd goed.

En als je iets niet begrijpt of ik zeg iets te onduidelijk of misschien gebruik ik wel een keer een moeilijk Nederlands woord wat je niet kent, dan mag je het gewoon meteen vragen. En als ik dan een keer iets niet helemaal begrijp dan vraag ik het jou ook. Zodat we elkaar goed begrijpen.

Wat gaat er precies gebeuren met wat je allemaal verteld hebt? Dat ga ik gebruiken om te kijken hoe het is voor een kind om in Nederland te leven. Als het allemaal klaar is, en

dat duurt nog wel even, dan maken we er ook een mooi boekje van voor jullie. En dan zorg ik dat jij dat ook krijgt. En weet je... omdat ik het zo goed vind dat je mij helpt door te vertellen over jouw leven krijg je straks ook een cadeautje! Als bedankje.

En hoe lang gaan we ongeveer praten? Het duurt ongeveer een uurtje.

Heb je zo nog vragen? Zullen we dan beginnen? Dan gaan we eens kijken wat ik allemaal mee heb genomen.

1.5 Uitleg hulpmiddelen

Zullen we eens kijken wat er allemaal is? Wat zie je? (kind pakt dingen op en leg aan de hand daarvan uit)

- taperecorder: Ik schrijf namelijk wel een paar dingetjes op, maar als ik alles moet opschrijven gaat het erg lastig. Vind je het goed als ik de taperecorder gebruik om het gesprek op te nemen? Ik typ het daarna uit op de computer en verander daarna jouw naam zodat niemand zal weten wat jij verteld hebt. Zullen we eens kijken of hij het doet? Druk maar op de rode knop en zeg maar wat...

- stopbord: waar vind je dit op lijken? Op een stoplicht hè... En wat gebeurt er als het stoplicht *rood* is? Dan moet je stoppen.. dat is bij dit bord ook zo. Als je een vraag niet wil beantwoorden of ergens niet over wil praten dan kan je deze omhoog houden. Je mag het natuurlijk ook gewoon zeggen. Je hoeft dan ook geen antwoord te geven en ik zal ook niet vragen waarom je dat niet wilt of gaan aandringen oké? Dan gaan we het gewoon ergens anders over hebben. En de andere kant: *oranje*. Wat gebeurt er als het stoplicht oranje is? Bij dit stoplicht betekent het pauze... als je even rust wil of even iets wil drinken of naar de wc moet.. Soms gebruik ik het bord misschien ook wel als ik even heel veel na moet denken bijvvoorbeeld.

- emotiegezichtjes: ik heb wat gezichtjes meegenomen voor als je het misschien moeilijk vind om uit te leggen hoe het toen voelde en wat er gebeurde in je hoofd, dan kan je deze gezichtjes gebruiken. Dan wijs je gewoon aan hoe het voelde. Soms zal ik je ook vragen of je bij iets kan vertellen hoe je je toen voelde in je hoofd. Welke gezichtjes zie jij allemaal? Ken jij ze ook? Bespreken ze samen door: schaamte, blij, bang, boos, verdrietig, teleurgesteld, trots, jaloers, schuldig, eenzaam en bezorgd.

- papieren vel: Op dit papieren vel mag je straks laten zien hoe jouw leven eruit ziet. Alles wat op dit papier straks komt is dan een stukje van jouw leven.

- figuurtjes in een rommelbak: ja dat zijn een boel figuurtjes hè? Die mag je straks gebruiken om te laten zien hoe jouw leven eruit ziet en erover te vertellen. Zie je zo al wat dingen die je zou kunnen gebruiken?

1.6 tot slot

Goed, heb je nog vragen of begrijp je iets nog niet helemaal? Wil je nog iets weten? Volgens mij gaat het helemaal goed komen en kan jij dit heel goed. Zullen we dan beginnen? Druk de rode knop van de taperecorder maar in.

2. Leefwereld

2.1 start opbouw wereld

Geen vragen meer? Oké, ben je er klaar voor, zullen we dan beginnen?
Dan mag je neerzetten hoe jouw leven hier in Nederland eruit ziet. Wie en wat zijn daar allemaal en wat gebeurt er, wat doe je? Straks mag je dan gaan vertellen over wat je daar allemaal van vindt. Maar eerst gaan we je wereld bouwen. Laat dat maar eens zien.....

Als kind weet wat het neer wil zetten:

Goh, wie/ wat zijn dat?

Kind gaat figuurtjes neerzetten, positief stimuleren. Kind ondertussen laten vertellen over wat het allemaal neer aan het zetten is en dat invullen in het topic invulschema (zie bijlage 2). Als alles staat gaan we ordenen.

Als kind niet weet waar het moet beginnen:

- Denk maar heel goed na. Doe maar net alsof ik van de maan kom en helemaal niks weet van hoe jouw leven hier in Nederland eruit ziet. Wat zou je dan gaan vertellen..
- Denk maar aan wat je allemaal doet op een dag. / Welke personen zijn er allemaal in jouw leven?

2.2 ordenen leefwereld

Zo hé, dat heb je goed gedaan... nu zijn er allemaal verschillende delen. Eens even kijken wat je allemaal neer hebt gezet. Zullen we er een rondje omzetten zodat we goed weten wat wat is? Dit was de.... ja. Horen er ook delen bij elkaar vind je? Voetbal, playstation, verstoppertje... dat zijn eigenlijk dingen die je doet als vrij bent hè? Zullen we ze dan vrije tijd noemen?

Kijken welke delen we hebben gemaakt.

controleren of de topics erbij zitten:

- ouders en gezin (nog verdere familie?)
- school
- vrije tijd en vriendschap
- de woonsituatie/ het AZC
- de samenleving

Voor het geval een onderwerp uit de topiclijst er niet bij is:

Je hebt niet de bij jouw leven gedaan hè? Hoort dat er niet bij volgens jou?

Voor het geval het kind het heel moeilijk vind om aan te geven wat er allemaal in zijn/haar leven is en er zit iets nog niet bij:

- Je noemde net ... eten... Zijn daar nog meer mensen bij? (=ouders meestal) Horen die er ook bij?
- ik zit even een beetje met je mee te denken hoor... wat doe je nog meer op een dag?

Laatste vraag: niets vergeten:

Heb je alles denk je?

Als alle verschillende onderdelen benoemd zijn:

Zit je er zelf ook bij, kies een figuurtje uit dat jij bent. Ja, dat is een mooi poppetje. Goed dan gaan we over deze onderwerpen praten. Je mag jezelf neerzetten in een deel van jouw leven waar je het eerst over wilt vertellen, dan gaan we zo de verschillende delen bij langs. Waar wil je beginnen? Oké, zet jezelf daar maar neer. Heel goed.

2.3 verschillende onderdelen

Oké, dan gaan we hier beginnen.

- vertel er eens wat over?
- wie/ wat hoort er allemaal bij?
- wat gebeurt er allemaal?

Opschrijven wat het kind allemaal vertelt in het topic invulschema en uit deze antwoorden samen met het kind de vier belangrijkste onderdelen kiezen. Netjes schrijven!

Goh, wat weet jij er veel over te vertellen zeg. Dat zijn veel dingen. Heel goed. Nou, ga ik even nadenken hoor, wat je allemaal hebt gezegd. Kijk eens, ik heb ook een beetje meegeschreven: je hebt dit en dat en dit genoemd. Wat zijn de belangrijkste dingen voor jou? Dan kiezen we er vier uit en gaan we daar langer over praten.

2.4 Over deze onderdelen

1. hoe vind je dat/wat vind je ervan?
2. in het geval al een richting aan is gegeven in het gesprek: je zei dat het leuk/ stom was... dan vragen uit het positieve of negatieve kader.

1. positief

- wat vind je allemaal leuk aan? / wat gaat goed?
- wat maakt nou dat het leuk/goed is?
- kan je ook bij jezelf merken dat het leuk is? Hoe voel je je dan?

2. negatief

- wat vind je niet zo leuk aan? / wat gaat er niet goed?
- wat is er niet goed aan/ maakt nou dat het niet leuk is?

- kan je ook bij jezelf merken dat het niet leuk is? Hoe voel je je dan?
- hoe zou je willen dat het was?
- wie kan daar voor zorgen?
- kan je dat zelf veranderen of heb je daar hulp bij nodig?

Ruimte laten om naast alles wat gezegd is in negatieve/positieve richting ook de andere kant te benoemen.

- wil je er nog iets anders over zeggen?
- is het altijd alleen maar leuk of is er ook wel eens iets niet leuk aan?

Sectie 1.01 Toekomst

Denk je ook wel eens na over hoe het zou zijn als je in een gewoon huis in Nederland zou wonen? Hoe denk je dat het dan zou zijn in dit deel van jouw leven?

- wat zal er hetzelfde zijn?
- wat zal er anders zijn?

Opschrijven wat het kind allemaal vertelt over wat er anders gaat zijn in topic invulschema. Dit zullen misschien maar een of twee onderwerpen zijn.

Over deze onderdelen

Hoe vind je die verandering?

1. positief

- wat maakt nou dat het leuk/goed zal zijn?

2. negatief

- wat vind je niet zo leuk daaraan?
- wat maakt dat het geen leuke verandering is?
- heb je hulp nodig om dat goed te laten gaan?
- wie kan daar voor zorgen?
- kan je dat zelf veranderen of heb je daar hulp bij nodig?

Overgang naar volgende deel

Heel goed, je hebt er veel over verteld. Wil je nog iets zeggen of zullen we naar het volgende deel in jouw leven lopen? Kies maar een plekje uit, waar wil je je poppetje nu neerzetten?

3. Afronding

Nog iets vergeten?

Zo, nu hebben we weer alle delen van jouw wereld gehad. Zijn we nog iets vergeten denk je? Wil je nog iets vertellen wat belangrijk is voor mij om te weten over jouw wereld? Nee? Oké, dan zijn we nu klaar, geen vragen meer, ik schrijf niks meer op en dan zetten we ook de taperecorder stop.

Complimenteren en bedanken eventueel terugkomen op moeilijke dingen die het kind heeft verteld.

Zal ik jou eens wat vertellen? Ik vond dat je het heel goed deed! Heel erg bedankt, hier zullen we veel aan hebben. Weet je wat ik heel goed van je vond? Specifiek voorbeeld... Hoe vond je het zelf gaan? Vond je het ook leuk om te doen? Of ook wel een beetje spannend? Heel erg bedankt. En kijk eens, hier is je cadeautje omdat je me wilde helpen en zoveel hebt verteld.

Foto maken

Zou je een foto willen maken van het leven dat je gebouwd hebt voor mij? Dan gebruiken we dat misschien voor het boekje. Zou je dat goed vinden? Doe maar eentje van boven en van de zijkant. Ja, heel goed. Bedankt zeg.

Handreiking bieden om met andere mensen door te praten:

Praat je ook wel eens met andere mensen over hoe je jouw leven vindt? Kan je ook aan iemand vertellen over hoe je dit gesprek vond?

Vervolg onderzoek

Dan ga ik nog even vertellen hoe het nu verder gaat. Wat op de radio is opgenomen en wat ik heb opgeschreven ga ik uittypen en op de computer zetten. Jouw naam zet ik er dan niet bij, maar ik verzin een nieuwe naam, zodat niemand weet dat jij het bent. Daarna ga ik kijken samen met een andere mevrouw wat jij en andere kinderen allemaal hebben gezegd over jullie werelden en kunnen we er zo zoveel mogelijk over leren. We gaan daar dan samen veel over nadenken en als we dat genoeg hebben gedaan gaan we daar een groot verhaal over schrijven. Dit verhaal gaat dan naar allemaal grote mensen die mee helpen bij het regelen van het leven van kinderen in Nederland. Dan kan er gekeken worden of er misschien dingen anders en beter gedaan kunnen worden. Maar zoals ik al gezegd had maken we ook een speciaal verhaal voor jou en de andere kinderen die hebben meegelopen. We maken hier dan een speciaal boekje van over de wereld van kinderen die in Nederland leven. Dat verhaal is natuurlijk niet zo lang als voor de grote mensen. In de verhalen staat niet hoe je heet, en als er wel namen in staan, dan heb ik ze allemaal verzonnen. Het duurt nog wel een flink tijdje voor het verhaal komt, dus denk niet dat we je vergeten zijn als het lang duurt. En ik vraag aan je juf je adres, zodat we zeker weten dat je het ook krijgt. Jij bent nu dus helemaal klaar...
Begrijp je goed hoe het nu allemaal verder gaat of heb je er nog vragen over?

Afscheid

Goed, dan zijn we klaar. Beetje nakletsen. Meelopen naar huis, of zelf gaan?

Opruimen

- Wereldvel + ingevuld topicschema + bandje codenummer geven zodat het bij elkaar blijft.
- Klaar zetten voor de volgende of opruimen en weggaan.
- op de terugreis sfeerschetsen schrijven hoe het was

Interviewschema invulijst

1. Leefsituatie:

Onderwerp	+/-	?	merk bij jezelf	hoe beter	toekomst

2. Leefsituatie:

Onderwerp	+/-	?	merk bij jezelf	hoe beter	toekomst

3. Leefsituatie:

Onderwerp	+/-	?	merk bij jezelf	hoe beter	toekomst

4. Leefsituatie:

Onderwerp	+/-	?	merk bij jezelf	hoe beter	toekomst

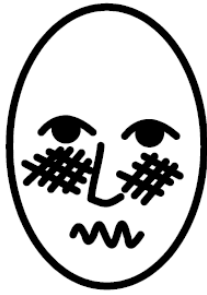
5. Leefsituatie:

Onderwerp	+/-	?	merk bij jezelf	hoe beter	toekomst

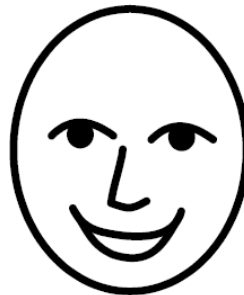
6. Leefsituatie:

Onderwerp	+/-	?	merk bij jezelf	hoe beter	toekomst

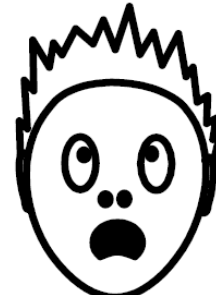
Emotiegezichtjes

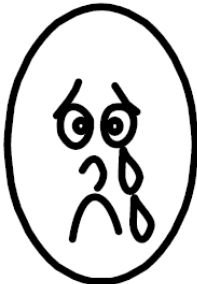
schaamte

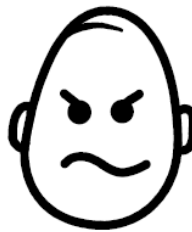
blij

bang

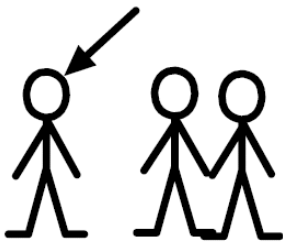
verdrietig

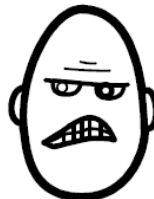
boos

trots

eenzaam

jaloers

schuldig

teleurgesteld

bezorgd

Bron: http://www.citizen.org.uk/education/sen/pdf/using_emcards.pdf

Bijlage II: Vragenlijst

De leefwereld van asielzoekerskinderen in Nederland

Vragenlijst voor leerkrachten, begeleiders en MOA medewerkers. Een deelonderzoek naar de wijze waarop professionals die met asielzoekerskinderen werken de leefwereld van asielzoekerskinderen ervaren.

respondent nr.:

Postbus 13318
3507 LH Utrecht
Tijdelijk onderzoeker: Mariël Verduijn
Email: m.verduijn@pharos.nl
Tel.: 0302349800
Mobiel: 0629225370

Pharos, kenniscentrum vluchtelingen en gezondheid
Postbus 13318
2507 LH Utrecht
Email: m.verduijn@pharos.nl
Tel.: 0302349800
Mobiel: 0629225370

Utrecht, --/--/----

Geachte heer/ mevrouw,

Pharos voert een onderzoek uit naar de leefwereld van asielzoekerskinderen in Nederland. Dit onderzoek doen wij in reactie op verschillende signalen van leerkrachten, begeleiders en MOA medewerkers, waaruit blijkt dat er zorgen bestaan over de situatie waarin asielzoekerskinderen leven.

Met deze vragenlijst willen wij de ervaringen van leerkrachten, begeleiders en MOA medewerkers in kaart brengen. Daarom benaderen wij u voor het invullen van deze vragenlijst. Wij willen zicht krijgen op welke mogelijke problemen u signaleert en welke problemen u verwacht als deze kinderen een status krijgen en in een Nederlandse gemeente gaan wonen. De resultaten van de vragenlijsten vergelijken wij met de resultaten van interviews gehouden met asielzoekerskinderen. Het doel van dit onderzoek is inzicht verkrijgen in de leefwereld van asielzoekerskinderen en aanbevelingen formuleren over wat eventueel verbeterd zou kunnen worden.

Het invullen van de vragenlijst duurt in totaal ongeveer 45 minuten. Verdere uitleg over het invullen van de vragen volgt in de vragenlijst. Wij hopen dat u het belang van dit onderzoek onderschrijft en bereid bent de vragenlijst in te vullen.

Wij willen u vragen de ingevulde vragenlijst binnen twee weken en uiterlijk --/--/---- op te sturen in de bijgevoegde envelop. Pharos zal uw gegevens anoniem verwerken. Na afloop van het onderzoek sturen wij u een samenvatting van de resultaten toe. Per AZC dat meewerkt stellen wij een exemplaar van het onderzoeksverslag beschikbaar.

Bij voorbaat hartelijk dank voor de moeite,

Met vriendelijke groet,

Mariël Verduijn
Tijdelijk onderzoeker Pharos

drs. Marola Sproet
Projectleider Pharos

Vragenlijst voor begeleiders, leerkrachten en MOA medewerkers

Instructie

De vragenlijst bestaat uit drie onderdelen. In deel A vragen wij u naar enkele werkgegevens. Vervolgens kunt u in deel B aangeven welke signalen u ervaart in de ontwikkeling van het kind die erop wijzen dat het niet goed gaat. Wij hebben de ontwikkeling van het kind onderverdeeld in de lichamelijke, cognitieve, emotionele en sociale ontwikkeling. Ook zijn wij benieuwd naar wat u ervaart als sterke kanten van het kind. In deel C volgen tenslotte vragen over de leefwereld van het kind en wat uw ervaringen daarvan zijn.

U kunt uw antwoord telkens invullen in vooropgezette kaders. Wij hebben daarvoor geen structurering in de antwoordkaders aangebracht, zodat u zoveel mogelijk vrij bent om uw eigen ervaringen aan te geven.

A) Werkgegevens

1. Functie:	
2. Periode werkzaam met asielzoekerskinderen:	

B) Ontwikkeling van het kind

Pharos heeft signalen ontvangen van begeleiders, leerkrachten en MOA medewerkers die te maken hebben met de leefwereld. Hierin geven ze aan dat het niet goed gaat met kinderen in de AZC's. Kunt u hieronder invullen welke signalen u ervaart? Per ontwikkelingsgebied kunt u risicofactoren aangeven in de linkerkolom. De rechter kolom biedt ruimte om uw antwoord toe te lichten. Denk daarbij bijvoorbeeld aan waarom u dit als een risicofactor beschouwt en wat u als mogelijke oorzaken ziet.

1. lichamelijke ontwikkeling: het groeien van het lichaam en het ontwikkelen van haar functies.	
risicofactor:	toelichting:
2. cognitieve ontwikkeling: de ontwikkeling van psychologische processen waarmee kinderen kennis over de wereld om hun heen verkrijgen, opslaan en gebruiken.	

risicofactor:	toelichting:
---------------	--------------

3. emotionele ontwikkeling: het ontwikkelen van een gevoelsleven en het leren diverse gevoelens op de gewenste manier te uiten.

risicofactor:	toelichting:
---------------	--------------

4. sociale ontwikkeling: het leren aangaan en onderhouden van sociale relaties.

risicofactor:	toelichting:
---------------	--------------

5. Kinderen hebben doorgaans een grote veerkracht om zich door moeilijke situaties heen te slaan. Wat ervaart u als sterke kanten bij asielzoekerskinderen die mogelijk voorkomen dat de bovengenoemde risicofactoren escaleren?

Sterke kanten:

Wilt u verder nog iets kwijt?

--

C) De leefwereld van asielzoekerskinderen

De leefwereld hebben wij opgedeeld in de volgende vijf leefgebieden:

1. gezin
2. woonsituatie/AZC
3. school
4. vrije tijd en vriendschap
5. samenleving

Per leefgebied volgen vragen over:

- a) wat u als een risicofactor ervaart voor de gezonde ontwikkeling van het kind
- b) wat bij zou kunnen dragen aan een oplossing voor deze verschillende risicofactoren

Leefgebied "gezin"

1a) Welke risicofactoren ervaart u binnen het gezin voor de gezonde ontwikkeling van het kind?
b) Wat zou bij kunnen dragen aan een oplossing voor deze verschillende risicofactoren?
2a) Welke risicofactoren ervaart u binnen het gezin wanneer het kind een status heeft en in een Nederlandse gemeente gaat wonen?

b) Wat zou bij kunnen dragen aan een oplossing voor deze verschillende risicofactoren?

--

Wilt u verder nog iets kwijt?

--

Leefgebied “woonsituatie/AZC”

1a) Welke risicofactoren ervaart u binnen de woonsituatie/AZC voor de gezonde ontwikkeling van het kind?

--

b) Wat zou bij kunnen dragen aan een oplossing voor deze verschillende risicofactoren?

--

2a) Welke risicofactoren ervaart u binnen de woonsituatie/AZC wanneer het kind een status heeft en in een Nederlandse gemeente gaat wonen?

--

b) Wat zou bij kunnen dragen aan een oplossing voor deze verschillende risicofactoren?

--

Wilt u verder nog iets kwijt?

--

Leefgebied “school”

1a) Welke risicofactoren ervaart u binnen de school voor de gezonde ontwikkeling van het kind?

--

b) Wat zou bij kunnen dragen aan een oplossing voor deze verschillende risicofactoren?

--

2a) Welke risicofactoren ervaart u binnen de school wanneer het kind een status heeft en in een Nederlandse gemeente gaat wonen?

--

b) Wat zou bij kunnen dragen aan een oplossing voor deze verschillende risicofactoren?

--

Wilt u verder nog iets kwijt?

--

Leefgebied “vrije tijd en vriendschap”

1a) Welke risicofactoren ervaart u tijdens vrije tijd en vriendschap voor de gezonde ontwikkeling van het kind?

b) Wat zou bij kunnen dragen aan een oplossing voor deze verschillende risicofactoren?

2a) Welke risicofactoren ervaart u tijdens vrije tijd en vriendschap wanneer het kind een status heeft en in een Nederlandse gemeente gaat wonen?

b) Wat zou bij kunnen dragen aan een oplossing voor deze verschillende risicofactoren?

Wilt u verder nog iets kwijt?

--

Leefgebied “samenleving”

1a) Welke risicofactoren ervaart u binnen de samenleving voor de gezonde ontwikkeling van het kind?

--

b) Wat zou bij kunnen dragen aan een oplossing voor deze verschillende risicofactoren?
--

--

2a) Welke risicofactoren ervaart u binnen de samenleving wanneer het kind een status heeft en in een Nederlandse gemeente gaat wonen?

--

b) Wat zou bij kunnen dragen aan een oplossing voor deze verschillende risicofactoren?

--

Wilt u verder nog iets kwijt?

--

Hartelijk dank voor het invullen van de vragenlijst.